

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Diplomová práce

2011

Lenka Veselá

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Lenka Veselá

**Proměna obrazu Sovětského svazu v protektorátním
denním tisku na příkladu srovnání dobových
mediálních obsahů z přelomu srpna a září 1939 a
přelomu června a července 1941**

Diplomová práce

Praha 2011

Autor práce: **Lenka Veselá**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Bednařík,**

Ph.D. PhDr. Otakar Šoltys, CSc.

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

VESELÁ, Lenka. *Proměna obrazu Sovětského svazu v protektorátním denním tisku na příkladu srovnání dobových mediálních obsahů z přelomu srpna a září 1939 a přelomu června a července 1941*. Praha, 2011. 211 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.; PhDr. Otakar Šoltys, CSc.

Abstrakt

Diplomová práce „Proměna obrazu Sovětského svazu v protektorátním denním tisku na příkladu srovnání dobových mediálních obsahů z přelomu srpna a září 1939 a přelomu června a července 1941“ pojednává o způsobu, jakým protektorátní periodika informovala o paktu Ribbentop-Molotov a později o německé invazi do Sovětského svazu. Na příkladech těchto událostí a jejich reflexe v protektorátním denním tisku lze demonstrovat, jak pružně protektorátní propaganda reagovala na aktuální politický kurz. Pro účely práce byly zvoleny tři deníky: Polední list, Večerní České slovo, Venkov, které byly zkoumány ve dvou časově ohraničených obdobích, a to od 23. 8. 1939 do 27. 9. 1939 a od 16. 6. 1941 do 14. 7. 1941. Metodou práce je historická srovnávací analýza, která postihuje proměnu postojů protektorátní propagandy v závislosti na historickém kontextu, a sémiotická analýza, která se zabývá dobovým mediálním diskurzem a odhaluje udržovanou ideologii na úrovni znakových systémů.

Klíčová slova

Protektorát Čechy a Morava, okupace, cenzura, pakt Ribbentop-Molotov, operace Barbarossa, nacismus, kolaborace, mytologie, propaganda

Abstract

Diploma thesis "Change of the Soviet Union image in the protectorate press based on comparison of the media content from the turn of August/September 1939 and June/July 1941" deals with the manner in which the protectorate newspapers informed about the Ribbentop-Molotov Pact and later about the German invasion of the Soviet Union. The examples of these events and their reflection in the Protectorate press demonstrate how flexibly the protectorate propaganda responded to the current political line. For the purposes of the thesis, there have been selected three newspapers: Polední list, Večerní České Slovo and Venkov. These periodicals were examined in two time-bound periods, from 23rd August till 27th September 1939 and from 16th June till 14th July 1941. The methodology used is a historical comparative analysis, which discusses the transformation of Protectorate propaganda attitudes in the dependence on the historical context, and semiotic analysis, which deals with period media discourse and reveals ideology sustained on the level of sign systems.

Keywords

Protectorate of Bohemia and Moravia, occupation, censorship, Ribbentop-Molotov Pact, Operation Barbarossa, nazism, collaboration, propaganda

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 11. 1. 2011

Lenka Veselá

Poděkování

Za přínosné rady, inspirativní podněty, trpělivost a ochotu děkuji vedoucím své práce PhDr. Petru Bednaříkovi, Ph.D. a PhDr. Otakaru Šoltysovi, CSc. Pracovníkům Národního archivu a oddělení časopisů Knihovny Národního muzea děkuji za pomoc při práci s prameny.

SCHVÁLENO

Institut komunikačních studií a žurnalistiky UK FSV Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT:	
Příjmení a jméno diplomanta: Veselá Lenka	Razítko podatelny: <i>Univerzita Karlova v Praze</i> Fakulta sociálních věd Došlo dne: 19-06-2009 -1- G.J. 12378 Příloh: 6 Skartační heslo: katedra mediálních studií IKSŽ UK FSV k rukám Doc. PhDr. Jana Jiráka, Ph.D.
Imatrikulační ročník diplomanta: 2005	
E-mail diplomanta: lenvesela@centrum.cz	
Studijní program/studijní obor: Mediální a komunikační studia/ Mediální studia	
Předpokládaný název práce v češtině: Proměna obrazu Sovětského svazu v protektorátním denním tisku na příkladu srovnání dobových mediálních obsahů z přelomu srpna a září 1939 a přelomu června a července 1941	
Předpokládaný název práce v angličtině: How changed the image of the Soviet Union in the protectorate daily press - comparison of the contemporary media contents in august-september 1939 and june-july 1941.	
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok – vzor: ZS 2012) (diplomovou práci je možné odevzdat <u>nejdříve</u> po dvou semestrech od schválení tezí, tedy teze schválené v LS 2010/2011 umožňují obhajovat práci <u>nejdříve</u> v LS 2011/2012): LS 2010	
Pedagog, s nímž byly teze konzultovány (příjmení, jméno, pracoviště – vzor: Mocnář, Karel, KMS IKSŽ UK FSV): PhDr. Bednařík, Petr, Ph.D., KMS IKSŽ UK FSV; PhDr. Šoltys, Otakar, CSc., KMS IKSŽ UK FSV	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (rozsah do 1800 znaků): V neděli 22. června 1941 zahájilo Německo útok na Sovětský svaz. Tento útok, do něhož Německo nasadilo přes tři milióny vojáků, vešel do dějin jako operace Barbarossa. Znamenal náhlý a zcela zásadní obrat v německé (a tedy i protektorátní) zahraniční politice. Způsob, jakým se tehdy protektorátní média s touto událostí vypořádala, ilustruje pevnost a nepropustnost tehdejšího cenzurního systému, který byl v roce 1941 již plně etablovaný. Protektorátní média přebírala oficiální okupantskou rétoriku, řídila se přitom závaznými pokyny kulturně politického oddělení Úřadu říšského protektora a Souborného přehledu pro tiskovou přehlídku. Pod hrozbou vysokých postihů se podrobovala předběžné, průběžné a následné cenzuře. V jejich čele již navíc stáli režimu loajální aktivističtí a kolaborující novináři, kteří vytvářeli žádoucí mediální obsahy. Informování o veškerém dění tak bylo zcela jednotné a plně odpovídalo duchu německé propagandy - Sovětský svaz byl v tisku prezentován jako nepřítel Protektorátu Čechy a Morava. Zdůrazňována přitom byla zejména rozpínavá agresivita bolševické ideologie, celková kulturní zaostalost Sovětského svazu a propojení vládnoucí sovětské garnitury s mezinárodním židovstvem a plutokracií. Zároveň byl Sovětský svaz v tisku systematicky démonizován. Přestože se tato tematika objevuje v některých dílech a závěrečných vysokoškolských pracích (včetně mé vlastní bakalářské práce <i>Obraz Sovětského svazu v protektorátním denním tisku na přelomu června a července 1941 - LS 2008</i>), chybí materiál, který by zachytil radikální proměnu postoje protektorátních médií vůči Sovětskému svazu - od přátelství k nenávisti až za hrob. Rovněž chybí analýza sémioprostoru dobového tisku.	
Předpokládaný cíl diplomové práce, původní přínos autora diplomové práce ke zpracování tématu, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (rozsah do 1800 znaků): Rozšířením své bakalářské práce <i>Obraz Sovětského svazu v protektorátním denním tisku na přelomu června a července 1941</i> bych chtěla vytvořit hlubší a komplexnější pohled na tuto událost. Důkladnou analýzou sémioprostoru dobového tisku bych se chtěla dobrat podstaty protektorátního mediálního diskurzu a demonstrovat udržovanou ideologii na úrovni znakových	

systémů v sémioprostoru používaných, typologií ikonických, indexických a symbolických znaků, a zejména konotačních řetězců, které vedly k elementárním mytologiím boje dobra se zlem, nadřazené rasy s podřadnými, technologicky vyspělých se zaostalými a demokracie s komunismem. Srovnání mediálních obsahů z přelomu června a července 1941 se srpnem a zářím 1939 by událost mělo zasadit do širšího a obecnějšího rámce a prokázat absolutní obrat v přístupu k Sovětskému svazu, který formovala právě média. Zatímco rok 1939 by se dal označit jako rok německo-sovětského přátelství a spolupráce (srpnové uzavření paktu Ribbentrop - Molotov a zářijové dělení polské kořisti), červnové události roku 1941 učinily z obou zemí zapřísáhlé nepřátele a postavily je na opačné strany válečných barikád. Změny v německo-sovětských vztazích musela zákonitě reflektovat i protektorátní média. Jako jejich reprezentativní vzorek jsem si vybrala troje listy: České Večerní slovo, Venkov, a Polední list. Jejich zkoumání jsem časově omezila na týden před útokem na Sovětský svaz a tři týdny po něm (14. červen 1941 - 16. červenec 1941) a na přelom srpna a září 1939, kdy se odehrálo nejen uzavření paktu Ribbentrop - Molotov, ale i dělení Polska (23. srpen 1939 - 27. září 1939). Součástí diplomové práce by měly být i podkapitoly osvětlující nejen soudobé historické reálie, ale i obecné principy role znaků a znakových kódů při udržování dominantních významů, respektive ideologie.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Úvod a metoda práce
2. Základní vymezení tématu
3. Vznik a organizace Protektorátu Čechy a Morava
4. Mediální politika a praxe v Protektorátu Čechy a Morava
5. Mezinárodněpolitická situace
6. Obraz Sovětského svazu na stránkách protektorátního denního tisku od uzavření paktu Ribbentrop - Molotov po rozdělení Polska (23. srpen 1939 - 27. září 1939)
7. Obraz Sovětského svazu na stránkách protektorátního denního tisku po zahájení operace Barbarossa
8. Zpravodajské krytí významných událostí východní fronty v období 22. 6. 1941 - 14. 7. 1941 a příklady mediální manipulace se skutečností
9. Srovnání mediálních obsahů z přelomu srpna a září 1939 s přelomem června a července 1941
10. Teoretické zázemí pro sémiotickou analýzu
11. Sémioprostor protektorátního denního tisku na příkladu Večerního Českého slova, Venkova a Poledního listu z přelomu června a července 1941
12. Závěr
13. Summary
14. Použitá literatura, prameny a zdroje
15. Jmenný rejstřík
16. Přílohy

Vymezení podkladového materiálu (např. analyzované tituly a období, za které budou analyzovány) a metody (techniky) jeho zpracování:

V diplomové práci budu vycházet z celkem tří denních protektorátních listů, a to z Venkova, Večerního Českého slova a Poledního listu. Časový rozsah jsem si stanovila v rozmezí 16. červen 1941 - 14. červenec 1941 a 23. srpen 1939 - 27. září 1939. Historickou srovnávací analýzou se pokusím postihnout rozdíly mezi informováním o Sovětském svazu v době německo-sovětského přátelství a po zahájení operace Barbarossa. Sémiotickou analýzou se pokusím nastínit způsob, jakým na úrovni znaků a znakových kódů docházelo k reprezentaci reality ve prospěch okupační správy a k udržování žádoucích významů ve společnosti.

Základní literatura (nejméně 10 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

BARTHES, R: Mytologie. Praha: Dokořán, 2004.

Anotace: Francouzský sémiolog Roland Barthes v knize esejů promýšlí fenomén mýtu jakožto promluvu a součást sémiologického systému.

BEDÜRFTIG, F.: Třetí říše a druhá světová válka: Lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945. Praha: Prostor, 2004.

Anotace: Výkladový slovník obsahuje více než 1500 hesel mapujících německé dějiny v letech 1933 až 1945. Obsahuje nejen základní údaje o politických osobnostech a historických událostech, ale i o nacistických zločinech nebo vojenské taktice.

BERÁNKOVÁ, M. - KŘIVÁNKOVÁ, A. - RUTTKAY, Fraňo: Dějiny československé žurnalistiky. III. díl, Český a slovenský tisk v letech 1918-1944. Praha: Novinář, 1988.

Anotace: Třetí z dílů Dějin československé žurnalistiky se dotýká mimo jiné i tématu novinářství v Protektorátu Čechy a Morava.

BERGER, P. I. – LUCKMAN, T.: Sociální konstrukce reality. Brno: CDK, 1999.

Anotace: Kniha slouží jako teoretické zázemí pro problematiku sociální konstrukce reality a mediálního uchopení žité skutečnosti.

BLODIGOVÁ, A. - KÖPPOVÁ, B. - SEKERA, M.: Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků. Katalog Výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky. Praha: SÚA, 2002.

Anotace: Dílo poskytuje komplexní pohled na vývoj české a československé žurnalistiky. Její proměny zasazuje do společenského a dobového kontextu.

BRANDES, D.: Češi pod německým protektorátem. Praha: Prostor, 1999.

Anotace: Dějiny Protektorátu Čechy a Morava popisují nejvýraznější fenomény protektorátní společnosti, dotýkají se například problematiky kolaborantství a aktivismu.

ČERNÝ, J. – HOLEŠ, J.: Sémiotika. Praha: Portál, 2004.

Anotace: Kniha poskytuje teoretické zázemí a základní vymezení problematiky znaků a znakových systémů.

DANESI, M.: Understanding media semiotics. London: Arnold, 2002.

Anotace: Kniha se zabývá specifickými rysy mediální sémiotiky.

GEBHART, J. - KUKLÍK, J.: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha: Themis, 1996.

Anotace: Podrobný popis každodenní reality Protektorátu Čechy a Morava vztažený k událostem druhé světové války.

GEBHART, J. - KUKLÍK, J.: Velké dějiny země Koruny české. Sv. 15. Praha: Paseka, 2006.

Anotace: Kniha nabízí nejen velmi podrobný popis historického vývoje, ale zabývá se i problematikou médií a jejich podřízenosti okupační správě.

GREGOROVÍČ, M.: Kapitoly o českém fašismu. Fašismus jako měřítko politické dezorientace. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

Anotace: Studie se zabývá mimo jiné počátky a vývojem fašistického hnutí v Československu. Nastihuje však i možné nebezpečí znovuzkřížení fašismu.

HITLER, A.: Můj boj. Praha: Otakar II., 2000.

Anotace: Nestráčené vydání stěžejního díla nacistického režimu je cenným pramenem poznání nacistické ideologie. Kniha mimo jiné obsahuje i Hitlerovy úvahy o úloze propagandy při budování a udržování režimu.

JOWETT, G. S. - O'DONNELL, V.: Propaganda and Persuasion. Thousand Oaks: Sage, 2006.

Anotace: Kniha se zabývá obecnými principy persvazivní komunikace, zejména propagandou a

přesvědčováním.

KÁRNÍK, Z.: České země v éře První republiky (1918 - 1938). Díl 1-3. Praha: Libri, 2000 (díl 1), 2002 (díl 2), 2003 (díl 3).

Anotace: Podrobný popis vývoje meziválečného Československa. Zabývá se politickým systémem, kulturním děním, ale i postupnou krystalizací napětí mezi Československem a Německem.

KOLEKTIV AUTORŮ POD VEDENÍM EVY JEŠUTOVÉ: Od mikrofonu k posluchačům. Z osmi desetiletí Českého rozhlasu. Praha: Český rozhlas, 2003.

Anotace: Publikace mapuje mimo jiné rozhlasové vysílání v období druhé světové války a přináší pohled na fungování tohoto média v období nepropustné cenzury.

KONČELÍK, J. - KÖPPLOVÁ, B. - KRYŠPÍNOVÁ, J. (eds.): Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Praha: Karolinum, 2003.

Anotace: Stenografické přepisy z tiskových konferencí, které se v letech 1939-1941 konaly při Úřadu říšského protektora. Kniha poskytuje jedinečný pohled na řízené utváření dobových mediálních obsahů ve prospěch okupační správy.

KÖPPLOVÁ, B. - A KOL.: Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945. Praha: Univerzita Karlova, 2007.

Anotace: Kromě slovníkového přehledu nejvýznamějších členů novinářské obce v letech protektorátu, nabízí kniha i obecný úvod do problematiky protektorátní žurnalistiky.

MARŠÁLEK, P.: Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945. Praha: Vodnář, 1999.

Anotace: Kniha popisuje vnitřní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava, strukturu jeho správních orgánů a definuje jeho vztah k nacistickému Německu.

MARŠÁLEK, P.: Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha: Karolinum, 2002.

Anotace: Dílo se kromě státoprávního postavení Protektorátu Čechy a Morava zabývá i poměrem protektorátních médií k soudobému režimu.

NAKONEČNÝ, M.: Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu. Praha: Chvojko nakladatelství, 2001.

Anotace: Popisuje vznik a vývoj československého fašistického hnutí Vlajka, jakožto fenoménu kolaboranství a aktivismu.

PASÁK, T.: Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945. Praha: Práh, 1999.

Anotace: Dílo zprostředkuje pohled na počátky a vývoj fašismu v meziválečném Československu.

PASÁK, T.: Pod ochranou říše. Praha: Práh, 1998.

Anotace: Kniha mapuje život v Protektorátu Čechy a Morava včetně postavení protektorátních médií a novinářského stavu.

PASÁK, T.: Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1990.

Anotace: Kniha obsahuje kompletní přehled vydávaných novin, časopisů a úředních věstníků protektorátních let včetně údajů o nákladech, zaměření, historii, vedení atd. jednotlivých tiskovin. Je cenným zdrojem informací například pro sestavování profilu jednotlivých deníků.

- PEČENKA, M. - A KOL.:** Encyklopedie moderní historie. Praha: Libri, 2002.
 Anotace: Slovníková encyklopedie přináší charakteristiku nejvýznamějších událostí devatenáctého a dvacátého století včetně druhé světové války, Protektorátu Čechy a Moravo nebo německých operací na východní frontě.
- SCHULZ, W. - A KOL.:** Analýza obsahu mediálních sdělení. Praha: Karolinum, 2004.
 Anotace: Kniha je úvodem do problematiky politické komunikace a obsahové analýzy masově mediovaných textů.
- STEJSKAL, J.:** Zprávy z českého století, tiskové agentury a česká společnost 1848–1948. Praha: Triton, 2008.
 Anotace: Kniha mapuje jednotlivé etapy vývoje tiskových agentur mezi lety 1848–1948 a zasazuje je do kontextu historického vývoje. Věnuje se i úloze agentur v období protektorátu.
- UHLÍŘ, J. B.:** Praha ve stínu hákového kříže. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005.
 Anotace: Dílo přibližuje každodenní život v protektorátu. Obsahuje pozoruhodný obrazový materiál, který je jedinečným svědectvím doby.
- VYBÍRAL, Z.:** Psychologie komunikace. Praha: Portál, 2005.
 Anotace: Obecná charakteristika psychologie lidské komunikace včetně psychologických aspektů komunikace masmediální.
-
- Diplomové a disertační práce k tématu** (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)
Kromě mé vlastní bakalářské práce, neexistuje žádná závěrečná vysokoškolská práce, která by se zabývala přímo operací Barbarossa a jejím obrazem v dobových médiích. K dispozici je nicméně několik závěrečných prací, které se dotýkají mediální krajiny Protektorátu Čechy a Morava.
- BÁRTA, JIŘÍ:** Jan Scheinost - prominentní katolický novinář před Národním soudem (magisterská práce). Brno: FSS MU, 2007.
- CEBE, JAN:** Očistné procesy s kolaboranty z řad českých novinářů po roce 1945: případ Vladimíra Krychtálka (rigorózní práce). Praha: FSV UK, 2005.
- HAMANOVÁ, VĚRA:** Portrét Rudolfa Nováka, šéfredaktora listu Arijský boj (rigorózní práce). Praha: FSV UK, 2005.
- HRUBAN, MARTIN:** Novinář a kolaborant Jan Scheinost (bakalářská práce). Praha: FSV UK, 2006.
- JANEBOVÁ, MARTINA:** Novinář a kolaborant Karel Werner (bakalářská práce). Praha: FSV UK, 2007.
- JUROŠKA, MARTIN:** Aktivistický novinář Vladimír Krychtálek (1903–1947) (magisterská práce). Praha: FF UK, 2008.
- KALENSKÝ, JAN:** Mediální obraz Emila Háchy v období protektorátu Čechy a Morava (bakalářská práce). Praha: FSV UK, 2008.

KAŠPAR, LUKÁŠ: Český hraný film jako prostředek skryté propagandy v letech 1939-1945 (magisterská práce). Praha: FSV UK, 2004.

PINARD, PETER RICHARD: Rundfunkpolitik im Protektorat Böhmen und Mähren 1939-1942 unter besonderer Berücksichtigung der politischen und antisemitischen Sendungen des Tschechischen Rundfunks (magisterská práce). Praha: FSV UK, 2006 .

TSCHOCHOHEIOVÁ, IVA: Čeněk Ježek - Causa prominentního protektorátního novináře před Národním soudem (magisterská práce). Brno: FSS MU, 2008.

VESELÁ, LENKA: Obraz Sovětského svazu v protektorátním denním tisku na přelomu června a července 1941 (bakalářská práce). Praha: FSV UK, 2008.

VESELÍK, MIROSLAV: Působení dr. Františka Hofmana v médiích a mediální praxi (bakalářská práce). Praha: FSV UK, 2008.

Datum / Podpis studenta

15. 6. 2009

Vesela
.....

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT **VYTIŠTĚNÉ** (včetně části, kterou vyplňuje institut!), **PODEPSANÉ** A VE **DVOU** VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNÝ UK FSV. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI **VYZVEDNOUT** V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A **NECHAT VEVÁZAT** DO DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TUTO ČÁST VYPLŇUJE INSTITUT:			
Vyjádření IKSŽ: Vedení IKSŽ teze projednalo na svém zasedání dne ..... s tímto výsledkem:		Schváleno ☐	
		Neschváleno ☐	
Důvody případného neschválení práce		Téma je již zpracované ☐	
		Špatně formulované téma a cíl ☐	
		Špatně zvolená metoda práce ☐	
		Nedostatečná rešerše literatury ☐	
		Nevhodně zvolené prameny ☐	
		Nedostačující úroveň tezí ☐	
		Jiné	
		.....	
		.....	
Navržený vedoucí práce	Souhlas vedoucího práce navrženého vedením institutu	Příjmení a jméno	Datum /Podpis
		.....	.....
Návrhy na konzultanty (v případě, že takové návrhy z jednání vedení IKSŽ vyplynou)		Příjmení a jméno	Příjmení a jméno
		.....	.....
Schválené teze převzal/a student/ka		Příjmení a jméno	Datum /Podpis
		.....	.....
Návrhy na oponenta: Vedení IKSŽ na svém zasedání dne ..... navrhlo, aby předloženou práci oponoval/a:		Příjmení a jméno	
		.....	

Obsah

Úvod a metoda práce	3
Základní vymezení tématu	6
1. Vznik a organizace Protektorátu Čechy a Morava	7
1.1 Vznik Protektorátu Čechy a Morava	7
1.2 Protektorátní správa	10
2. Mediální politika a praxe Protektorátu Čechy a Morava	14
2.1 Systém kontroly protektorátních médií	14
2.2 Struktura protektorátního periodického tisku	19
2.3 Diferenciace novinářské obce	21
3. Mezinárodněpolitická situace	24
3.1 Vývoj německo-sovětských vztahů před uzavřením paktu o neútočení ...	24
3.2 Pakt o neútočení	25
3.3 Německý útok na Sovětský svaz	30
4. Obraz Sovětského svazu na stránkách protektorátního denního tisku po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov (23. 8. 1939)	33
4.1 Předpoklady pro utváření obrazu SSSR v protektorátním tisku po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov	34
4.2 Interpretace paktu Ribbentrop-Molotov	36
4.2.1 Ratifikace paktu	41
4.3 Německý vstup do Polska a začátek druhé světové války	44
5. Zpravodajské krytí začátku druhé světové války v období 1. 9. 1939 – 27. 9. 1939	51
5.1 Německý vpád do Polska	52
5.2 Vstup sovětské armády do Polska	57
6. Doprovodný fotografický materiál (23. 8. 1939 – 27. 9. 1939)	68
7. Obraz Sovětského svazu na stránkách protektorátního denního tisku po zahájení operace Barbarossa (22. 6. 1941)	71
7.1 Předpoklady pro informování o dění na východní frontě	73
7.2 Interpretace útoku na Sovětský svaz	74
7.2.1 Prohlášení Adolfa Hitlera k německému národu	76
7.2.2 Diplomatická nota říšské vlády vládě sovětské	78
7.2.3 Prohlášení státního prezidenta Emila Háchy	78
7.3 Protisovětská kampaň	79

7.3.1 Útok na Sovětský svaz a obraz bolševického nepřítele	82
7.3.2 Útok na Sovětský svaz a židovská otázka	85
7.3.3 Úvodník jako specifická součást protisovětské kampaně	86
8. Zpravodajské krytí významných událostí východní fronty v období	
22. 6. 1941 – 14. 7. 1941.	91
6.1 První nálety Luftwaffe na sovětská letiště	91
6.2 Dobyetí pevnosti Brest-Litevsk	92
6.3 Bitva u Bialystoku	92
6.4 Dobývání pobaltských republik	93
6.5 Dobyetí města Dvinsk	94
6.6 Vstup Finska do války	94
6.7 Dobývání Ukrajiny	96
9. Doprovodný fotografický materiál (14. 6. 1941 – 16. 7. 1941)	99
10. Srovnání mediálních obsahů z přelomu srpna a září 1939 s přelomem	
června a července 1941	102
11. Teoretický a metodologický rámec pro sémiotickou analýzu	107
11.1 Mýtus a jeho vývoj	108
11.2 Barthesův koncept mýtu a pojem ideologie	109
11.3 Propaganda jako specifický způsob přesvědčování	111
12. Sémioprostor protektorátního denního tisku na příkladu Večerního Českého	
slova, Venkova a Poledního listu z přelomu června a července 1941	113
12.1 Mýtus vůdce	113
12.2 Mýtus vyvoleného národa	119
12.3 Mýtus konečného vítězství a dějinné nevyhnutelnosti	123
12.4 Mýtus nepřítele a spravedlivé obrany	127
12.5 Mýtus českého národa	131
Závěr	135
Summary	137
Použitá literatura	139
Prameny	146
Seznam zkratk	147
Jmenný rejstřík	149
Seznam příloh	151
Přílohy	152

Úvod a metoda práce

Cílem mé práce je nastínit, jakým způsobem protektorátní periodika informovala o paktu Ribbentop-Molotov a později o německé invazi do Sovětského svazu. Obě události znamenaly radikální obrat v německé zahraniční politice a v německo-sovětských vztazích a mohou tak dobře ilustrovat, jak pružně protektorátní propaganda reagovala na aktuální politický kurz.

Chtěla bych postihnout způsob, jakým média tyto události reflektovala, a zda oběma věnovala stejnou energii a prostor. Mediální obsahy bych rovněž chtěla podrobit sémiotickému zkoumání. Pro účely práce jsem zvolila tři protektorátní deníky: Večerní České slovo, Polední list a Venkov.

Večerní České slovo, které vydával Melantrich, patřilo se svým nákladem 400 tisíc výtisků k nejčtenějším protektorátním novinám. Vycházelo v celkem devíti regionálních mutacích od pondělí do soboty a čtenáři si ho mohli koupit za 20 haléřů. Vydání mělo obvykle mezi šesti a osmi stranami. Na titulní straně se pravidelně objevoval úvodník, strana dvě byla obvykle věnována zahraničnímu zpravodajství, domácí a ekonomické zpravodajství bylo umístěno na straně tři, kultura na straně čtyři. Poslední dvě strany listu pravidelně patřily sportu.

Polední list vydával koncern Tempo v nákladu 49 tisíc kusů, výjimkou bylo nedělní vydání, které vycházelo pod názvem Nedělní list v nákladu 61 tisíc kusů. Noviny měly obvykle šest stran, v neděli kolem dvaceti. Struktura listu byla podobná jako v případě Večerního Českého slova: na titulní straně se objevoval úvodník, na straně dvě čtenáři našli zahraniční zpravodajství, na třetí straně domácí a ekonomické zpravodajství, další strany listu patřily kultuře a sportu. Polední list stál 30 haléřů, jeho nedělní vydání pak 50 haléřů.

Venkov vycházel v nákladu 10 tisíc kusů ve vydavatelství Novina. Noviny s podtitulem List českých zemědělců založil v roce 1906 Antonín Švehla jako list agrární strany. Ze sledované trojice listů lze Venkov označit za nejserioznější. Čtenáři si ho mohli koupit od úterka do neděle za 70 haléřů. Vydání mělo obvykle deset až dvanáct stran, v neděli kolem šestnácti. V pátek byla součástí listu příloha Československý zemědělec v neděli Neděle Venkova. Řazení rubrik uvnitř listu bylo

obdobné jako u předchozích dvou novin, Venkov však navíc věnoval dvě strany národnímu hospodářství.

Pro pochopení kontextu uvádím stručný nástin státoprávního vývoje Protektorátu Čechy a Morava a vývoje německo-sovětských vztahů. Zároveň v začátku práce věnuji pozornost také fungování médií v rámci protektorátu. Následně popíši způsob, jakým jednotlivá periodika informovala o uzavření paktu o neútočení a později o německé invazi do Sovětského svazu.

Tyto dva momenty se pokusím porovnat a postihnout nejmarkantnější rozdíly mezi nimi. Soustředit bych se chtěla i na specifické formy informování o válečných událostech, tj. na zpravodajství z bojiště nebo na fotografický materiál. V závěru práce také charakterizují sémiotické prostředky, které propaganda při informování o německo-sovětských vztazích používala.

Oproti původním tezím jsem se po dohodě s konzultantem rozhodla zařadit navíc dvě kapitoly, a to kapitolu 5 (Zpravodajské krytí začátku druhé světové války v období 1. 9. 1939 – 17. 9. 1939) a kapitolu 6 (Doprovodný fotografický materiál 23. 8. 1939 – 27. 9. 1939). Umožní to zachovat symetričnost a vyváženost ve zkoumání obou období.

Metodou práce je rešerše literatury a shromáždění, utřídění a zkoumání relevantních příspěvků uveřejněných na stránkách Poledního listu, Večerního Českého slova a Venkova v časovém rozmezí 23. 8. 1939 – 27. 9. 1939 a 16. 6. 1941 – 14. 7. 1941, na jejichž základě provedu historickou srovnávací analýzu. V relevantních případech se od období, které jsem si vytýčila, odchyluji, vždy však pouze v řádu několika dnů.

Sémiotickou analýzou nastíním způsob, jakým na úrovni znaků a znakových kódů docházelo k reprezentaci reality ve prospěch okupační správy a k udržování žádoucích významů ve společnosti.

Pro potřeby práce jsem použila materiály Národního archivu, a to zejména materiály uložené ve fondu Archiv Syndikátu novinářů a fondu Úřad říšského protektora. Převážná většina z nich je v německém jazyce. Protektorátní periodika jsem studovala v oddělení časopisů Knihovny Národního muzea.

Doslovné citace z archivních pramenů, zkoumaných periodik i odborné literatury jsou vyznačeny uvozovkami a kurzívou a opatřeny příslušným odkazem. Pro větší autentičnost zachovávám při citování příspěvků originální pravopisnou normu.

Základní vymezení tématu

Třiatdvacátého srpna 1939 uzavřelo Německo se Sovětským svazem pakt o neútočení, tzv. pakt Ribbentrop-Molotov. Smlouva, která přišla v době vzrůstající německé agrese a hrozícího válečného konfliktu, šokovala celý svět. Partnerství dvou ideologií, které na sebe léta útočily, bylo pro světové diplomaty i řadové občany obou signatářských zemí nepochopitelné. Dokument, který obsahoval tajné dodatky o rozdělení sfér vlivu ve střední Evropě, předznamenal začátek druhé světové války a na několik let určil osud polského národa.

Přátelství obou velmocí skončilo dvaadvacátého června roku 1941. Tehdy začaly německé jednotky překročovat sovětskou hranici a zahájily tak operaci Barbarossa. Ta měla podle plánů Adolfa Hitlera Německu přinést nový životní prostor pro budoucí pokolení árijců a Sovětskému svazu rychlou a drtivou porážku. Operace znamenala totální obrat v německé zahraniční politice, zrazení veškerých paktů, které oba státy vázaly k hospodářskému a válečnému spojení. Ze Sovětského svazu učinila nepřítelku říše.

Jak uzavření paktu o neútočení, tak operace Barbarossa představovaly nelehký úkol pro německou státní propagandu, jejíž činnost byla pro soudržnost nacistického režimu klíčová. Obyvatelům říše a přidružených území bylo nejprve nutné vysvětlit, jak vzniklo ono pro mnohé těžko pochopitelné přátelství a jak se později tento svazek změnil zpět v nepřátelství. V obou případech musela propaganda změnit svoji rétoriku takřka ze dne na den.

1. Vznik a organizace Protektorátu Čechy a Morava

Obsazení československého pohraničí německými jednotkami¹, které bezprostředně následovalo mnichovskou dohodu² ze září 1938, otevřelo Německu cestu k další expanzi směrem na východ. Ztráta pohraničí pro Československo neznamenała jen faktickou nemožnost bránit se jakémukoli vojenskému útoku, ale i naprosté hospodářské, dopravní, společenské, politické a morální ochromení. Takto paralyzovaný stát se pak říší o půl roku později stal snadnou kořistí.

1.1. Vznik Protektorátu Čechy a Morava

Pro úplnou likvidaci Česko-Slovenska, jak se po vzniku autonomní slovenské vlády v listopadu 1938 začal pomnichovský stát nazývat, se říšský kancléř Adolf Hitler³ vyslovil už v říjnu 1938, tedy necelý měsíc po Mnichovu, vydáním zvláštních směrnic, upravujících postup při jeho okupaci. Cílem podle nich bylo bleskové obsazení Čech a Moravy a zároveň izolace Slovenska a Podkarpatské Rusi. Později Hitler tyto směrnice doplnil poznámkou o tom, že navenek má německá okupace Čech a Moravy zachovat zdání, že se nejedná o akt válečného násilí, ale pouze o pacifikační akci.⁴

K definitivní likvidaci Česko-Slovenska zamýšlel Hitler využít především silících slovenských separatistických tendencí, které po celé trvání druhé republiky vědomě podporoval. Dokonce na Slovensko poslal i zbraně, které měly být použity

---

¹ Územní nároky na Československo podle mnichovské dohody uplatňovalo i Polsko a Maďarsko, obsazení československého pohraničí se tedy účastnily i jejich jednotky.

² Dokument podepsaný 29. září 1938 na konferenci v Mnichově představiteli Německa (Adolf Hitler), Itálie (Benito Mussolini), Velké Británie (Neville Chamberlain) a Francie (Édouard Daladier), který řešil národnostní otázku Československa požadavkem okamžitého odstoupení jeho pohraničí ve prospěch Německa, Polska a Maďarska. O den později byl dokument vnucen československé vládě. Na základě mnichovské dohody přišlo Československo téměř o třetinu svého území a bezmála pět milionů obyvatel. Mnichovská dohoda je typickým příkladem tzv. politiky appeasementu (usmířování, ústupků), kterou před vypuknutím druhé světové války uplatňovala britská a francouzská diplomacie vůči Německu ve snaze za každou cenu zabránit rozpoutání dalšího světového konfliktu.

³ HITLER, Adolf. Německý politik a diktátor, * 20. 4. 1889 Braunau, † 30. 4. 1945 Berlín. Od r. 1919 členem Německé dělnické stany (DAP), po jejím přejmenování v Národně socialistickou německou dělnickou stranu (NSDAP) od r. 1921 jejím předsedou. Po pokusu o státní převrat v listopadu 1923 krátce uvězněn. Pobytu ve vězení využil k napsání knihy *Mein Kampf*, která se stala manifestem jeho národně socialistických myšlenek, zejména pak rasové teorie. Světová hospodářská krize a poválečná situace v Německu mu umožnila nový politický vzestup. Roku 1933 jmenován říšským kancléřem, o rok později se jako říšský kancléř stal i hlavou státu. Nově nastolený nacistický režim systematicky pronásledoval politické odpůrce a v souladu s rasovou teorií i židovské obyvatelstvo, vyznačoval se i výrazně expanzivní zahraniční politikou. V březnu 1938 anektováno Rakousko, v září 1938 československé pohraničí, v březnu 1939 území Čech a Moravy. V září 1939 útokem na Polsko rozpoutal druhou světovou válku. Jeho režimu padlo za oběť 5-6 miliónů evropských Židů. (In *Universum: všeobecná encyklopedie*. Díl 3. F-H, Praha: Odeon, 2000, s. 506.)

⁴ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998, s. 12.

v případném slovenském národním povstání.⁵ Úplné odtržení Slovenska mělo už tak okleštěné Čechy a Moravu ještě více oslabit a usnadnit tak Hitlerovi jejich obsazení. Třináctého března roku 1939 přijal předseda slovenské autonomní vlády Jozef Tiso⁶ vůdcovo pozvání do Berlína. Tam mu byly nastíněny dvě varianty dalšího možného vývoje na Slovensku: buďto Slovensko vyhlásí samostatný Slovenský štát a zároveň požádá říši o ochranu, nebo bude ponecháno svému osudu, tj. bude se muset vypořádat s útokem Maďarů, kteří se (podle tvrzení na jednání přítomného německého ministra zahraničních věcí Joachima von Ribbentropa⁷) v tu chvíli už začali stahovat ke slovenským hranicím.⁸ Tiso německému nátlaku nepodlehł hned, žádal svolání slovenského sněmu na druhý den. Ten berlínské ultimátum schválil a Tiso podepsal. Čtrnáctého března 1939 tak byla definitivně rozbita soudržnost Česko-Slovenska. O den později byla navzdory první vídeňské arbitráži⁹ Maďary obsazena Podkarpatská Rus.

O tom, že se Adolf Hitler chystá okupovat Čechy a Moravu, pronikaly k československým představitelům informace už od začátku roku 1939. Nasvědčovala tomu zjištění československých vojenských zpravodajů a francouzského generálního štábu, např.: o zesíleném povolávání záložníků do německého wehrmachtu.¹⁰ Ještě čtrnáctého března 1939, když odjížděl do Berlína na jednání s Adolfem Hitlerem, však prezident Hácha věřil, že Německo usiluje pouze o

---

⁵ GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. 15 a, Praha: Paseka, 2006, s. 155.

⁶ TISO, Jozef. Slovenský římskokatolický kněz a politik, * 13. 10. 1887 Bytča, † 18. 4. 1947 Bratislava. Od roku 1918 členem Slovenské ľudové strany (později Hlinkovy slovenské ľudové strany), 1925-1939 poslancem Národního shromáždění, předsedou poslaneckého klubu a místopředsedou strany, od října 1938 do března 1939 předsedou slovenské autonomní vlády, od října 1939 do dubna 1945 slovenským prezidentem. Jako slovenský prezident byl odpovědný za nastolení fašistického režimu, vstupu Slovenska do války a systematickou likvidaci židovského obyvatelstva. Po válce byl souzen a popraven. (In CHURAN, Milan. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Díl 2., 2. vydání, Praha: Libri, 1998, s. 224.)

⁷ RIBBENTROP, Joachim von. Německý politik a ministr zahraničních věcí. * 30. 4. 1893 Wesel, † 16. 10. 1946 Norimberk. Během první světové války působil na východní i západní frontě, v bojích si vysloužil vysoká válečná vyznamenání a důstojnickou hodnost. V roce 1918 byl raněn a převelen na německé velvyslanectví v tureckém Istanbulu. Od roku 1936 působil jako velvyslanec v Londýně, v roce 1938 se stal ministrem zahraničních věcí. V říjnu roku 1946 byl v Norimberku odsouzen k trestu smrti a popraven oběšením. (In *Universum: všeobecná encyklopedie*. Díl 8. R-So, Praha: Odeon, 2001, s. 506.)

⁸ GEBHART, J.; KUKLÍK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 a, s. 163-165.

⁹ Protokol z 2. listopadu 1938, podepsaný zástupci Německa, Itálie, Maďarska a Československa, který byl přímým důsledkem mnichovské dohody. Upravoval maďarsko-československou hranici ve prospěch Maďarů. První vídeňskou arbitráží Československo ztratilo část jižního a východního Slovenska a jihovýchodní část Podkarpatské Rusi. Neplatnost vídeňských arbitráží potvrdily roku 1947 Pařížské mírové smlouvy.

¹⁰ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 a, s. 167.

novou úpravu vztahu mezi Čechy, Moravou a říší. Domníval se, že Čechy a Moravu potká stejný osud jako Slovensko.¹¹ Ještě téhož dne však německé jednotky začaly pronikat na severní Moravu.

V Berlíně Hitler Háchovi nabídl dvě alternativy: buď budou Čechy a Morava obsazeny za použití všech dostupných vojenských prostředků nebo se Hácha zaručí za klidný a mírný průběh okupace. Ve druhém případě bude vůdce ochoten přiznat Čechám a Moravě jistou autonomii a národní volnost.¹²

Jednání probíhala v nočních hodinách. Hácha do Berlína dorazil krátce před desátou hodinou večer. Po půlnoci se prezident setkal s německým ministrem zahraničí Joachimem von Ribbentropem, hlavní jednání s Hitlerem však probíhala až mezi jednou a druhou hodinou ranní.¹³

Za německou stranu se kromě Hitlera a Ribbentropa účastnil jednání i Hermann Göring, generál Wilhelm Keitel a státní ministr a šéf Hitlerovy kanceláře Otto Meißner. Za českou stranu jednal prezident Hácha a ministr František Chvalkovský.¹⁴

Hácha německému nátlaku ustoupil a přislíbil, že obyvatelstvo ani branná moc nebudou německým jednotkám klást odpor. Patnáctého března německé jednotky Čechy i Moravu obsadily. Hitlerovým výnosem z šestnáctého března 1939 se české země staly součástí říše jako Protektorát Čechy a Morava.

Formu protektorátu okupační moc zvolila vzhledem k mezinárodně-politické situaci. Toto státoprávní uspořádání zachovávalo dojem polosuverenity Čech a Moravy a mělo tak tlumit obavy států, proti kterým měla napříště směřovat německá agrese.¹⁵

Na mezinárodním poli vysvětlil Hitler obsazení Čech a Moravy v souladu se svými směrnicemi z konce roku 1938: okupace byla pouhým pacifikačním aktem vnitřně se rozkládajících Čech a Moravy, v nichž panoval nesnesitelný teror vůči německým soukmenovcům. Přítomnost německých jednotek měla v oblasti pouze

---

¹¹ Tamtéž, s. 169.

¹² GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 a, s. 171.

¹³ PASÁK, Tomáš. *JUDr. Emil Hácha (1938 – 1945)*. Praha: Horizont, 1997, s. 44.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2002, s. 25-27.

zajistit pořádek.¹⁶ Kromě toho se v německém tisku argumentovalo tím, že „nacionálně socialistická říše převzala ochranu prastarého německého území“¹⁷.

1.2 Protektorátní správa

Výnosem vůdce a říšského kancléře o vzniku Protektorátu Čechy a Morava byla českým zemím přiznána určitá míra autonomie. Podle tohoto dokumentu měl protektorát spravovat sám sebe, ovšem v souladu s potřebami a nároky říše. V praxi to znamenalo, že byl vytvořen jednak systém autonomní správy, v jejímž čele stál státní prezident a autonomní vláda, a jednak soustava správy protektorátní v čele s říšským protektorem.

Protektor, jmenovaný přímo vůdcem, plnil funkci vykonavatele říšské moci na území protektorátu a zároveň dohlížel na činnost autonomní správy, připraven kdykoli s odvoláním na zájmy říše zrušit jakékoli její rozhodnutí nebo jí stejným způsobem některé rozhodnutí v zájmu říše vnutit.

Prvotním protektorovým úkolem bylo pevné začlenění českých zemí do těla říše. „Podle Hitlerova tajného pokynu se měl postarat, aby obratem přestalo platit prozatím recipované někdejší čs. právo, pokud by odporovalo říšským zájmům. Spolu s tím měly být odstraněny i symboly připomínající bývalou republiku (sochy, pomníky ard).“¹⁸

Protektor zároveň potvrzoval členy autonomní vlády, měl právo informovat se o veškerých krocích, které podnikala, a udílet jí rady. Disponoval vůči ní i právem veta a mohl vydávat vlastní právní předpisy.¹⁹ Fakticky to tedy znamenalo, že veškeré instituce autonomní správy podléhaly říšským úřadům.

Státním prezidentem byl po celou dobu trvání protektorátu Emil Hácha²⁰, v čele autonomní vlády krátce stál Rudolf Beran²¹, kterého 27. dubna 1939 vystřídal

¹⁶ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 a, s. 174.

¹⁷ PASÁK, T., *JUDr. Emil Hácha (1938 – 1945)*, s. 58.

¹⁸ MARŠÁLEK, P., *Protektorát Čechy a Morava*, s. 47.

¹⁹ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 a, s. 178-179.

²⁰ HÁCHA, Emil. Český právník, politik a prezident, * 12. 7. 1872 Trhové Sviny, † 27. 6. 1945 Praha. R. 1896 absolvoval právnickou fakultu pražské univerzity, později působil např.: jako rada Nejvyššího správního soudního dvora ve Vídni. Po vzniku Československa jmenován prezidentem senátu Nejvyššího státního soudu. Po podepsání mnichovské dohody prezidentem Česko-Slovenska, po okupaci státním prezidentem Protektorátu Čechy a Morava. Usiloval o zachování maximální možné autonomie protektorátu, aktivně vystupoval proti perzekucím obyvatelstva. Po zatčení generála Aloise Eliáše ale pasivním nástrojem okupační správy a symbolem kolaborace. Po válce zatčen a umístěn do

Alois Eliáš²². Patnáctého dubna 1939 se říšským protektorem stal Konstantin von Neurath²³, státním tajemníkem říšské správy a zároveň velitelem SS a policie Karl Hermann Frank²⁴.

Do srpna 1939 bylo v protektorátu zřízeno německé trestní, občanské a vojenské soudnictví, které mělo vůči autonomní správě výlučnou pravomoc. Kromě Německého vrchního soudu, Německých zemských soudů a Německých úředních soudů, fungovala v protektorátu od února 1940 i soustava tzv. zvláštních soudů, které umožňovaly zkrácená trestní řízení s osobami vůči říši nepřátelskými.²⁵ Říšský protektor měl přitom právo zasahovat do chodu justice, respektive udělovat soudům v mezích zákona a nařízení říšských úřadů pokyny.²⁶

Už v prvních dnech okupace byly navíc zřízeny německé policejní úřady, které rychle dostaly pod kontrolu českou policii. Stejně jako německé soudy fungovaly německé policejní úřady na autonomní správě prakticky nezávisle.²⁷ S okupačními

---

vězeňské nemocnice na Pankráci, kde také zemřel. (In CHURANĚ, Milan. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Díl 1., 2. vydání, Praha: Libri, 1998, s. 188.)

²¹ BERAN, Rudolf. Český politik, * 28. 12. 1887 Pracejovice, † 28. 2. 1954 Leopoldov. 1915-1933 generální tajemník Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu, od r. 1933 jejím předsedou. V období druhé republiky předsedou Strany národní jednoty a předsedou vlády. Březen – duben 1939 předsedou autonomní protektorátní vlády. Po okupaci vítal generála Blaskowitza a Konstantina von Neuratha, což se mu po válce stalo osudným, přestože po odchodu z politického života podporoval odbojovou činnost a mezi léty 1941 až 1943 byl vězněm nacisty. V dubnu 1947 souzen za kolaborantskou činnost a odsouzen k dvaceti letům vězení. Během výkonu trestu zemřel. (In CHURANĚ, M., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Díl 1., s. 41.)

²² ELIÁŠ, Alois. Československý generál, politik, předseda protektorátní autonomní vlády a představitel odboje, * 29. 9. 1890 Praha, † 19. 6. 1942 tamtéž. Za první světové války důstojníkem čs. legií v Rusku a ve Francii, 1923-1938 vysokým funkcionářem čs. armády, v období druhé republiky ministrem dopravy, duben 1939 – září 1942 předsedou autonomní protektorátní vlády. Jako předseda vláda byl tajně napojen na protinacistický odboj. V září 1941 zatčen a uvězněn, po atentátu na Reinharda Heydricha v květnu 1942 zastřelen. (In CHURANĚ, M., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Díl 1., s. 132.)

²³ NEURATH, Konstantin von. Německý diplomat, říšský protektor, * 2. 2. 1873 Klein-Glatzbach, † 14. 8. 1956 Leinfelderhof. Od r. 1918 německým diplomatem, postupně vyslancem v Dánsku, Itálii a Velké Británii. V letech 1932-1938 říšským ministrem zahraničí, poté říšským ministrem bez portfeje. V letech 1939 – 1941 říšským protektorem. V této funkci zavedl platnost norimberských zákonů, uzavřel vysoké školy a započal s germanizací. Na podzim 1941 nahrazen Reinhardem Heydrichem. Po válce v Norimberku odsouzen k patnácti letům vězení, v r. 1954 byl propuštěn. (In *Universum: všeobecná encyklopedie*. Díl 6. Mb-Op, Praha: Odeon, 2001, s. 419.)

²⁴ FRANK, Karl Hermann. Sudetoněmecký politik, nacistický protektorátní činitel, * 24. 1. 1898 Karlovy Vary, † 22. 5. 1946 Praha. R. 1933 zakladatelem Sudetendeutsche Heimatsfront (SHF, Sudetoněmecká vlastenecká fronta), 1935-1938 poslanec Národního shromáždění za Sudetendeutsche Partei (SdP, Sudetoněmecká strana). V letech 1939-1943 státní sekretář Úřadu říšského protektora, 1943-1945 německý státní ministr pro Čechy a Moravu, 1939-1945 v čele protektorátních jednotek SS a policie. V květnu 1945 zatčen a souzen Národním soudem. V roce 1946 byl odsouzen k trestu smrti a veřejně oběšen. (In CHURANĚ, M., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Díl 1., s. 158.)

²⁵ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 a, s. 183.

²⁶ MARŠÁLEK, P., *Protektorát Čechy a Morava*, s. 56.

²⁷ PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 46.

vojsky přišly do protektorátu i jednotky SS²⁸, SD²⁹ a gestapo. Bývalá Československá armáda byla rozpuštěna, neboť vojenskou ochranu protektorátu oficiálně převzala říše. Zachováno bylo pouze symbolické vládní vojsko. Podle říšského výnosu mohlo čítat maximálně sedm tisíc mužů s lehkou výzbrojí. Stejným způsobem převzala říšská správa i kontrolu nad veškerou zahraniční politikou okupovaného území. To nemělo podle Hitlerova výnosu právo vystupovat v mezinárodně-politickém kontextu jako samostatný subjekt.³⁰

Politické strany zanikly. Namísto nich bylo ustaveno tzv. Národní souručenství, které mělo zprvu charakter opozice, tj. snažilo se v rámci možností obhájit české národní zájmy, ale záhy se stalo vůči okupantům poslušným.³¹ S konsolidací německé okupační moci sílil tlak na Národní souručenství, aby svoji dosavadní loajalitu přesunulo směrem k aktivismu. K tomu dopomohly i rozsáhlé personální změny.³² Bylo zrušeno velké množství společenských, kulturních a tělovýchovných organizací.³³

Cílem německé okupační správy bylo především pevně začlenit Čechy a Moravu do těla říše, arizovat a germanizovat jejich prostor. Zároveň se však hledaly takové formy ovládnutí, aby nebyl narušen chod okupovaného území a mohl tak být plně využit jeho hospodářský potenciál k vedení války.³⁴

Při využívání hospodářského potenciálu českých zemí uplatňovali Němci řadu prostředků. Jednak to byla „legální loupež“ prostřednictvím arizace, jednak vynucené prodeje, vyvlastňování a daňové zatížení obyvatelstva. Protektorátní ekonomika byla přeměněna v řízené válečné hospodářství.³⁵

Proti českému národu uplatňovala okupační moc promyšlenou kombinaci přesvědčování ke spolupráci, respektive kolaboraci, s represemi a zavražďováním. Celkově byla situace protektorátního obyvatelstva, především vzhledem k jeho

---

²⁸ Schutzstaffel. Ozbrojená organizace NSDAP sloužící původně k osobní ochraně Adolfa Hitlera. Od roku 1936 kontrolovala v Německu a později i na Německem okupovaných územích celý policejní aparát.

²⁹ Sicherheitsdienst. Tajná policie nacistického Německa fungující v rámci SS.

³⁰ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 a, s. 180-181.

³¹ BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 207.

³² GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996, s. 37.

³³ Zrušeny byly např.: Sokol (1941), Junák (1940), legionářské organizace (1939), Ústřední matice školská (1939), Jednota Pošumavská (1939), Národní jednota pro jihozápadní Moravu (1939) aj.

³⁴ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 a, s. 184.

³⁵ MARŠÁLEK, P., *Protektorát Čechy a Morava*, s. 34.

hospodářskému potenciálu, výrazně lepší než například pozdější situace Poláků v okupovaném Polsku.³⁶

---

³⁶ Tamtéž.

2. Mediální politika a praxe Protektorátu Čechy a Morava

Samostatnou kapitolou německé okupační politiky byl dohled nad protektorátními médii: rozhlasem a tiskem. Ty už od března 1939 plně podléhaly německému vlivu³⁷ a staly se hlavním nástrojem státní propagandy. Ve všech protektorátních médiích bez výjimky se uplatňoval promyšlený systém předběžné, průběžné i následné cenzury. Omezení a kontrola se v protektorátu ovšem týkala také samotného publika: Od srpna 1941 byl kontakt s médii zcela zapovězen Židům. V praxi to znamenalo, že si nejen nesměli tiskoviny koupit, ale vyhláškou byla zakázána i donáška poštou nebo jiným způsobem. Informace tak získávalo židovské obyvatelstvo pouze prostřednictvím zvláštních úředních věstníků a oběžníků.³⁸

2.1 Systém kontroly protektorátních médií

Stejně jako v případě státních institucí, i v médiích fungoval duální systém kontroly. Média podléhala jak orgánům správy autonomní, tak orgánům správy říšské, přičemž říšské kontrolní instituce měly ve všech směrech rozhodující vliv. Pod Úřad vlády, který stál v čele autonomní protektorátní správy, spadal Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady³⁹, řízený postupně Zdeňkem Schmoranzem⁴⁰, Arnoštem Barešem a Františkem Hofmanem⁴¹, a pod něj dále Ústředí dozorcí tiskové služby, řízené Eduardem Parmou⁴², které mělo centrálu v Praze a krajské

³⁷ Hned v návaznosti na vyhlášení protektorátu byla vydána směrnice o nové organizaci tiskové služby a 29. 3. 1939 následovalo rozhodnutí, aby byla i při okresních úřadech zavedena funkce tiskových referentů, úředníků protektorátní správy.

³⁸ KÖPPOVÁ, Barbara a kol. *Dějiny českých médií v datech: rozhlas, televize, mediální právo*. Praha: Karolinum, 2003. s. 375.

³⁹ Protektorátní správní reformou byl v r. 1942 Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady zrušen. Jeho agendu převzal Úřad lidové osvěty, který byl v červnu 1942 sloučen s ministerstvem školství a národní osvěty, v jehož čele stál Emanuel Moravec. Ministerstvo bylo v důsledku této změny přejmenováno na ministerstvo školství a lidové osvěty. (In KÖPPOVÁ, Barbara a kol. *Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků: Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky*. Praha: Státní ústřední archiv, 2002. s. 58.)

⁴⁰ SCHMORANZ, Zdeněk. Český novinář, * 27. 7. 1896 Chrudim, † 19. 8. 1942 Berlín. Počátkem dvacátých let zpravodajem ČTK, zaměstnancem Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady, prosinec 1938 - srpen 1939 v jeho čele. V srpnu za snahu o vytvoření tajné zpravodajské sítě z bývalých československých legionářů zatčen a uvězněn gestapem, v listopadu 1941 odsouzen k trestu smrti a v srpnu 1942 popraven v Berlíně.

⁴¹ HOFMAN, František. Český novinář a politik, * 23. 11. 1891 Plzeň, † 23. 5. 1942 Osvětim. Tajemníkem Syndikátu československých novinářů, redaktorem *Věstníku československých novinářů*. Od září 1939 do května 1941 vedl Tiskový odbor předsednictva ministerské rady. Za spolupráci s odbojem zatčen gestapem a umučen v koncentračním táboře. Po jeho zatčení tuto funkci zastával v tiskovém odboru ministerstva školství a lidové osvěty Ctibor Melč. (In KONČELÍK, Jakub; KÖPPOVÁ, Barbara; KRYŠPÍNOVÁ, Jitka. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*. Praha: Karolinum, 2003, s. 28.)

⁴² PARMA, Eduard. Český novinář a úředník, * 9. 5. 1889 Hrabová, † nezjištěno. 1913-1914 redaktorem Slezského venkova, 1919-1920 redaktorem *Svobody*. 1939-1941 přednostou Ústředí

pobočky v Plzni, Brně, Olomouci a v Moravské Ostravě.⁴³ Obě instituce se musely řídit jednak pokyny oddělení pro kulturní politiku při Úřadu řííšského protektora, v jehož čele stál Karl Alex von Gregory⁴⁴, a jednak pokyny skupiny Tisk Wolfganga Wolframa von Wolmara⁴⁵. Rozhlas spadal pod Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady a zároveň pod skupinu Rozhlas. Ta fungovala v rámci oddělení pro kulturní politiku. Princip jeho kontroly se od tisku v zásadě nelišil.⁴⁶

Okupační správa v oblasti médií navázala na předmnichovský⁴⁷ i pomnichovský legislativní rámec. V reakci na mezinárodněpolitický vývoj, zejména pak na expanzi fašistické ideologie, schválila československá vláda v roce 1936 zákon o mimořádných opatřeních v době obrany státu⁴⁸, který mimo jiné upravoval i cenzuru a další mimořádná opatření v případě vyhlášení branné pohotovosti. Právě tohoto zákona využila okupační správa, když nařízením řííšského protektora Konstantina von Neuratha z června 1939 prodloužila jeho platnost na další období.⁴⁹ Okupační správa zároveň navázala i na cenzurní praxi tzv. Ústřední cenzurní komise,

---

dozorčí tiskové dozorčí služby Tiskového odboru předsednictva ministerské rady. (In KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 24.)

⁴³ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s. 91.

⁴⁴ GREGORY, Karl Alex von. Německý úředník, * 1899, † 1944. Členem NSDAP, funkcionářem SS, do r. 1938 tiskovým atašé německého velvyslanectví v Praze. Mezi lety 1939-1941 vedl kulturně politické oddělení Úřadu řííšského protektora. Padl při obléhání Bukurešti. (In KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 22.)

⁴⁵ WOLMAR, Wolfgang Wolfram von. Německý úředník, velitel protektorátních jednotek SS a policie, * 9. 6. 1910 Vídeň, † 2. 12. 1987. V první pol. 30. let studia na pražské německé univerzitě. V r. 1934 v čele sudetoněmeckého svazu nacistických studentů Studentbund, později vyloučen ze země. Před nástupem do funkce vedoucího skupiny Tisk v kulturně politickém oddělení Úřadu řííšského protektora, působil v berlínské kanceláři NSDAP pro péči o německé obyvatelstvo Sudet. Ve funkci setrval až do r. 1943, kdy ho vystřídal Artur Söhnle. (In KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 21.)

⁴⁶ JEŠUTOVÁ, Eva, a kol. *Od mikrofonu k posluchačům*. Praha: Český rozhlas, 2003, s. 150-160.

⁴⁷ Za první republiky byla vydavatelská činnost upravena tiskovým zákonem z roku 1863, který upravoval podmínky předběžné cenzury. Zákon č. 300/1920 Sb. o mimořádných opatřeních pak stanovil, že nastane-li ve státě mimořádný stav, mohou být některá ústavní práva a svobody v zájmu republiky omezena nebo dočasně zrušena. Tímto zákonem mohla vláda v mimořádných situacích získat nad tiskem absolutní kontrolu. Zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky z 19. 3. 1923 zase přisoudil odpovědnost za obsah tiskopisu redaktorovi a zároveň formuloval, že jeho obsahem může být spáchán zločin vlastizrady nebo podněcování k trestné činnosti. V roce 1933 schválila vláda tzv. malý tiskový zákon (zákon č. 125/1933 Sb.), který vycházel ze zákona o mimořádných opatřeních a potvrdil vládě možnost ve výjimečných případech kontrolovat veškerý republikový tisk. (In PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1990, s. 41-42.)

⁴⁸ Zákon č. 131/1936 Sb.

⁴⁹ PASÁK, T., *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 43.

kteřá byla v souvislosti s vyhlášením mobilizace v září 1938 vytvořena při ministerstvu vnitra. Ústřední cenzurní komise měla možnost pozastavit nebo zakázat vydávání jednotlivých periodik. Zároveň prostřednictvím úředníků tiskové dozorcí služby prováděla předběžnou cenzuru přímo v redakcích a zároveň pro ně vydávala zvláštní pokyny.⁵⁰ Novináři měli zakázáno kritizovat domácí vládu i hitlerovské Německo.⁵¹

Prakticky stejným způsobem fungovalo po okupaci Ústředí dozorcí tiskové služby, které okupační správa zřídila při Tiskovém odboru Předsednictva ministerské rady výnosem o nové organizaci tiskové služby už sedmnáctého března 1939. Její úředníci, kteří byli nezávislí na vedení kontrolovaných listů, od prvních dnů⁵² okupace seděli v redakcích jednotlivých periodik a podrobovali jejich obsah cenzuře. Ta podle návrhu Karla Alexandra von Gregoryho probíhala na třech úrovních: v rukopise, stránkovém obtahu a po vytištění, než šlo periodikum do distribuce. Každou úroveň přitom cenzor schvaloval zvlášť.⁵³ Každý článek nejprve schválil redakční cenzor, pak putoval na Ústředí dozorcí tiskové služby, které rozhodovalo ve sporných případech. U problematičtých událostí bylo konečné rozhodnutí konzultováno přímo s Úřadem říšského protektora.⁵⁴

Zároveň Ústředí dozorcí tiskové služby začalo vydávat pokyny⁵⁵ pro šéfredaktory, kterými usměrňovaly protektorátní tisk.⁵⁶ Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady pak vydával každodenní směrnice, které dopodrobna určovaly, jak

---

⁵⁰PASÁK, T., *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 43-45.

⁵¹KONČELÍK, J.; VEČEŘA, P.; ORSÁG, P., *Dějiny českých médií 20. století*, s. 80.

⁵²Tisková dozorcí služba začala být v redakcích prováděna 19. března 1939. (In GEBHART, Jan; KÖPPLOVÁ, Barbara a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010, s. 104.)

⁵³ZAJÍČEK, Karel a kol. *Československo a Norimberský proces: hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu*. Praha: Ministerstvo vnitra, 1946, s. 95.

⁵⁴KONČELÍK, J.; VEČEŘA, P.; ORSÁG, P., *Dějiny českých médií 20. století*, s. 91.

⁵⁵Těmito pokyny bylo například stanoveno, že protektorátní tisk nesmí informovat o pohybu německé armády, zatýkání osob, činnosti gestapa nebo sebevražďách v důsledku nového státoprávního uspořádání. Bylo doporučeno, aby se listy věnovaly praktickým důsledkům, které ze vzniku protektorátu jeho občanům vyplývají. (In PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 66.) „Obcházení těchto pokynů mohlo mít za následek buď konfiskaci listu, nebo jeho zastavení.“ (In PASÁK, T., *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 49.)

⁵⁶PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 65.

mají ten který den periodika psát, tj. kterou zprávu vyzdvihnout, kterou potlačit apod.⁵⁷

Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady pokyny vedoucím tiskovým pracovníkům dle aktuální potřeby šířil i telefonickou cestou. Fungování tohoto cenzurního kanálu dobře zachycují archivní prameny⁵⁸, konkrétně zachované záznamníky deníku Národní politika. Ty dokládají, že si redakční cenzoři pokyny Ústředí dozorčí tiskové služby i Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady pečlivě zaznamenávali do samostatného sešitu. Součástí těchto zápisů byl vždy údaj o tom, kdo konkrétní pokyn vydal a kdo jej v redakci přijal. V sešitech se často opakuje zejména jméno Františka Hofmana a Ctibora Melče.⁵⁹

Pokyny, které úředníci Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady a Ústředí dozorčí tiskové služby do jednotlivých redakcí zaslali písemně, si redakční cenzoři vystříhovali a pokyny do sešitu vlepovali. Pokyny předané telefonicky musel sloužící redakční cenzor neprodleně předat šéfredaktorovi či jinému pověřenému zaměstnanci.⁶⁰

*„Nejvýznamnější zpravodajská informační agentura Česká tisková kancelář (ČTK) byla po šestnáctém březnu okamžitě obsazena německými úředníky a stala se zprostředkovatelnou oficiálních zpráv německé zpravodajské kanceláře Deutsches Nachrichtenbüro.“*⁶¹ Dálnopisy s příjmem mezinárodních agentur byly pro ČTK v srpnu 1939 zaplombovány, výhradním agenturním zdrojem pro zahraniční zprávy se tak stala DNB.⁶²

---

⁵⁷ PASÁK, T., *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 54.

⁵⁸ Sešity, kam si redakční cenzoři Národní politiky zapisovali pokyny vydané cenzurními orgány, jsou uloženy depozitáři Národního archivu. Sešity jsou součástí fondu Archiv Syndikátu novinářů, k. 126, Pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

⁵⁹ GEBHART, J.; KÖPPOVÁ, B. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 21.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ KÖPPOVÁ, B. a kol. *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Praha: Univerzita Karlova, 2007, s. 6.

⁶² GEBHART, J.; KÖPPOVÁ, B. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 107.

Sedmnáctého března 1939 vznikla v Praze z nařízení říše i prozatímní německá služebna⁶³ pro tisk, jejíž agenda přešla po ukončení vojenské správy v dubnu 1939 pod skupinu Tisk v oddělení pro kulturní politiku při Úřadu říšského protektora.

S příchodem Wolfganga Wolframa von Wolmara v červnu 1939 došlo k dalšímu utužení kontroly médií. Veškeré instrukce vydané Tiskovým odborem Předsednictva ministerské rady musely být před vstoupením v platnost schváleny právě Wolmarem. „*Jeho oddělení se stalo nejvyšším cenzurním úřadem pro veškerý protektorátní tisk.*“⁶⁴ Kromě Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady a oddělení pro kulturní politiku při Úřadu říšského protektora sledovalo tisk i gestapo, německá bezpečnostní policie a příslušné orgány protektorátního ministerstva vnitra, zejména policejní ředitelství.⁶⁵

Specifickým způsobem řízení mediální politiky byly tzv. Wolmarovy tiskové konference⁶⁶. Ty se konaly v pravidelných týdenních intervalech v případě denního tisku, v případě týdeníků byl interval mezi tiskovými konferencemi jeden měsíc. Konferencí se účastnili jak šéfredaktoři jednotlivých periodik, tak jejich političtí a ekonomičtí redaktoři. Byly to právě Wolmarovy tiskové konference, které zásadním způsobem ovlivňovaly jak formální stránku novin, tak především mediální obsah. Na setkáních dostávali jejich účastníci velmi podrobné instrukce, jakým směrem v danou chvíli orientovat zpravodajství, jak zprávy řadit, jakým stylem o dění psát, jaké volit jazykové prostředky atd. Wolmar také určoval, v jakém smyslu mají být aktuální politické události komentovány. Zároveň na tiskových konferencích upozorňoval na chyby a uděloval výtky a výstrahy těm periodikům, jejichž obsah neodpovídal požadavkům okupační správy.

Konferencí se obvykle účastnilo kolem třiceti odpovědných pracovníků, existovala však i setkání, kterých se zúčastnilo přes 150 novinářů. Po zavedení konferencí bylo v jednom případě dokonce zaznamenáno kolem tisícovky účastníků.

---

⁶³ Služebna sídlila v pražské Lützowově (dnešní Opletalově) ulici č. p. 5. (In GEBHART, J.; KÖPPLOVÁ, B. a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 104.)

⁶⁴ PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 129.

⁶⁵ PASÁK, T., *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 53.

⁶⁶ Zabývá se jimi např.: publikace KONČELÍK, Jakub; KÖPPLOVÁ, Barbara; KRYŠPÍNOVÁ, Jitka. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*. Praha: Karolinum, 2003.

Po skončení obvyklých zasedání se představitelé okupační moci často scházeli ještě k užšímu jednání se skupinkou aktivistických novinářů.⁶⁷

Model tiskových konferencí byl převzat z německé praxe, němečtí novináři dostávali pokyny od říšské vlády. Na konference měli stejně jako později v protektorátu přístup pouze vybraní a prověřeni novináři. Obsah porad, které byly zavedeny po vybudování říšského ministerstva propagandy, byl tajný. Stejný model mediální kontroly začal platit i v Rakousku po anšlusu v březnu 1938.⁶⁸

V září 1939 v souvislosti s německým útokem na Polsko došlo k další výrazné úpravě fungování protektorátního tisku. Od 1. září 1939 začaly platit instrukce o vojenské cenzuře – *Anweisung für die Durchführung der militärischen Zensur* (Pokyny pro provádění vojenské cenzury).⁶⁹ 17. září byl vydán tzv. *Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku*⁷⁰, který pevně stanovoval úkoly protektorátního tisku a sjednocoval cenzurní praxi. Podobu protektorátního tisku tento dokument formoval až do konce války.

2.2 Struktura protektorátního periodického tisku

Proměny ve struktuře periodického tisku během nacistické okupace předznamenalo již období druhé republiky, které bylo charakteristické nejen zostřením dohledu nad vydávanými tituly, ale především snahou nevyhovující periodika pokud možno eliminovat. Tato opatření přitom směřovala především k tomu, aby nedošlo k dalšímu růstu napětí mezi Česko-Slovenskem a říší a také k tomu, aby se zklidnila vyhrocená situace uvnitř okleštěného státu a zmírnil se pravicový⁷¹ a zejména pak levicový radikalismus⁷². Od října 1938 do března 1939,

---

⁶⁷ GEBHART, J.; KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 18.

⁶⁸ GEBHART, J.; KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 13-14.

⁶⁹ KONČELÍK, J.; VEČEŘA, P.; ORSÁG, P., *Dějiny českých médií 20. století*, s. 90.

⁷⁰ Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku je součástí publikace KONČELÍK, Jakub; KÖPPLOVÁ, Barbara; KRYŠPÍNOVÁ, Jitka. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*. Praha: Karolinum, 2003.

⁷¹ Zastaveny byly nejvýznamnější fašistické a antisemitské listy, např.: *Vlajka*, *Árijský boj* a *Antisemita*.

⁷² V souvislosti se zákazem KSČ v říjnu 1938 byla zatavena prakticky veškerá komunistická periodika např.: *Rudé právo*, *Haló noviny*, *Odboj pracujících venkova*, *Moravská rovnost*, *Tvorba*, *Svoboda*, *Rozséváčka*, *Jednota lidu* aj.

tedy během pouhých šesti měsíců bylo podle záznamů Prezidia zemského úřadu zastaveno 463⁷³ politických i nepolitických listů.⁷⁴

Vznik protektorátu pak v oblasti tisku znamenal další vlnu restrikcí. Jen od března do prosince 1939 zaniklo 172 titulů⁷⁵ a tendence omezovat počet vydávaných tiskovin se udržela až do konce války. Dokazuje to i vystoupení Wolfganga Wolframa von Womara z 25. listopadu 1940 na konferenci v Praze, na kterou společně s Karlem von Gregorym svolal vydavatele a zástupce veškerého českého tisku. „*Wolfram von Wolmar na tomto zasedání konstatoval, že český národ má ve srovnání s Německem mnoho ‚zbytečného tisku‘. Zároveň zdůraznil, že se český tisk musí dát plně do služeb nacistické ideologie. Kdo by se z redaktorů nebo vydavatelů nepodřídil, musel očekávat zastavení časopisu, přičemž se vydával nebezpečí trestního postihu.*“⁷⁶

Možnost zasahovat do struktury protektorátního tisku příslušným správním orgánům ještě usnadnila vyhláška ze 7. května 1941 o úpravě poměrů v českém tisku, která jim mimo jiné přiznávala pravomoc stanovovat termíny pro vydání tiskovin, určovat velikost nákladu a rozsah tisků včetně inzerce a hlavně zastavovat nevyhovující periodika. Jen v r. 1941 následkem této vyhlášky zaniklo 623 titulů.⁷⁷

Změny ve struktuře protektorátního tisku se ovšem netýkaly pouze množství vydávaných periodik, ale také jejich charakteru. Protektorátní tisk, který v drtivé většině vycházel pod hlavičkou Národního souručenství, se stal hlavním nástrojem německé propagandy a musel dle směrnic Souborného přehledu pokynů pro tiskovou přehlídku ze září 1939 „...*tvůřiti veřejné mínění a vésti je cílevědomě a jednotně*

---

⁷³ Údaj přitom zahrnuje i tituly, které byly zastaveny ještě před prvním vydáním, a také pohraniční periodika, která zanikla v souvislosti se zábořem Sudet. Na druhou stranu v něm ale nejsou zohledněny například zakázané komunistické listy. Počet zastavených periodik se navíc v jednotlivých odborných publikacích liší. Např. Jakub Končelík a kolektiv autorů ve své publikaci *Dějiny českých médií 20. století* uvádějí jen za období od Mnichova do konce roku 1938 1 900 protektorátních titulů, které přestaly vycházet. (In KONČELÍK, J.; VEČEŘA, P.; ORSÁG, P., *Dějiny českých médií 20. století*, s. 80.)

⁷⁴ PAVLÍČEK, Tomáš. *Cenzurní systém, cenzurní zásah a literatura za Druhé republiky*. In Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby: k 150. výročí úmrtí Karla Havlíčka. Edice – Literární archiv: Sborník památníků národního písemnictví, č. 38. Praha Památník národního písemnictví, 2006, s. 272 – 274.

⁷⁵ PASÁK, T., *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 61.

⁷⁶ KUBÍČEK, Jaromír; ŠIMEČEK, Zdeněk. *Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2001, s. 184.

⁷⁷ PASÁK, T., *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*, s. 64.

směrem, který je dán životními zájmy Říše, Protektorátu, a tím i českého národa, včleněného do rámce Říše.“⁷⁸ Vedle tohoto legálního tisku, který byl českou veřejností vnímán ve většině případů jako kolaborantský, ovšem existoval i tisk ilegální (včetně letáků), vydávaný odbojem⁷⁹. Tyto tiskoviny však významnou roli při utváření veřejného mínění hrály pouze v prvních letech existence protektorátu, později jejich úlohu převzala šeptaná propaganda.⁸⁰

2.3 Diferenciace novinářské obce

Zatímco část novinářů se k okupačnímu režimu stavěla přinejmenším nerozhodně nebo si s ním dovolila i „opatrně nesouhlasit“, část jej přijala a dokonce otevřeně začala podporovat německé propagandistické tvrzení, že „záleží především na Češích, zůstane-li český národ, český jazyk a česká kultura zachovány pro věčné časy“.⁸¹

V první fázi se jednalo převážně o novináře z listů nacionalistického a antisemitského zaměření, např.: *Vlajky*, *Árijského boje* nebo *Štítu národa*, kteří ovšem stejně jako před březnovou okupací neměli ani po ní na utváření veřejného mínění zásadnější vliv. Již v průběhu roku 1939 se okupantům podařilo díky řadě propagandistických akcí⁸² ke spolupráci získat i novináře, které česká společnost za zdiskreditované dosud nepovažovala a kteří byli ochotni otevřené kolaborace.⁸³ Aktivistický postoj, tedy vědomou spolupráci s okupační správou a mediální prezentaci jejich zájmů, prosazovali v českém protektorátním tisku zpočátku zejména Emanuel Vajtauer⁸⁴, Vladimír Krychtálek⁸⁵, Karel Werner⁸⁶, Karel Lažnovský⁸⁷,

⁷⁸ KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 469-470.

⁷⁹ Mezi nejvýznamnější ilegální tisk patřily *V boj*, *Český kurýr*, *ISNO*, *K situaci*, *Rudé právo*, *Moravská rovnost* nebo *Pravda*.

⁸⁰ KUKLÍK, Jan. *Kontrapropaganda v ilegálním tisku v letech 1939-1941*. In *Historie a vojenství*, roč. 2000, č. 1, s. 100-113.

⁸¹ PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh, 1999, s. 103.

⁸² Akcí, která měla české novináře přesvědčit o výhodách spolupráce s okupanty, byl například zájezd novinářů do Německa na jaře roku 1939. (In PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 68.)

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ VAJTAUER, Emanuel. Český novinář, překladatel a politik, * 23. 12. 1892 Tábor, † nezjištěno. Duben – srpen 1921 šéfredaktorem *Slovácka*, 1921 – 1922 šéfredaktorem *Dělnického deníku*, 1922 – 1932 redaktorem *Rudého práva*, březen 1941 – červenec 1941 šéfredaktorem *Večerního Českého slova*. Navázal úzkou spolupráci s ministrem školství a lidové osvěty Emanuelem Moravcem ve věci „převýchovy“ národa. Po válce zmizel neznámo kam. V r. 1947 byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti za kolaboraci. (In KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 127.)

⁸⁵ KRYCHTÁLEK, Vladimír. Český novinář, * 27. 1. 1903 Brno, † 22. 4. 1947 Praha. 1931 – 1937 redaktorem a posléze zahraničním dopisovatelem *Lidových novin*, 1937 – 1939 redaktorem *Venkova*,

Václav Crha⁸⁸, Antonín Jaromil Kožíšek⁸⁹, Vladimír Ryba⁹⁰ a Jaroslav Křemen⁹¹. Brzy se však přidali další novináři a tito pak stáli v čele všech významných protektorátních deníků a měli zásadní vliv na formování veřejného mínění.

---

od r. 1938 spolupráce s Karlem von Gregorym, 1939 – 1944 šéfredaktorem *Večera* (odpoledního vydání *Venkova*), po zastavení *Večera* od 1944 šéfredaktorem *Venkova*. 1942 inicioval internaci rodinných příslušníků českých emigrantů. Od 1942 předsedou *Národního svazu novinářů*. 1947 odsouzen k smrti za kolaboraci a popraven. (In KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 70.)

⁸⁶ WERNER, Karel. Český novinář, * 20. 10. 1906 Vídeň, † 22. 4. 1947 Praha. 1926 – 1927 redaktorem *Vídeňského obdeníku*, 1928 – 1930 redaktorem *Vídeňského deníku*, roku 1930 začal působit jako stenograf v redakci *Poledního listu*, 1932 se zde stal odpovědným redaktorem. Funkci odpovědného redaktora zároveň zastával i v dalších titulech vydávaných koncernem Tempo (*Pražský list*, *Pondělní list*, *Moravský list*, *Expres*). 1941 – 1943 šéfredaktorem *Poledního listu*, 1943 – 1945 šéfredaktorem *Večerního Českého slova*. Z pověření Vladimíra Krychtálka zastával vysoké funkce v Národním svazu novinářů, dohlížel na árijský původ členů novinářské obce. 1947 odsouzen k smrti za kolaboraci a popraven. (In KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 134-135.)

⁸⁷ LAŽNOVSKÝ, Karel. Český novinář, * 8. 3. 1906 Motyčín, † 10. 10. 1941 Praha. 1928 – 1930 redaktorem *Ducha českého severu*, 1933 – 1939 redaktorem plzeňské pobočky *Večerního Českého slova*, 1939 – 1941 redaktorem *Českého slova*, březen 1941 – září 1941 šéfredaktorem *Českého slova*. 18. 9. 1941 si spolu s dalšími novináři vynutil přijetí u předsedy vlády Aloise Eliáše, po kterém vypukla tzv. chlebičková aféra, při níž Lažnovský zemřel údajně na následky otravy. Jeho úmrtí okupační moc označila za politickou vraždu a zahájila akci proti odboji a předsedovi vlády Eliášovi. (In KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 75.)

⁸⁸ CRHA, Václav. Český novinář, hudební kritik, * 27. 5. 1901 Rokycany, † 14. 4. 1967 Praha. 1925 – 1928 redaktorem brněnské redakce *Svobody*, 1929 – 1932 šéfredaktorem *Lidového deníku*, 1932 – 1934 redaktorem *Večera*, 1934 – 1935 odpovědným redaktorem *Venkova*, 1936 – zahraničním redaktorem *Lidových novin*, 1937 – 1938 redaktorem *Národní politiky*, 1938 – 1943 šéfredaktorem *Národní politiky*, 1943 – 1944 šéfredaktorem ranního *Českého slova*, únor 1945 – květen 1945 šéfredaktorem časopisu *Kuratorium pro výchovu mládeže*. Od ledna 1945 členem širšího výboru Ligy proti bolševismu. 1946 odsouzen na doživotí za kolaboraci. Součástí trestu byl 15letý pobyt v pracovním táboře. 1954 mu byl trest snížen na 20 let, 1956 propuštěn na podmínku. (In KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 25-26.)

⁸⁹ KOŽÍŠEK, Antonín Jaromil. Český novinář, * 28. 8. 1905 Brno, † 26. 3. 1947 Praha. 1932 – 1934 přispíval do *Moravského deníku*, 1934 – 1935 pařížský zpravodaj *Moravských novin a Moravské orlice*, 1936 – reportérem ve španělské občanské válce, 1937 – 1938 odpovědným redaktorem *Moravské orlice*, 1938 – 1939 vydavatelem fašistického týdeníku *Národní tábor*. Po okupaci spolupracoval s režimem, 1941 – 1943 šéfredaktorem *Pondělních novin*, 1943 – 1945 šéfredaktorem *Poledního listu*. 1947 odsouzen k trestu smrti za kolaboraci a popraven. (In KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 67-68.)

⁹⁰ RYBA, Vladimír. Český novinář, * 26. 11. 1900 Písek, † 1963 Praha. 1925 – 1938 spolupráce s *Právem lidu*, 1939 – 1945 šéfredaktorem *Národní práce*. Od roku 1942 zastával funkci místopředsedy *Národního svazu novinářů*. 1946 odsouzen k 10 letům vězení, 1954 omilostněn a propuštěn. (In KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 106-107.)

⁹¹ KŘEMEN, Jaroslav. Český novinář, * 12. 4. 1908 Tábor, † 1978 ?. 1933 – 1934 redaktorem *A-Zet*, 1934 – 1935 vedoucí brněnské redakce *A-Zet*. 1935 – 1936 zvláštním zahraničním zpravodajem všech listů *Melantrichu* v Budapešti, 1938 – 1941 odpovědným redaktorem *Telegrafu*, 1941 – 1944 šéfredaktorem *A-Zet*, 1944 – 1945 šéfredaktor *Lidového deníku*. 1947 odsouzen k trestu smrti, pak trest změněn na doživotní vězení. 1954 trest změněn na 20 let vězení, 1960 amnestován a propuštěn. (In: KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 70-71.)

Účinným nástrojem kontroly novinářského stavu se stal Národní svaz novinářů⁹², a to přesto, že zprvu nebyl tak výraznou aktivistickou organizací jako po roce 1942, kdy jeho vedení převzal Vladimír Krychtálek. Svaz v prvních dvou letech jeho existence vedl protinacisticky zaměřený redaktor František Bauer⁹³, pod jehož vedením se organizace snažila pomáhat rodinám novinářů, kteří museli emigrovat, nebo perzekvovaným kolegům. Opatrná rezistence spolku, kterou kritizovali jak představitelé okupační moci, tak skupinka aktivistických novinářů, definitivně skončila po nástupu Heydricha a ministra školství a (později i) lidové osvěty Emanuela Moravce, který v únoru 1942 jmenoval do čela svazu Vladimíra Krychtálka.⁹⁴

Ten změnil organizaci svazu a jeho řízení podle vůdcovského principu. Krychtálek zrušil výbor i valnou hromadu a novináře instruoval prostřednictvím zvláštních oběžníků. Zaměřil se na důkladnou kontrolu členské základny, tj. rasový původ⁹⁵, znalost německého jazyka a schopnost a ochotu psát v duchu nacistické ideologie. Členství v Národním svazu novinářů bylo přitom nezbytnou podmínkou k vykonávání novinářského povolání.⁹⁶ Kdo byl ze svazu vyškrtnut, stal se součástí evidence pracovního úřadu a vystavil se tak nebezpečí totálního nasazení.⁹⁷

---

⁹² První snahy o vytvoření této jednotné novinářské organizace se začaly objevovat na konci r. 1938 v souvislosti s novým státoprávním uspořádáním. Národní svaz novinářů měl být jakousi zárukou kontinuity novinářské obce. Fakticky však byly tyto snahy naplněny až po okupaci. V dubnu 1939 byly stanovy Národního svazu novinářů schváleny Zemským úřadem v Praze, ustavující schůze proběhla v červnu téhož roku.

⁹³ BAUER, František. Český novinář, publicista a historik, * 7. 9. 1897 Turnov, † 1. 10. 1967 Praha. 1925 – 1930 redaktorem *Českého slova*, 1930 – 1933 externě publikoval v *Národních listech*, 1932 – 1934 zástupcem šéfredaktora revue *Národ*, březen 1934 – 1940 vedoucím zahraničně-politické rubriky *Národní politiky*. Navázal úzkou spolupráci s ministrem školství a lidové osvěty Emanuelem Moravcem ve věci „převýchovy“ národa. 11. června 1939 se stal předsedou nově vzniklého Národního svazu novinářů, 11. července 1940 byl sesazen a nahrazen redaktorem ČTK Františkem Hellerem. Za nacistické okupace stál v čele ilegálního tisku, v roce 1942 byl zatčen gestapem a dva měsíce vězněn v pražské pankrácké věznici, odkud byl pro nedostatek důkazů propuštěn. Po válce se podílel na obnově československého tisku a působil mimo jiné jako profesor a proděkan Novinářské fakulty Vysoké školy politické a sociální v Praze. (In: KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 17.)

⁹⁴ GEBHART, J.; KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 38-41.

⁹⁵ Árijský původ museli zájemci o registraci ve svazu dokládat od roku 1940.

⁹⁶ KÖPPLOVÁ, Barbara a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 6-9.

⁹⁷ GEBHART, J.; KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 43.

3. Mezinárodněpolitická situace

3.1 Vývoj německo-sovětských vztahů před uzavřením paktu o neútočení

Vztahy Německa a Sovětského svazu prošly během 20. a 30. let 20. století obrovskou proměnou. K prvnímu velkému sblížení⁹⁸, které vyvolalo v diplomatických kruzích pozdvižení, došlo čtyři roky po skončení první světové války. Obě země byly poprvé od smluv ve Versailles přizvány k účasti na mezinárodní konferenci. Zástupci tří desítek zemí se v březnu 1922 sjeli v italském Janově, aby se zabývali otázkou poválečného hospodářského uspořádání.

Jak Německo, pokořené versailleským systémem, tak Rusko, které se ocitlo v mezinárodní izolaci po bolševické revoluci v roce 1917, vkládaly do konference v Janově velké naděje. Obě země navíc tížily dluhy, které nebyly schopny ani příliš ochotny splácet. V případě Německa, které vítězné mocnosti označily za hlavního viníka světového konfliktu, se jednalo o astronomické válečné reparace, jež byly jedním z faktorů, které později přispěly ke kolapsu německé ekonomiky, rozkladu poválečné vlády a vzestupu Adolfa Hitlera.

Rusko evropským státům dlužilo z války i z dob před ní, evropské mocnosti navíc požadovaly i náhrady za majetek znárodněný cizím státním příslušníkům a otevření ruského trhu, což Moskva odmítala. Evropské státy naopak žádala o třicetileté zmrazení splátek svých dluhů a o další úvěry, což se zejména u Francie, které Rusko dlužilo nejvíce, setkávalo s odporem a s neochotou k ústupkům.⁹⁹ Stejně nekompromisní postoj přitom Francie zaujímala k otázce snížení německých válečných reparací.

Právě neústupnost Francie byla jedním z důvodů, které vedli zástupce Německa a Sovětského svazu k tomu, že spolu v průběhu Janovské konference 16. dubna 1922 uzavřely dohodu známou jako Rapalská smlouva. Tou si obě země vzájemně smazaly válečné dluhy a utužily hospodářské, vojenské a diplomatické styky. Německo se vzdalo náhrad za znárodněný majetek svých státních příslušníků, smlouva s Ruskem mu za to umožnila obcházet versailleské dohody zejména stran vojenské oblasti. Rusko se díky Rapallu vymanilo z mezinárodní diplomatické

---

⁹⁸ Dohoda z Rapalla nebyla prvním navázáním spolupráce mezi SSSR a Německem. Obě země se začaly sblížovat už v květnu 1921, kdy podepsaly obchodní dohodu. (In SANTAMARIA, Yves. 1939, *německo-sovětský pakt*. Praha: HZ Editio, 2001, s. 18.)

⁹⁹ PEČENKA, Marek a kol. *Encyklopedie moderní historie*. 3. vydání, Praha: Libri, 2002, s. 215.

izolace.¹⁰⁰ O čtyři roky později (1926) německo-sovětské vztahy ještě utužila tzv. Berlínská smlouva o přátelství, neutralitě a rozsáhlé obchodní spolupráci.

Dobré vztahy mezi SSSR a Německem se však s nástupem Adolfa Hitlera k moci v roce 1933 zhoršily. Budoucnost německo-sovětského spojení Hitler načrtl už v knize *Mein Kampf*, z níž jasně vyplývá jeho pohrdavý vztah ke slovanským rasám a touha zúčtovat se světovým židobolševismem. Obě země se tak začínají rozcházet.

Sovětský svaz v roce 1935 uzavírá smlouvu o vzájemné pomoci s Francií a s Československem jako jistou protiváhu vzrůstajícího vlivu Německa v Evropě. Německo reaguje na ratifikaci této smlouvy vstupem do Porýní, které mělo být podle Locarnských dohod z roku 1925 demilitarizovaným územím¹⁰¹.

Tento německý akt byl neklamnou předzvěstí válečného konfliktu, jednotlivé mocnosti začaly hledat spojence. V roce 1936 uzavřelo Německo spojeneckou smlouvu s Itálií (Osa Berlín-Řím) a s Japonskem – tzv. Pakt proti Kominterně (Osa Berlín-Řím-Tokio). Tento pakt byl namířen proti SSSR, všichni spojenci se v něm zavazovali k boji proti komunistickému hnutí.¹⁰²

3.2 Pakt o neútočení

Smlouva o vzájemné pomoci, kterou Sovětský svaz uzavřel v roce 1935 s Francií, Hitlera poprvé upozornila na potenciální nebezpečí, které by Německu mohlo z východu hrozit. Sovětský svaz v polovině třicátých let disponoval silnějším vojenským potenciálem¹⁰³ než Německo, soběstačným vojenským průmyslem, hojností klíčových surovin a rozsáhlými rezervami lidské síly.

O významu, jaký Hitler Sovětskému svazu přikládal, svědčí zvláštní memorandum, které vydal v roce 1936. „*Člověk může pouze srovnat Rudou armádu v dnešní podobě s předpoklady vojáků před deseti, patnácti lety, aby si uvědomil, jak hrozivý vývoj tato síla prodělala. Jen si představte, k čemu povede další vývoj*

---

¹⁰⁰ PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 410.

¹⁰¹ Německo chápalo sovětsko-francouzské sblížení jako porušení Locarnských dohod.

¹⁰² PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 476-477.

¹⁰³ BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin*. Plzeň: Mustang, 1995, s. 542.

v deseti, patnácti či dvaceti letech, a uvažujte, jaké podmínky pak nastanou“¹⁰⁴, děsí se Hitler v memorandu Stalinovy rostoucí vojenské síly.

Právě na síle sovětského vojska Hitler stavěl své teze o nutnosti znovu vyzbrojit Německo tak, aby této síle dokázalo účinně čelit. Vůdcovy obavy ze Sovětského svazu však záhy utlumily rozsáhle čistky v Rudé armádě, kterými se Stalin v letech 1937-1938 zbavil nejen celého jejího velení, ale i poloviny velmi schopného důstojnického sboru¹⁰⁵. Co do síly tak sovětská armáda sice neztratila a stále v Hitlerových očích představovala hrozbu, její vedení však bylo alespoň dočasně paralyzováno.

V Hitlerův prospěch sloužil i fakt, že západní mocnosti i přes formální normalizaci vztahů stále v Sovětském svazu viděly hlavní nebezpečí, zatímco Německo považovaly pouze za neuspokojenou velmoc, již bude možné uklidnit kompromisem.¹⁰⁶ Sovětský svaz tak stále stál poněkud na okraji mocenských vyjednávání, byť ústy svého ministra zahraničí Vjačislava Michailoviče Molotova¹⁰⁷ hlásali Sověti politiku kolektivní bezpečnosti a měli zájem na sblížení se západními mocnostmi.

Anexe Rakouska, Mnichovská dohoda a německé vyjednávání s Polskem¹⁰⁸ však sovětskou důvěrou v západní mocnosti otráslly a znamenaly přehodnocení dosavadní sovětské zahraniční politiky. Mnichovská dohoda byla v očích Stalina zrazením projektu kolektivní bezpečnosti a vstřícným gestem západu pro případnou německou agresi směrem na východ. Tu by ostatně podpořil i případný úspěch německých vyjednávačů v Polsku. Příznakem počínajícího sovětsko-německého

---

¹⁰⁴ BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 524.

¹⁰⁵ SANTAMARIA, Y., 1939, *německo-sovětský pakt*, s. 20.

¹⁰⁶ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005, s. 465.

¹⁰⁷ MOLOTOV, Vjačislav Michailovič. Sovětský politik a ministr zahraničí. * 9. 3. 1890 Kurarka, † 8. 11. 1986 Moskva. 1939-1949 působil jako lidový komisař zahraničí, 1953-1955 ministrem zahraničí. Roku 1957 byl zbaven politických a stranických funkcí. 1957-1960 velvyslancem v Mongolské lidové republice, později zbaven členství v KSSS. V roce 1984 stranicky rehabilitován. (In *Univerzum: všeobecná encyklopedie*. Díl 6. Mb-Op, s. 181.)

¹⁰⁸ Polsko se po anexi Rakouska a Mnichovské dohodě ocitlo ve středu německého zájmu. Ještě na sklonku roku 1938 však Hitler věřil, že se mu Polsko, které s Německem v roce 1934 uzavřelo pakt o neútočení, podaří získat do své sféry vlivu bez válečného konfliktu. V říjnu 1938 předložil německý ministr zahraničí Ribbentrop polskému velvyslanci návrh na uzavření smlouvy s Německem. Ta měla Polsku garantovat německo-polské hranice, zabezpečit ho proti agesi ze strany SSSR a posvětit jeho územní nároky pro chystanou likvidaci Československa. Na oplátku požadovalo Německo navrácení Gdaňsku (Polsko zde ale mělo požívat zvláštních práv), výstavbu dálnice a železnice přes polský koridor a připojení Poska k Paktu proti Kominterně. Projev otevřeného nepřátelství vůči Sovětskému svazu však Polsko odmítlo. Na jaře 1939 Hitler polsko-německý pakt o neútočení vypověděl. (In BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 588.)

sbližování bylo obnovení oboustranných obchodních rozhovorů v prosinci roku 1938.

Likvidace zbytku Československa v březnu roku 1939 vyvolala další zintenzivnění diplomatických jednání. Z obránců Mnichova a politiky appeasementu se po Hitlerově násilném aktu znovu stali strůjci kolektivní bezpečnosti. Velká Británie a Francie kontaktovaly Sovětský svaz¹⁰⁹, Polsko, Jugoslávii, Turecko, Řecko a Rumunsko s návrhem na vytvoření společné protihitlerovské koalice. Všechny návrhy však ztroskotávaly na tom, že Polsko, Rumunsko a pobaltské státy, které tvoří nárazníkovou sféru mezi říší a Sovětským svazem, odmítaly¹¹⁰ vstup Rudé armády na svoje území.¹¹¹

Osmého srpna 1939 Německo oslovuje Stalina. Výměnou za podpis paktu o neútočení mu nabízí rozsáhlé teritoriální zisky mezi Baltským a Černým mořem. Hitler měl sice stále na zřeteli hledání „životního prostoru“ na východě, což nevyhnutelně znamenalo válku se Sovětským svazem, nejprve však potřeboval dobýt Polsko a odstranit anglo-francouzskou hrozbu, což bez smlouvy se Stalinem nepřipadalo v úvahu. Stalin zase v německo-sovětském svazku viděl možnost, jak čelit hrozbě konfliktu s Japonskem.¹¹²

Dvanáctého srpna sovětský vůdce s německým návrhem předběžně souhlasí, dvacátého srpna obě země podepisují obchodní smlouvu, třiadvacátého srpna Stalin v Moskvě přijímá německou delegaci v čele s německým ministrem zahraničí Joachimem von Ribbentropem.

Proti navrhovanému znění smlouvy Stalin neměl větších námitek. V sedmičláňkovém ujednání se *„obě strany zavázaly, že v případě válečného aktu třetí strany proti jedné z nich neposkytnou pomoc této třetí síle. Dále se dohodly na společných konzultacích a odmítnutí účasti v paktech, které by byly namířeny proti*

---

¹⁰⁹ Britům a Francouzům bylo jasné, že chtějí-li dát záruky Polsku, a zastavit Hitlerovy kořistnické plány, bez pomoci a vojenského potenciálu Sovětského svazu se neobejdou. (In BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 597.)

¹¹⁰ Všechny zmíněné státy patřily do tradiční sféry sovětského zájmu.

¹¹¹ ROBERTS, Geoffrey. *Stalinovy války*. Praha: BB/art, 2006, s. 57.

¹¹² BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 599.

*jedné ze stran a na řešení sporů výhradně přátelskou výměnou názorů, nebo arbitráží.*¹¹³

Jediné, s čím Stalin ve smlouvě nesouhlasil, byla její preambule, kterou sestavil Ribbentrop. Ta hovořila o věčném sovětsko-německém přátelství, což Stalinovi po letech, kdy se obě strany vzájemně napadaly a kritizovaly, připadalo absurdní.¹¹⁴ Ve smlouvě proto prosadil pouze jednoduché konstatování, podle něhož pakt logicky navazuje na Berlínskou smlouvu o přátelství, neutralitě a rozsáhlé obchodní spolupráci z roku 1926.

Pakt Ribbentrop-Molotov, uzavřený na 10 let, obsahoval i tajné dodatky o rozdělení sfér vlivu v Polsku a v Pobaltí, a znamenal tak otevření cesty k válečnému konfliktu. Teprve tajné dodatky prozrazovaly skutečný význam smlouvy. Podle nich mělo Sovětskému svazu připadnout Finsko, Estonsko a Lotyšsko, Německu Litva. Německo deklarovalo nezájem o jihovýchodní Evropu, Sovětský svaz zase projevil zájem o rumunskou Besarábii. Nejasný osud plynul z tajných dodatků pro Polsko. V něm si signatáři sice vytýčili své zájmové sféry, jejichž hranici tvořily toky řek Narew, Visla a San, zachování polského státu však ponechali jako otevřenou otázku.¹¹⁵ Smlouva byla ratifikována 31. srpna 1939.

O den později německá armáda bez vyhlášení války překročila polské hranice, o dva dny později Británie a Francie vyhlásují Německu válku. Sovětské vedení, které po začátku konfliktu vyhlásuje neutralitu, téhož dne dostává pokyn z Berlína, aby obsadilo dohodnutou zónu vlivu. Sovětská armáda se dává do pohybu 17. září 1939, den po podpisu sovětsko-japonského příměří. Domluvenou zónu Sověti zabírají do dvou týdnů, oficiálně svoji akci vysvětlují v podobném duchu, jakým Hitler vznášel nárok na Československo. Tedy tím, že chtějí pomoci svým ukrajinským a běloruským bratrům.¹¹⁶

Pakt Ribbentrop-Molotov byl v září 1939 po zaboru Polska doplněn německo-sovětskými smlouvami o hranicích a o přátelství. Oba spojenci si v duchu tajných článků paktu o neútočení rozdělily sféry vlivu a SSSR začalo uplatňovat své nároky

---

¹¹³ PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 476.

¹¹⁴ BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 606.

¹¹⁵ SANTAMARIA, Y., *1939, německo-sovětský pakt*, s. 109.

¹¹⁶ SANTAMARIA, Y., *1939, německo-sovětský pakt*, s. 26.

ve Finsku, v Pobaltí a Rumunsku.¹¹⁷ Hitlerovi spojenectví se SSSR otevřelo cestu k operacím na západní frontě, v nichž dosahoval jednoho úspěchu za druhým. Za této pro něj velmi příznivé konstelace, se odhodlal učinit rozhodující krok – zaútočit na SSSR.

---

¹¹⁷ PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 476-477.

3.3 Německý útok na Sovětský svaz

Plány na operaci Barbarossa¹¹⁸, začaly vznikat již v létě 1940, tedy celý jeden rok před tím, než Německo na Sovětský svaz zaútočilo. „Definitivně byly jeho zásady stanoveny Hitlerovou směrnicí č. 21 z 18. 12. 1940. Zahájení operace bylo stanoveno na 15. 5. 1941, později bylo s ohledem na německé tažení na Balkáně odloženo na 22. 6. 1941. Cílem operace bylo zničit Rudou armádu odvážným útokem tankových jednotek směřujícím do hloubky a zabránit jejímu ústupu do nitra Ruska.“¹¹⁹. Německé jednotky postupovaly do vnitrozemí Sovětského svazu ve třech směrech: Skupina Sever z východního Pruska přes pobaltské státy na Leningrad, skupina Střed přes pevnost Brest-Litevsk na Minsk, Smolensk a Moskvu a skupina Jih na Ukrajinu.¹²⁰ (viz Příloha V, s. 205)

Invaze do Sovětského svazu nebyla jen bojem proti bolševickému nepříteli, v první řadě se jednalo o boj za životní prostor¹²¹ pro německý národ, který Hitler spatřoval právě na východě. Hitlerovy cíle v boji proti Sovětskému svazu tedy nebyly idealistické ale kořistnické a válka proti Sovětskému svazu měla být válkou totální, vyhlazovací. Cílem operace Barbarossa bylo zabrat území pro kolonizaci, zotročit slovanské masy a vytvořit samostatný ekonomický systém, který by mohl odolat případné anglosaské blokádě. Vedle toho měl být zlikvidován bolševismus a veškeré židovské obyvatelstvo.¹²²

Konečným cílem Adolfa Hitlera při rozšiřování životního prostoru bylo vytvořit dvěstěpadesátimiliónový německý národ. „Zaostalý a přelidněný východ se měl stát koloniálním zdrojem surovin, potravin a pracovních sil, bezprávných otroků pro německou vrchní vrstvu.“¹²³ Oblast od Polska až po Ural měla do několika

---

¹¹⁸ označení pro plán německého útoku na SSSR

¹¹⁹ PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 44.

¹²⁰ WINCHESTER, Charles. *Východní fronta: Hitlerova válka v Rusku 1941-1945*. Brno: Computer Press, 2005, s. 33.

¹²¹ Německy *Lebensraum*. Adolf Hitler jeho hledání považoval za jedno z nejzákladnějších poslání národního socialismu. Ve své teorii vycházel z myšlenek Hanse Grimma, respektive jeho románu *Národ bez prostoru* (1926), který se stal programem tohoto úsilí. Právo na životní prostor Hitler odvozoval z rasové teorie, podle níž je německý národ národem nadřazeným. Snaha o revizi versailleského mírového systému, anexe Rakouska a československého pohraničí, vytvoření Protektorátu Čechy a Morava a následné rozpoutání válečného konfliktu byly jen prvními kroky k zvětšení životního prostoru pro německý národ. (In BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: Lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945*. Praha: Prostor, 2004, s. 592.)

¹²² BEDÜRFTIG, F., *Třetí říše a druhá světová válka: Lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945*, s. 328-329.

¹²³ KŘEN, J., *Dvě století střední Evropy*, s. 478.

desetiletí ovládnout árijská rasy „branných rolníků“, pro něž měli otročit příslušníci slovanských národů. Plán na vybudování této utopické společnosti došel dokonce tak daleko, že byl vypočten počet slovanských otroků, kteří by měli připadnout na jednoho Němce.¹²⁴

Útok na Sovětský svaz byl skutečně masivní, jen Německo již v prvních dnech bojů nasadilo na 3 miliony vojáků. K nim se přidala ještě vojenská posila jeho spojenců.¹²⁵ Přesto však byl tento útok vzhledem k velikosti Sovětského svazu a k úkolům, které si stanovil, značně poddimenzovaný. Operace Barbarossa měla být podle Hitlerových plánů posledním a nepříliš nákladným Blitzkriegem¹²⁶.

Hitler si byl při plánování invaze vědom toho, že by Německo dlouhotrvající válku z ekonomických důvodů nebylo schopno vést. Počítalo se proto s rychlým vítězstvím v časovém horizontu devíti až sedmnácti týdnů, přičemž zásadní výhodou německé armády měl být právě moment překvapení.¹²⁷

Záhy po otevření fronty začaly velké úspěchy německé armády při pronikání do sovětského vnitrozemí a zároveň neschopnost sovětského velení účinně německému náporu čelit nasvědčovat tomu, že Hitlerovy předpoklady byly správné. Úspěšnému postupu německé armády napomohla i skutečnost, že Stalin¹²⁸ ve třicátých letech provedl rozsáhlé čistky sovětské generality. Řadu zkušených důstojníků tehdy nahradil politicky sice spolehlivými, avšak zcela nezkušenými muži.

---

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 476-477.

¹²⁶ Česky blesková válka. Způsob vedení boje prostřednictvím koncentrovaných tankových sil za současné podpory letectva, jehož cílem je rychlé rozhodnutí operace. S úspěchem tuto taktiku německá armáda použila při invazi do Polska, Francie a na Balkán. Pro nedostatečně vyzbrojenou německou armádu tato taktika představovala jedinou možnou cestou k vítězství, protože „opotrebovací“ válku by nepřestála.

¹²⁷ BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 683.

¹²⁸ STALIN (vl. jm. DŽUGAŠVILI), Josif Visarionovič. Sovětský diktátor, * 9. 12. 1879 Gori, † 5. 3. 1953 Moskva. Od r. 1903 sympatizantem bolševiků, 1917-1923 lidovým komisařem pro národnostní politiku, 1922 generálním tajemníkem komunistické strany, 1924-1929 odstavil politickou opozici, od r. 1929 neomezeným diktátorem, začal budovat totalitní stát, charakteristický represivní politikou. Během 30. let zlikvidoval své politické oponenty a kulaky, začal kolektivizovat zemědělství, připravovat plány na industrializaci země a budovat ARMÁDU. 1939 UZAVŘEL S NĚMECKEM PAKT O NEÚTOČENÍ. PO VYPUKNUTÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY SI ČINIL ÚZEMNÍ nároky v Polsku a Pobaltí. Po druhé světové válce zapříčinil zhoršení mezinárodní situace (tzv. studená válka, bipolární rozdělení světa) a rozpoutání konfliktu na Korejském poloostrově (1950-1953). Stalinova diktatura má na svědomí přes 20 miliónů obětí. (In *Universum: všeobecná encyklopedie*. Díl 9. Sp-T, Praha: Odeon, 2001, s. 72.)

Útok na SSSR byl naprostým zrazením Paktu Ribbentrop-Molotov ze strany Německa a bylo tedy nutné občanům říše a okupovaných území obrát v dosavadní německé zahraniční politice adekvátně vysvětlit.

4. Obraz Sovětského svazu na stránkách protektorátního denního tisku po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov (23. 8. 1939)

Uzavření paktu Ribbentrop-Molotov v září 1939 vzbudilo na mezinárodní politické scéně nebyvalý rozruch. Smlouva, která Hitlerovi uvolnila ruce pro expanzi na západ, byla popřením vší dosavadní německé propagandistické rétoriky. Vedle „světového židovstva“ totiž nacistická ideologie až do uzavření paktu ostře vystupovala proti „světovému bolševismu“, jehož centrem byl pochopitelně Sovětský svaz.

Výrazem tohoto postoje se v roce 1936 stal Pakt proti Komiterně uzavřený s Japonskem na pět let, jehož hlavním cílem bylo „*působit proti komunistickému rozvratu, vyvolávaném aktivitami komunistické internacionály (Komiterny)*“¹²⁹. Smlouvou se oba státy zároveň zavázaly k vzájemné pomoci v případě, že by na některý z nich zaútočil Sovětský svaz. Rovněž se dohodly, že se Sověty neuzavřou žádnou smlouvu o přátelství. V roce 1937 se ke smlouvě připojila také Itálie.

Bolševik se vedle Žida stal v hospodářskou krizi zbídačené a prohranou válkou potupené zemi zdrojem veškerého zla, soustavné snahy podkopat společenský systém a přetvořit ho k obrazu svému revolucí.

Živnou půdu tomuto přesvědčení poskytl i nacisty založený požár Říšského sněmu v únoru roku 1933, z kterého nacisté obvinili slabomyslného Holanďana Marinuse van der Lubbeho a bulharského komunistu Georgi Dimitrova.¹³⁰ Zatčeným se ovšem v pozdějším procesu nepodařilo prokázat vinu a museli být propuštěni. Přesto však tato událost Hitlerovi umožnila zlikvidovat veškerou politickou opozici včetně té komunistické, nastolit totalitní stát a posílit protikomunistické nálady ve společnosti.¹³¹

Tuto ideologickou rivalitu však Berlín dokázal podřídit aktuálním geopolitickým zájmům a na nějaký čas ji odložit.¹³² Mezi Německem a Sovětským svazem ale stále existovala, byť pečlivě skrývaná, nedůvěra. Cíle obou zemí byly

---

¹²⁹ MÜLLER, Helmut a kol. *Dějiny Německa*. Praha: Lidové noviny, 1995. s. 283.

¹³⁰ PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 385.

¹³¹ MÜLLER, H. a kol., *Dějiny Německa*, s. 269.

¹³² DURMAN, Karel. *Popely ještě žhavé*. Praha: Karolinum, 2004, s. 38.

v dlouhodobém měřítku protikladné, a uzavření paktu tak představovalo výsledek chladného politického kalkulu, nikoli výraz skutečného přátelství.¹³³

Ve Francii a Velké Británii byla proto zpráva o sovětsko-německé koalici přijata jako senzace prvního řádu. Zvláště proto, že obě země začaly krátce před tím váhavě vyjednávat s Moskvou o podobném paktu. Úžas však zpráva o novém mezinárodním partnerství vzbudila i v samotném Německu, a to včetně vysokých stranických činitelů.¹³⁴

Německé ministerstvo propagandy však nezaváhalo a „oslavovalo uzavření smlouvy s nesmírným entusiasmem jako Hitlerův mistrovský diplomatický tah“¹³⁵, kterým pakt Ribbentrop-Molotov bez nejmenších pochyb byl. Svazek se Sověty Hitlerovy otevřel nejen cestu k Polsku, ale i pozdějšímu tažení do západní Evropy.

Toho si byly vědomy i české země, tou dobou už několik měsíců v područí říše jako Protektorát Čechy a Morava. Uzavření paktu vyvolalo v protektorátu vlnu rozčarování a bylo chápáno jako jasný signál blížícího se válečného konfliktu. Vyplývá to i ze zprávy tehdejšího italského generálního konzula v Praze, v níž konzul mimo jiné píše: „Přihlížíme-li k známému duševnímu rozpoložení, nelze se divit, že všechny české kruhy vkládají všechny své naděje do budoucího konfliktu a v účasti Ruska na protitotalitní frontě viděly větší opodstatnění těchto nadějí.“¹³⁶

4.1 Předpoklady pro utváření obrazu SSSR v protektorátním tisku po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov

V době, kdy Německo se Sovětským svazem uzavřelo pakt o neútočení, byl systém kontroly protektorátních médií již téměř etablovaný. Redaktoři museli při své práci dbát pokynů Tiskového odboru předsednictva ministerské rady a Ústředí tiskové dozorčí služby, které ve svých instrukcích vycházely z nařízení orgánů říšské správy, tedy oddělení pro kulturní politiku při Úřadu říšského protektora a skupiny Tisk Wolfganga Wolframa von Wolmara.

---

¹³³ BROD, Toman. *Československo a Sovětský svaz 1939-1945: Moskva – objetí a pouto*. Praha: LISTOPAD, 1992, s. 18.

¹³⁴ MÜLLER, H. a kol., *Dějiny Německa*, s. 289.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 148.

Wolmarovy tiskové konference, které později měly na podobu mediálních obsahů zásadní vliv, byly ve sledovaném období novinkou, která se teprve konstitovala. Poprvé se novináři na tiskové konferenci sešli 4. září 1939. Wolmar ve svém projevu několikrát zdůraznil, že se sám cítí být příslušníkem novinářského stavu a má proto pochopení pro úskalí žurnalistické práce. Sám sebe prezentoval jako „*rádce a kamaráda*“¹³⁷ českých novinářů. Zároveň ale zdůraznil, že se protektorátní novináři nemohou odchylovat od pokynů, které jim úřady udělí, a že musí mít vždy na paměti zájem svého národa, který je včleněn do německé říše.

*„Dobře pohyblivý tisk musí být pohyblivý, musí umět se přizpůsobiti vývoji událostí a musí umět na věci se dívat při změně situace ihned z jiného zorného úhlu, nežli tomu bylo včera nebo předevčírem,“*¹³⁸ prohlásil mimo jiné Wolmar.

Kromě Wolmarových tiskových konferencí byl zářijovou novinkou i Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku, který mimo jiné stanovoval, jak informovat o započatém válečném konfliktu. Periodika měla především povinnost zaujímat k zahraničním událostem takový postoj, který by byl v souladu s postojem říše. V Souborném přehledu pokynů pro tiskovou přehlídku stojí doslova: „*Náš poměr k cizím státům jest dán poměrem Říše k nim.*“¹³⁹

Stejně tak se noviny řídily další směrnicí ze Souborného přehledu, podle které „*o vojenských přípravách a akcích druhých států lze přinášeti jen zprávy DNB, které vydá ČTK.*“¹⁴⁰ Zároveň měla všechna periodika povinnost otiskovat zprávy vydané Nejvyšším velitelstvím říšské branné moci. A to „*doslova, beze změn, škrtnů a komentářů.*“¹⁴¹

Přímo v redakcích dohlíželi na mediální obsahy cenzori. Přestože okupační správa v srpnu fungovala teprve pátým měsícem, redakční cenzori svoji práci vykonávali více než svědomitě a pedantickým dodržováním pokynů odpovědných institucí mnohdy až brzdili práci žurnalistů. Vyplývá to ze stížností, které na první tiskové konferenci Wolfganga Wolframa von Wolmara předneslo několik novinářů.

---

¹³⁷ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 4. 9. 1939.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 480.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 477.

¹⁴¹ Tamtéž.

„Redaktor Poledního listu Werner si stěžuje, že domácí censor při různých zprávách žádá, aby mu byl předložen doklad, že ta která zpráva byla již uveřejněna v konkurenčním listě, a pak teprve, že je ochoten ji povolit. Domácí censoři, jmenovitě censor v Poledním listě, je byrokrat a nepropouští ani názvy veřejných staveb. Poněvadž se nesmí psát o legiích, nepropustil název most Legií a žádal změnu na Kamenný most, nebo most z Prahy na Smíchov, nebo most u Národního divadla. V povídce nepropustil slova ‘holce bylo dvacet a pak si ji mládenec vzal’, poněvadž republika bylo 20 let a vzal si ji Hitler. (...) Vůbec žádá, aby censoři normálně myslili,“¹⁴² stojí v zápise z této tiskové konference.

Jeden z redaktorů Venkova si na konferenci také stěžoval na příliš zdlouhavou cenzuru obrázků a fotografií, která zcela zbytečně brzdí vydávání i „nezávadných obrázků jako je česká husa nebo slunečnice“¹⁴³.

Našli se však i tací, kteří spolupráci s censory a jim nadřízenými orgány vychvalovali – například Vladimír Krychtálek, tehdy ještě „pouhý“ redaktor Večera. Jeho pochvalná slova je možno považovat za jeden z důkazů, že se okupační moci už během prvních měsíců jejího působení podařilo vybudovat loajální novinářský stav.

4.2 Interpretace paktu Ribbentrop-Molotov

Hitler, pro jehož politiku měla propaganda zásadní význam, si byl vědom toho, že aby mohl v otázce Sovětského svazu účinně utvářet veřejné mínění žádoucím směrem, musí během interpretace útoku především zachovat kontinuitu s předchozími sděleními, navázat na postoje, které propaganda v publiku už vytvořila, a proměnit je podle nových okolností.¹⁴⁴

To však bylo poměrně obtížné naplnit, protože od svého nástupu k moci se Hitler tvrdě vymezoval proti bolševikům. Pro zpravodajství o chystaném paktu proto bylo příznačné, že neobsahovalo sebemenší narážky na sovětskou ideologii.

„Přátelství“ se Sovětským svazem začala říšská, respektive protektorátní propaganda konstruovat na principu historické kontinuity. Odkazovala především na politiku prvního německého kancléře Otto von Bismarcka, který v roce 1887 uzavřel

---

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ JOWETT, Garth S.; O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion*. 4. vydání, Thousand Oaks: Sage, 2006, s. 33.

s Ruskem tzv. zajišťovací smlouvu, která v mnohém připomínala ¹⁴⁵ rýsující se pakt Ribbentrop-Molotov. Záminkou pro návrat k této politické linii pak byla státní propagandou deklarovaná snaha udržet mír a stabilitu v Evropě.

Tato interpretace blížícího se paktu o neútočení se objevila ve všech protektorátních listech. Deníky zdůrazňovaly, že „*pakt nebyl Německem připraven jako taktický manévr, (...) nýbrž že je logickým důsledkem staletých styků Říše s Ruskem, jichž nejzřetelnější ztělesnění se projevilo Bismarckovou politikou.*“ ¹⁴⁶

Fakt, že se schyluje ke změně na diplomatickém poli, zachytily protektorátní listy už několik týdnů před tím, než došlo k ratifikaci německo-sovětského paktu. Například Venkov 16. srpna 1939, tedy krátce před začátkem našeho sledovaného období, otiskl článek s titulkem *Nové požadavky Sovětů* ¹⁴⁷, v němž zachycuje horečná jednání mezi Moskvou a západními spojenci, která vyhrotily silící německé požadavky na polský Gdaňsk ¹⁴⁸.

V článku mimo jiné stojí, že *v londýnských politických kruzích převládá mínění, že v nejbližších deseti až čtrnácti dnech bude na poli diplomatickém velmi rušno* ¹⁴⁹, což se v průběhu příštích dvou týdnů potvrdilo. Pro připomínku - Venkov zprávu otiskl čtyři dny poté, co Stalin předběžně souhlasil s podepsáním sovětsko-německého paktu.

Noviny v informování o vyjednávání mezi Stalinem a západními mocnostmi pokračovaly i v následujících dnech. Zprávy z diplomatických rozhovorů však byly velmi kusé, byť v obyvatelích protektorátu mohly chvílemi vyvolávat naděje na britsko-francouzsko-sovětské spojení.

---

¹⁴⁵ V dokumentu uzavřeném na tři roky se obě země zavázaly k neutralitě pro případ konfliktu s třetí velmocí. Tajným dodatkem Německo navíc uznalo zájmy Ruska na Balkáně a přislíbilo mu v této záležitosti diplomatickou podporu. Bismarck se smlouvou pokoušel oslabit mocenskopolitické postavení Francie. Bismarckův nástupce již dokument neprodloužil. (In PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 573.)

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ nt. *Nové požadavky Sovětů*. *Venkov*, 16. 8. 1939, roč. 34, č. 190, s. 1.

¹⁴⁸ Přístavní město Gdaňsk na severozápadě dnešního Polska bylo od konce 18. století s výjimkou Napoleonovy éry součástí Pruska. Obyvatelstvo tvořili jak Poláci, tak Němci, v průběhu 19. století ale území prošlo silnou germanizací. Po první světové válce se Gdaňsk na základě Versailleského mírového systému stal svobodným městem pod správou Společnosti národů. Na kontrole zahraniční a obchodní politiky se podílelo Polsko, které mělo na poloostrově Westerplatte nedaleko města tranzitní vojenský sklad. V rámci požadavků na revizi Versailleských smluv vznesl Hitler nárok i na Gdaňsk s početnou německou menšinou. (In PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 165.)

¹⁴⁹ nt. *Nové požadavky Sovětů*. *Venkov*, 16. 8. 1939, roč. 34, č. 190, s. 1.

„Průběh porad je udržován v naprosté tajnosti. (...) Moskevský hotel, kde jsou francouzští a britští generálové ubytováni, je ve dne v noci strážěn ruskou tajnou policií GPU. Fournierova agentura tvrdí, že v Moskvě byly v prvních čtyřech schůzkách vypracovány všeobecné zásady pro spolupráci Anglie, Francie a Ruska. Vyskytly se však při tom rozpory, a to o nazírání na otázky Dálného východu,“¹⁵⁰ napsal například 17. srpna Polední list.

Zpráva o radikálním obratu v německé a tedy i protektorátní zahraniční politice přišla zcela neočekávaně 22. srpna 1939, tedy týden před ratifikací paktu, a pro obyvatele protektorátu byla jen těžko uvěřitelná. V novinách mohli číst zprávu ČTK převzatou z německé tiskové agentury DNB¹⁵¹, která konstatovala, že *se říšská vláda a vláda Sovětského svazu dohodly uzavřít vzájemný pakt o neútočení*¹⁵².

„Po uzavření obchodní a úvěrové smlouvy¹⁵³ s Německem naskytla se otázka, jak by se měly zlepšit vztahy mezi oběma státy. Mezi oběma státy došlo k výměně názorů, při níž se ukázalo, že si oba přejí vyloučit moment napětí ze svých vztahů a odstraniti hrozící nebezpečí války, a uzavřeli pakt o neútočení. Německý ministr zahraničí von Ribbentrop přijede v několika dnech do Moskvy, aby vedlo příslušná jednání,“¹⁵⁴ citovalo vysvětlení sovětské tiskové agentury TASS Večerní České slovo.

Prakticky stejně o plánech na uzavření paktu o neútočení informovaly i zbylé dva sledované deníky. „Smlouva, je povellem k tomu, aby uklidnila ovzduší. Znamená proto nejen prvý krok po pozvednutí obchodu, nýbrž i počátek pronikavé změny v politických stycích mezi oběma státy,“¹⁵⁵ nastínil Polední list budoucí možný vývoj německo-sovětských vztahů.

---

¹⁵⁰ NESG. Porady generálních štábů v Moskvě pokračují. *Polední list*, 17. 8. 1939, roč. 13, č. 228.

¹⁵¹ zpravodajská agentura Deutsches Nachrichten Büro

¹⁵² ČTK (DNB). Mezi Říší a Sověty dohodnuto uzavřít pakt o neútočení. *Večerní České slovo*, 22. 8. 1939, roč. 21, č. 185, s. 1.

¹⁵³ Smlouvy byly vyvrcholením obchodních rozhovorů, které obě země vedly už od prosince 1938 a posloužily jako logický můstek k úzké politické spolupráci. K podpisu smluv došlo 20. srpna 1939. Říše se smlouvami zavázala poskytnout SSSR úvěr ve výši 200 milionů marek na nákup německých výrobků, SSSR zase přislíbil dodat do Německa své zboží v hodnotě 180 milionů marek.

¹⁵⁴ ČTK (DNB). Mezi Říší a Sověty dohodnuto uzavřít pakt o neútočení. *Večerní České slovo*, 22. 8. 1939, roč. 21, č. 185, s. 1.

¹⁵⁵ ČTK. Pakt o neútočení mezi Německem a Ruskem. *Polední list*, 22. 8. 1939, roč. 13, č. 233.

„Úmluva sleduje německou obchodní politiku, která žádá obchodní a hospodářskou spolupráci bez ohledu na různost politických režimů,“¹⁵⁶ vysvětloval Venkov náhlý obrat v německo-sovětských vztazích.

Reakce na rýsující se politický svazek byla bouřlivá. Mnohé západní mocnosti se zprávě o uzavření sovětsko-německé obchodní dohody a blížící se návštěvě Ribbentropa v Moskvě zdráhaly uvěřit. Například redakce pařížského listu l'Ordre, která zprávu o rodící se smlouvě komentovala jako první, měla za to, že se jedná o dezinformaci¹⁵⁷. „Srdce nás Francouzů se po vyslechnutí šokující zprávy z dnešního rána sevřela,“¹⁵⁸ glosoval sovětsko-německé sblížení o den později zase francouzský list Le Temps.

Překvapení až zděšení, které zpráva vyvolala u západních mocností, si „vychutnaly“ protektorátní listy. „Co zbývá Polsku a Anglii?,“¹⁵⁹ ptal se uštěpačně Venkov na své titulní straně a líčil zmatek, který zpráva vyvolala v britském parlamentu i na londýnské burze, a zděšení, které zavládlo ve Varšavě.

„Zpráva o ohlášeném uzavření paktu vyvolala ve Spojených státech velké překvapení a částečně i zděšení. Když zpráva došla, přerušily rozhlasové stanice svá vysílání. (...) V ranních listech je zpráva otiskována s velkými nadpisy, při čemž se mluví o nejdůležitější politické události od roku 1918,“¹⁶⁰ popsal Polední list zase pozdvižení ve Spojených státech amerických.

Hluboké rozčarování prožívali i obyvatelé protektorátu, kteří do Sovětského svazu vkládali nemalé naděje. Sovětský svaz byl jednou ze zemí, která v březnu 1939 neuznala existenci protektorátu, a také jednou ze zemí, k níž se upínal protifašistický odboj¹⁶¹.

„Oznámení o paktu vyvolalo u té části české veřejnosti, která věří v obnovení československé státnosti, silné rozčarování. Dobře to bylo patrné na šeptané propagandě, která nebývale zeslábla. Rovněž majitelé německých obchodů potvrdili,

¹⁵⁶ ČTK. Obchodní dohoda německo-sovětská. *Venkov*, 22. 8. 1939, roč. 34, č. 195, s. 2.

¹⁵⁷ BRINET, Jean-Paul. La presse Francaise et le pacte Allemagne-USSR. *Realations Internacionales*, č. 2, 1974. (In SANTAMARIA, Y., 1939, *německo-sovětský pakt*, s. 57.)

¹⁵⁸ SANTAMARIA, Y., 1939, *německo-sovětský pakt*, s. 57.

¹⁵⁹ red. Co zbývá Polsku a Anglii?. *Venkov*, 23. 8. 1939, roč. 34, č. 196, s. 1.

¹⁶⁰ NESG. Rozhodující obrat v evropské situaci. *Polední list*, 23. 8. 1939, roč. 13, č. 234, s. 2.

¹⁶¹ S nadějí se k Sovětskému svazu upínali hlavně představitelé komunistického odboje. Pro ně Sovětský svaz představoval rozhodujícího činitele osudu Evropy. (In GEBHART, J.; KUKLÍK, J. *Dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 b, Praha: Paseka, 2007, s. 254.)

že bojkot ze strany českého obyvatelstva prakticky skončil,“¹⁶² uvádí hlášení SD z 8. září 1939.

Zpráva, kterou 24. srpna na své titulní straně otisklo Večerní České slovo, proto na obyvatele protektorátu musela působit jako výsměch. V krátkém textu mimo jiné stojí:

*„Pod dojmem paktu říše se Sověty se počet obdivovatelů říše a říšského kancléře v Čechách zesateronásobil. Nálada zde je nad tímto faktem dobrá a povnešená, poněvadž se od uzavření paktu očekávají příznivé důsledky pro Protektorát a jeho obyvatelstvo.“*¹⁶³

Důsledky pro protektorát a jeho obyvatelstvo detailně rozebíral Polední list: *„Ohlášením paktu bylo posíleno reálné nazírání Čechů. (...) Tento účinek musí se dostaviti u národa, který byl po sto let chybně politicky vychováván, takže nakonec žil jen ve světě představ a nikoli ve světě skutečností. Hvězdou, k níž se upínaly marné naděje, bylo pro část Čechů carské Rusko a později pro jinou část bolševické Rusko,“*¹⁶⁴ stojí v článku.

Komunistický odboj se po ohlášení paktu ocitl ve schizofrenní situaci. Sovětský svaz z podstaty své ideologie protifašistický uzavřel spojenectví s říší.¹⁶⁵ Komunistický odboj loajální k postoji Komiterny tak na jednu stranu musel změnu v zahraničně-politickém kurzu SSSR obhájit, na druhou stranu však logicky nemohl ustoupit ze své protiněmecké činnosti. Dva dny poté, co protektorátní noviny zveřejnily zprávu o chystaném paktu, vydalo I. ilegální ústředí KSČ zvláštní komuniké, ve kterém obrat v mezinárodní situaci vysvětlilo.

„KSČ spatřuje v tomto počínu sovětské vlády projev nepřemožitelné síly a revolučního sebevědomí národů Sovětského svazu a jeho Rudé armády. Tímto činem Sovětský svaz zmařil intriky západoevropských reakcionářů, kteří chtěli SSSR vmanévrovat do izolované války s Německem (...). Tímto činem si Sovětský svaz (...) uvolnil cestu pro svoji vlastní politiku míru, ochrany svých zájmů a také malých

---

¹⁶² NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301.

¹⁶³ NESG. Pakt se Sověty bude užítkem i pro nás. *Večerní České slovo*, 24. 8. 1939, roč. 21, č. 187, s. 1.

¹⁶⁴ ČTK. Šl. Ribbentrop přistál v Moskvě. *Polední list*, 24. 8. 1939, roč. 13, č. 235, s. 2.

¹⁶⁵ Nový politický kurz byl velmi obtížně pochopitelný i pro moskevské komunisty. Pro Stalina nebylo jednoduché spojenectví s německými fašisty obhájit. Argumentoval tím, že pakt Sovětskému svazu umožní sledovat z povzdálí válku kapitalistických zemí. (In DURMAN, K., *Popely ještě žhavé*, s. 38-39)

*potlačených národů. Spatřujeme v tomto činu SSSR mocný apel (...) na adresu českého lidu, aby zesílil ještě více svůj boj proti nacistickým okupantům a vedl jej až do svržení hitlerovského režimu (...),“*¹⁶⁶ vyslala ilegální KSČ ve svém komuniké poněkud absurdní poselství.

Tato schizofrenie později ještě vygradovala v polovině září 1939, kdy Klement Gottwald toho času v Moskvě v jedné ze svých depeší nabádal komunisty k tomu, aby válku využili k národně osvobozeneckému boji a zároveň vystupovali proti Benešově zahraničnímu odboji, kterýžto je ve službách imperialistů a nepřátel Sovětů.¹⁶⁷

4.2.1 Ratifikace paktu

Podpis paktu se uskutečnil v Molotovově moskevské pracovně. Německý ministr zahraničí Ribbentrop do sovětské metropole přiletěl 23. srpna kolem jedné hodiny odpoledne místního času. Stejně jako zbytek Evropy sledovaly Ribbentropovu cestu i protektorátní listy. Polední list 24. srpna článkem o Ribbentropově přiletu do Moskvy otevřel své vydání.

Článek s výmluvným titulkem: Oči celého světa opět upřeny ke Kremlu: Šl. Ribbentrop přistál v Moskvě¹⁶⁸ popsal uvítací ceremoniál na moskevském letišti.

*„K jeho uvítání se dostavili první náměstek lidového komisaře pro zahraniční obchod Stefanov, náměstek lidového komisaře pro vnitro Merkulov, náměstek předsedy moskevské městské rady Korolev a moskevský vojenský velitel. Kromě toho se dostavili k uvítání za lidový zahraniční komisariát šéf Protokolu Barkov a vedoucí středoevropského oddělení Alexandrov,“*¹⁶⁹ vyjmenoval článek Ribbentropův uvítací sbor.

Popsal i zmatek a dezorientaci zástupců evropských mocností, kteří se se Sovětským svazem už několik týdnů marně snažili dospět k dohodě o spolupráci. *„Britská vláda zaslala svému velvyslanci v Moskvě nové instrukce, v nichž je vyzván,*

---

¹⁶⁶ Rudé právo 1939-1945 (reedice). Praha, 1971, s. 32. (In GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 b, s. 254.)

¹⁶⁷ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 b, s. 255.

¹⁶⁸ ČTK. Šl. Ribbentrop přistál v Moskvě. *Polední list*, 24. 8. 1939, roč. 13, č. 235, s. 1.

¹⁶⁹ Tamtéž.

*aby požádal sovětskou vládu o vysvětlení její politiky. (...) Ruské odpovědi se připisuje v Londýně velký význam,*¹⁷⁰ uvádí zpráva.

K jednacímu stolu společně se Stalinem a Molotovem usedl kolem třetí hodiny odpoledne a jednání se protáhla až do noci. Vyjednávání se týkalo především tajného dodatku o rozdělení Polska a sfér vlivu v Evropě. Podpisy zástupců obou mocností se pod dokumentem objevily kolem druhé hodiny ráno místního času. Datum 23. srpna ale zůstalo. 24. srpna Ribbentrop odletěl do Německa podat Hitlerovi hlášení o výsledcích a průběhu moskevských jednání.

*„Německu a Rusku se dříve vždy špatně vedlo, byli-li nepřáteli, dobře pak, byli-li přáteli. Včera byl osudový den pro oba národy. Vůdce a Stalin se rozhodli pro přátelství. Pakt o neútočení a pakt konsultační, který jsme včera večer podepsali pan Molotov a já, je pevným a nerozborným základem, na kterém mohou oba státy stavěti a dospějí k úzké spolupráci,*¹⁷¹ nechal se ještě před odletem z moskevského letiště slyšet Ribbentrop.

Zpráva o podepsání paktu do protektorátu dorazila v noci z 23. na 24. srpna. Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady šéfredaktorům doporučil, aby vzhledem k „významu zprávy pro světovou situaci“ vydaly zvláštní vydání svých listů.¹⁷²

25. srpna 1939 slavil šéf říšské diplomacie Ribbentrop na stránkách protektorátního tisku triumf. Všechny sledované listy Ribbentropovu „moskevskou misi“ popsaly jako bleskurychlou akci, nad níž se světu tají dech.

*„Rychlost, s jakou došlo k uzavření této smlouvy, překvapila celý svět a v žádném z hlavních západoevropských měst si dnes nelze učiniti jasný úsudek o následcích německo-ruské spolupráce,*¹⁷³ mohli se čtenáři dočíst ve Venkově.

Podobně Ribbentropův úspěch popsalo i Večerní České slovo. *„Říšský ministr zahraničních věcí šl. von Ribbentrop přistál včera večer na tempelhofském letišti v Berlíně. Z letiště odebral se okamžitě k Vůdci a říšskému kancléři (...), aby mu podal zprávu o bleskovém úspěchu: Ve středu v 13 hodin v Moskvě přistál a ve*

---

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ NESG. Stalin přítomen podpisu desetiletého paktu. *Venkov*, 25. 8. 1939, roč. 34, č. 198, s. 1.

¹⁷² NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 109, Tiskové pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

¹⁷³ ČTK. Ohlas podpisu paktu. *Venkov*, 25. 8. 1939, roč. 34, č. 198, s. 2.

*čtvrtek v 13:20 z Moskvy odletěl. Jaký rozdíl v rozhodnosti a jasnosti postupu proti těm, kteří si mysleli, že vyjednávání s Ruskem mohou roztáhnout na pětiletku!*¹⁷⁴

Neúspěch diplomatických snah západních mocností v kontrastu s úspěchem německého ministra zahraničí reflektoval téhož dne také úvodník Poledního listu, který však jeho autor nepodepsal.

*„Pro klidného pozorovatele světových událostí není bez zajímavosti, jak upadá vliv a význam školených diplomacií největších států. Prohrávají to proti silným individualitám bez staré diplomatické tradice a musí doznati své totální neúspěchy.“*¹⁷⁵

Všechny listy také otiskly doslovné znění paktu, samozřejmě bez tajných dodatků. Vycházet při tom směly pouze ze zpráv, které prostřednictvím ČTK přinášela DNB. Jiné zdroje nebyly povoleny.¹⁷⁶

Zpráva o Ribbentropově diplomatickém úspěchu v protektorátu ještě prohloubila rozčarování, které o několik dní dříve vyvolalo ohlášení chystané německo-sovětské dohody.

*„Výsledek moskevské cesty říšského ministra pro Čechy znamenal skutečnou ránu pod pás. Mnoho z nich na zprávu reagovalo v tom smyslu, že prohlásili, že už nikdy nechtějí mít nic společného s politikou,“*¹⁷⁷ popisuje protektorátní atmosféru po návratu Ribbentropa do Berlína souhrnná zpráva SD z 30. září 1939.

Ve čtvrtek 31. srpna, tedy den před tím, než Hitler se svojí armádou překročil polské hranice a zahájil tak druhou světovou válku, ratifikoval pakt Nejvyšší sovět. Jak popisuje Polední list z 2. září 1939, sál v kremelském paláci, kde hlasování o paktu probíhalo, byl naplněný do posledního místa.

Před samotným hlasováním vystoupil s projevem Molotov, který zopakoval strohé vysvětlení, že obě země nechtěly nadále setrvávat v nepřátelství, a proto se rozhodly pro mírové partnerství. Až závěr Molotova projevu dával tušit, že pakt není pouze nezištným aktem míru, jak ho prezentovala oficiální místa.

---

¹⁷⁴ NESG. Smlouva s Ruskem: čin nových dějin. *Večerní České slovo*, 25. 8. 1939, roč. 21, č. 188, s. 1.

¹⁷⁵ NESG. K moskevskému rozhodnutí. *Polední list*, 25. 8. 1939, 25. 8. 1939, roč. 13, č. 236, s. 1.

¹⁷⁶ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 109, Tiskové pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

¹⁷⁷ NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301.

„Pakt o neútočení (...) otevírá také pro Sovětský svaz nové možnosti a nový vývoj pro jeho vlastní síly na mezinárodním kolbišti,“¹⁷⁸ citoval Molotova Polední list.

Po bouřlivém potlesku Nejvyšší sovět pakt jednomyslně schválil. Přibližně ve stejnou dobu dokument ratifikoval i Berlín. Vzhledem k vyostřující se situaci v Polsku, se už ale protektorátní tisk ratifikaci smluv téměř nevěnoval, omezil se pouze na stručný popis dění, které v Sovětském svazu následovalo po ratifikaci paktu. Jednou z popisovaných událostí byla i manifestace Komsomolu¹⁷⁹ na Rudém náměstí v Moskvě.

„Ať žije moudrá zahraniční politika Sovětského svazu, která se řídí Stalinovou naukou: Zachovat opatrnost a nedopustiti, aby ti, kdož si již zvykli dávat si od jiných vybírat kaštany z ohně, zatáhli naši zemi do konfliktu,“¹⁸⁰ citoval Polední list nápis na obřím transparentu, pod nímž se manifestace konala.

4.3 Německý vstup do Polska a začátek druhé světové války

Německo-sovětská diplomatická vyjednávání, sice od poloviny srpna plnila titulní strany protektorátních novin, ale zdaleka nebyla hlavním tématem. Sledované deníky věnovaly podstatně více pozornosti a tedy i prostoru událostem v Polsku. Nebylo dne, kdy by se na titulní straně nebo v krajním případě uvnitř listů neobjevily zprávy o nepokojích na hranicích Polska s říší nebo o polských útocích na německou menšinu¹⁸¹, jejíž ochrany se v diplomatických kruzích čím dál hlasitěji dožadoval Adolf Hitler.

Vyplývalo to z požadavků, které na listy kladl Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady. „Prosíme pány šéfredaktory, aby zprávy, týkající se vojenských pohybů polských a všech polských akcí, přinášeli ve zvlášť zřetelné úpravě, opatřené

---

¹⁷⁸ ČTK. Moskva ratifikovala pakt. *Polední list*, 2. 9. 1939, roč. 13, č. 243, s. 4.

¹⁷⁹ Komunistický svaz mládeže

¹⁸⁰ ČTK. Sovětské obyvatelstvo nadšeno paktem, *Polední list*, 7. 9. 1939, roč. 13, č. 248, s. 5., též ČTK. Pakt zmařil plány nepřátel Ruska. *Večerní České slovo*, 6. 9. 1939, roč. 21, č. 200, s. 5.

¹⁸¹ Ačkoliv zprávy o polské agresii vůči německé menšině lze považovat za z propagandistických důvodů zveličené, je třeba připomenout, že situace Němců žijících v Polsku rozhodně nebyla uspokojivá. Už v roce 1934 Polsko vypovědělo versailleskou smlouvu o ochraně národnostních menšin a zahájilo tvrdý protiněmecký kurz. (In KŘEN, J., *Dvě století střední Evropy*, s. 446.)

vhodnými titulky, pokud možno na první straně;“¹⁸² instruoval novináře jeden z pokynů Tiskového odboru.

Německé nároky na polský Gdaňsk, které Hitler vznesl krátce po Mnichovu, se během léta 1939 stupňovaly. Polsko, které si v polovině 30. let pojistilo svoji suverenitu pakty o neútočení¹⁸³ uzavřenými s Německem a Sovětským svazem, však německé požadavky na odstoupení Gdaňska a jeho dálniční propojení s územím říše odmítalo.

Už v dubnu 1939 začínalo být jasné, že se schyluje k válečnému konfliktu. Německo totiž vypovědělo pakt o neútočení s Polskem. Francie a Velká Británie Polsku vzápětí garantovaly hranice, to však pro Hitlera nepředstavovalo zásadní překážku. Srpnové uzavření paktu Ribbentrop-Molotov de facto zpečetilo osud země, Polsko se rázem ocitlo v „kleštích“ říše a jeho spojenců.

Psychologický efekt, který tato izolace měla vyvolat a který také vyvolala, se říšská propaganda snažila ještě zesílit neustálými zprávami o remilitarizaci Gdaňska prostřednictvím pašovaných zbraní a o nejrůznějších incidentech, které mohly svědčit o zahájení ozbrojeného konfliktu. Německá propaganda také Poláky varovala, že by po Mnichovu měli britské a francouzské záruky brát s rezervou a příliš na ně nespolehat¹⁸⁴.

O tom, že je německé tažení otázkou dní¹⁸⁵, svědčily i sledované protektorátní listy. *„Jest jasné, že pro nás jest třeba postavit tento problém do jedné řady s představou konečného míru v Evropě. (...) Kdyby se národy učily z dějin, neznásilňovaly by se nikdy navzájem, poněvadž násilný stav nemá nikdy trvání. Nikdo by nemohl žádati od Pařížana, aby se nepřiznával k Francii. (...) Jak je možno*

---

¹⁸² NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 109, Tiskové pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

¹⁸³ Se Sovětským svazem uzavřela polská diplomacie pakt o neútočení už v roce 1932, o dva roky později s ním uzavřela novou smlouvu, která platnost stávajícího paktu prodloužila na deset let. Pakt s Německem Polsko uzavřelo v roce 1934. (In KŘEN, J., *Dvě století střední Evropy*, s. 445.)

¹⁸⁴ BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 595.

¹⁸⁵ Zahájení útoku na Polsko Hitler původně stanovil na 26. srpna. Průtahy kolem německo-sovětského paktu a nerozhodnost Mussoliniho Itálie však nakonec vedla k odložení útoku na 1. září. Během té doby se Hitlerovi navíc podařilo v zástupcích západních mocností vzbudit dojem, že je ochoten řešit situaci kolem Gdaňsku smírnou cestou. Britům přislíbil, že garantuje hranice Polska, pokud mu Britové pomohou získat Gdaňsk a pokud Poláci dají záruky německé menšině. Britové i Poláci projevíli ochotu vyjednávat, nedokázali však splnit Hitlerův absurdní požadavek, aby se následujícího dne dostavil do Berlína polský velvyslanec. To poskytlo Hitlerovi chladně vykalkulované alibi, aby později především před Němci mohl argumentovat, že učinil vše pro zachování míru v Evropě. (In BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 615-616.)

žádati od gdanského občana, aby se nepřiznával k Německu. (...) Seznáte železné odhodlání Německa sloužiti vně i uvnitř spravedlnosti,“¹⁸⁶ citovalo například 22. srpna 1939 Večerní České slovo státního tajemníka úřadu říšského protektora Karla Hermanna Franka.

Jasnou předzvěstí blížícího se konfliktu byly i zprávy o údajných polských zvěrstvech páchaných na příslušnících německé menšiny. Tyto drobné texty se v tisku objevovaly každý den, nejčastěji informovaly o útocích na ženy a děti, o bezdůvodných a chladnokrevných vraždách Němců nebo o plenění německého majetku.

*„V dnešní noci provedla skupina ozbrojených Poláků v Labyšíně v Pomoří útok na dům občana německé národnosti Christina Malczeka. Když Malczek vyšel před dům, byl okamžitě zastřelen několika výstřely. Útočníci pak zastřelili dvěma výstřely Malczekova 15letého syna a vidlemi ubodali jeho matku, která jej chtěla chránit svým tělem. (...) Krátce potom vyšlehly z rozbitého domu plameny a celá budova lehla popelem,“*¹⁸⁷ napsalo například Večerní České slovo.

Pokyny vydávané Tiskovým odborem Předsednictva ministerské rady několik dní před prvními válečnými výstřely rovněž svědčily o horečnatých přípravách říše na vpád do Polska. Týkaly se zejména zákazu uveřejňovat informace strategického charakteru. *„Nesmějí být uveřejňovány inserty, jejichž text obsahuje více než jedno číslo, ani inserty, z jejichž obsahu lze usuzovati na kapacitu podniků anebo jejich personální stav a změny,“*¹⁸⁸ uváděl například pokyn z 28. srpna.

29. srpna pak Večerní České slovo otisklo zprávu¹⁸⁹ o polských přípravách na válečný konflikt, v níž mimo jiné popsalo hloubení zákopů a protiletectkých krytů v ulicích polských měst nebo podminovávání strategických komunikací. *„Poláci tančí mazurku s plynovými maskami,“* vykreslila zpráva atmosféru v zemi.

Polsko, které se už od března 1939 připravovalo na možný německý útok¹⁹⁰, do konce srpna mobilizovalo na 700 tisíc mužů a vzhledem k eskalujícímu napětí¹⁹¹

---

¹⁸⁶ ČTK. Říšský ministr Frank o Gdąnsku. *Večerní České slovo*, 22. 8. 1939, roč. 21, č. 185, s. 1.

¹⁸⁷ ČTK. Dům s třemi zabitými rozbit a zapálen. *Večerní České slovo*, 23. 8. 1939, roč. 21, č. 186, s. 1.

¹⁸⁸ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 109, Tiskové pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

¹⁸⁹ NESG. Polské posice Těšín-Bohumín. *Večerní České slovo*, 29. 8. 1939, roč. 21, č. 191, s. 1.

¹⁹⁰ Velení polské armády vypracovalo plán, který popisoval obrannou strategii v případě německé agrese. Dokument s krycím názvem Plán Z počítal například s tím, že pokud by Německo zaútočilo,

na hranicích očekávalo německý úder každým dnem. Protektorátní listy o polské mobilizaci informovaly, držely se však pokynů Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady.

Podle nich „*jest uveřejniti a co nejnápadněji umístiti zprávu DNB o tom, že Polsko porušuje německo-polskou smlouvu o Koridoru. Zprávy o polské všeobecné mobilizaci jest možno přinášet, ale jenom s komentářem, že od března nahromadilo Polsko mnoho tisíc vojáků na německé hranici, aniž bylo Říší ohrožováno, a mnohem dříve, než Říše byla nucena učiniti příslušné protiopatření.*“¹⁹²

Tentýž pokyn listům zároveň zapovídal zveřejňovat informace o pohybu německých vojsk na Slovensku a o polní poště, která v souvislosti s blížícím se útokem začala fungovat.

Prvního září časně z rána padly první výstřely druhé světové války. Bitevní loď Schlesswig-Holstein, která do té doby kotvila v gdaňském přístavu, zvedla kotvy a zahájila bez vyhlášení války ostřelování polského vojenského překladiště na sousedním poloostrově Westerplatte. Záminkou tohoto útoku byl zinscenovaný incident na polské rozhlasové stanici v Hlivích¹⁹³, který se udál předchozího dne večer.

O začátku války se protektorátní obyvatelstvo dozvědělo už 1. září v mimořádných vydáních některých listů. V deset hodin ráno měl Adolf Hitler projev před říšským sněmem, jeho slova přenášel i protektorátní rozhlas. „*Ulice se vyprázdnily, v kancelářích, dílnách, továrnách i veřejných místnostech a pak i na ulicích vytvořily se u rozhlasových přijímačů silné hloučky, které s napětím sledovaly*

Francie by proti Německu do dvou týdnů zahájila mohutný úder. (In ZALOGA, Steven. *Polsko 1939*. Praha: Grada, 2007. s. 19-20.)

¹⁹¹ Napětí mezi oběma státy se vyostřilo zejména po 25. srpnu 1939. Souviselo to s původními Hitlerovými plány, které počítaly s tím, že k útoku na Polsko dojde už 26. srpna. Německé jednotky proto den před plánovaným vpádem na polské území zaujaly výchozí postavení. Hitler však útok vzhledem k mezinárodnímu vývoji nakonec odložil na 1. září. Informace se však nedostala včas ke všem jednotkám a němečtí vojáci vyvolali na hranicích řadu incidentů, pokusili se i o obsazení strategického železničního tunelu v Jablunkovském průsmyku. Nad Polskem navíc nepřestávaly přelétávat průzkumné letouny německé armády. 30. srpna Polsko vyhlásilo všeobecnou mobilizaci. (In ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 36.)

¹⁹² NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 109, Tiskové pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

¹⁹³ Skupinka Němců přestrojená za polské partyzány vtrhla na rozhlasovou stanici, kde do éteru přečetla výzvu v polštině a němčině. Útočníci byli vzápětí zpacifikováni a celý incident posloužil německé propagandě jako příklad nadále neúnosným polským výpadům vůči říši. (In PIEKALKIEWICZ, Janusz. *Polské tažení*. Praha: Naše vojsko, 2007, s. 66-67.)

*Vůdcův projev. Vůdcova řeč k německému národu (...) zanechala u české veřejnosti nejhlubší a trvalý dojem.*¹⁹⁴

Ve své řeči¹⁹⁵ se Hitler postavil do role mírotvůrce, který chtěl za každou cenu řešit napětí mezi Německem a Polskem smírnou cestou. Polská vláda, však podle Hitlera o takové řešení nestála. Německý útok na Polsko je proto pouhou obrannou akcí.

*„Přišla polská všeobecná mobilisace, a nové těžké hrůzyplné činy. Tyto události se dnešní noci zase opakovaly. Já jsem se proto rozhodl mluvit s Polskem stejnou řečí, jaké Polsko vůči nám už měsíce užívá. (...) Já chci odstraniti od německých hranic živel nejistoty, ovzduší věčných poměrů, jež se podobají občanským válkám,“*¹⁹⁶ prohlásil mimo jiné Hitler.

Přiznačná byla pro jeho řeč skutečnost, že slovo válka za celou dobu padlo pouze jednou, a to když Hitler prohlásil, že nechce vést válku proti ženám a dětem. Útok na Polsko německý vůdce v projevu důsledně označoval jako nutný akt obrany, odvetnou akci či zákrok, který má znovu nastolit mír.

Stejnou rétoriku převzaly i sledované protektorátní listy. *„Na rozkaz Vůdce a nejvyššího velitele převzala branná moc aktivní ochranu Říše. Německé vojenské oddíly plníce úkol, zastaviti polské násilí, překročily dnes ráno všechny německo-polské hranice k protiútok. (...) Válečné loďstvo převzalo ochranu Baltického moře,“*¹⁹⁷ hlásal článek ve Venkově.

*„Ani nepřátelství, které vypuklo v ranních hodinách v pátek mezi Německem a Polskem, nebylo žádným německým útočným jednáním, nýbrž jedině vojenským protiúderem, který byl vyvolán známou polskou vyzývavostí. Šlo o místní konflikt, při němž stále byla možnost, že jej bude možno odstraniti u jednacího stolu. Všechny diplomatické akce od pátku směřovaly k tomu, aby nepřátelství bylo lokalizováno. Anglie nechtěla lokalisaci, a proto Evropa byla stržena do katastrofy nedohledných rozměrů,“*¹⁹⁸ napsal tentýž list o tři dny později.

---

¹⁹⁴ PZD. Poslech Vůdcovy řeči v Praze. *Večerní České slovo*, 2. 9. 1939, roč. 21, č. 205.

¹⁹⁵ Hitlerovu řeč uveřejnily všechny sledované protektorátní listy na čelních pozicích.

¹⁹⁶ NESG. Dějinný projev Vůdcův. *Polední list*, 2. 9. 1939, roč. 13, č. 243, s. 1-2.

¹⁹⁷ ČTK. Branná moc převzala aktivní ochranu Říše. *Venkov*, 2. 9. 1939, roč. 24, č. 205, s. 2.

¹⁹⁸ ČTK. Mírový návrh Mussoliniho. *Venkov*, 5. 9. 1939, roč. 34, č. 207.

Používání slova válka v souvislosti s událostmi v Polsku protektorátním novinářům mimo jiné i Souborný přehled pro tiskovou přehlídku. *„Ve vztahu k Polsku jest se však nyní vystříhati se jak slova ‚válka‘, tak slova ‚válečný stav‘, protože tu jde o odpověď na polské útoky a provokace. Doporučuje se psát o ‚odvetných opatřeních‘,“*¹⁹⁹ uvádí Souborný přehled pro tiskovou přehlídku.

Sledovaná periodika v prvních válečných dnech přetiskovala zprávy ČTK, respektive DNB o postupu německých vojsk na polské území. Komentáře nebo úvodníky, které by se věnovaly nově nastalé situaci, však zcela chyběly.

3. září vypověděla Velká Británie a Francie, které dříve daly záruky Polsku, Německu válku. To znamenalo konec původních Hitlerových plánů, které počítaly s tím, že se tyto mocnosti do konfliktu nezapojí a nechají Polsko Němcům napospas stejně, jako tomu bylo v případě Československa. Týden po vyhlášení války vystoupil se svým projevem říšský maršál Hermann Göring²⁰⁰.

*„Kdekoliv Německo chtělo uhájit své místo, vždy se proti němu postavil Brit, ačkoli mu nic do toho nebylo. Vždyť přeci jsme ničím se nedotýkali britských zájmů. Uznali jsme britské zájmy na světovém moři ve všech pěti dílech světa. Uznali jsme, že tito Britové drží dnes pětinu celé zeměkoule. Oni sami však neměli ani toliko slušnosti, aby uznali, že německé město opět chce být německé,“*²⁰¹ komentoval Göring v projevu vstup Británie do války.

Začátek války u obyvatel protektorátu, kteří za sebou měli poměrně čerstvou zkušenost s první světovou válkou, v prvním okamžiku vyvolal strach a obavy. Podle zpráv SD začali lidé masově skupovat potraviny a děsili se toho, co jim nový konflikt

---

¹⁹⁹ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Souborný přehled pro tiskovou přehlídku.

²⁰⁰ GÖRING, Hermann. Německý politik a zakladatel gestapa. * 12. 1. 1893 Rosenheim, † 15. 10. 1946 Norimberk. Jeho kariéra začala za první světové války, v níž se vyznamenal jako letec. Ve 20. letech se seznámil s Adolfem Hitlerem, od roku 1928 působil jako poslanec NSDAP. Roku 1933 založil tajnou policii gestap, od roku 1935 velel Luftwaffe. Na konci války byl zatčen, norimberský tribunál ho odsoudil k trestu smrti oběšením. Tomu se Göring ale vyhnul, ve své cele spáchal sebevraždu. (In *Universum: všeobecná encyklopedie*. Díl 3. F-H, Praha: Odeon, 2000, s. 292.)

²⁰¹ ČTK. Göringova řeč k německým mužům a ženám. *Večerní České slovo*, 11. 9. 1939, roč. 21, č. 203, s. 3.

přinese. „Lidé se obávají důsledků války, hladovění, omezení osobní svobody, ale i toho, že ve schránce naleznou povolávací rozkaz,“²⁰² uvádí zpráva SD ze 4. září.

Prvotní strach však brzy vystřídala naděje²⁰³ a vzdor. Způsobil to zejména vstup Anglie a Francie do války, mnoho nadějí se ale upíralo i k Sovětskému svazu, který ve vztahu k Polsku zatím zůstával neutrální.²⁰⁴ „Na mnohých místech byla patrná radost Čechů z posledního vývoje. Češi se na veřejných prostranstvích ‚sbratřovali‘, mnoho se z radosti opilo,“²⁰⁵ uvádí zpráva SD z 5. září.

Česká rezistence také Polsku vyjádřila podporu. „Na Václavském náměstí se v půl osmé večer shromáždila skupina asi čtyř set lidí, mezi nimiž kolovaly letáky vyjadřující podporu Polsku,“²⁰⁶ stojí ve zprávě SD ze 2. září. Další ze zpráv zase hovoří o letáku nalezeném v židovské čtvrti. Velkými písmeny na něj někdo napsal „Proti Hitlerovi, s Polskem!“²⁰⁷.

---

²⁰² NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301, Zprávy SD.

²⁰³ Pro Československo byla válka jedinou nadějí na navrácení politické svobody, kterou po okupaci ztratilo. „Nejvíce jsem se obával, aby se Hitler nespokojil se svým úspěchem v Mnichově a nezůstal na tom. To byla má nejhroší myšlenka v nocích, kdy jsem nemohl spát. Půjde Hitler do války nebo nepůjde? My jsme válku potřebovali a já také dělal v tom smyslu všechno, aby k válce došlo. Nebyl jsem válečným štváčem, ale viděl jsem, že jenom válkou je možno ty gangstery odstranit a napravit všechnu hrůzu, kterou natropili,“ vzpomínal později na události, které předcházely válce Edvard Beneš. (In Archiv ústavu dějin Komunistické strany Československa, 16/32/19b, dopis Fierlingrovi z 26. 7. 1939, cit. in: BROD, T., *Československo a Sovětský svaz 1939-1945: Moskva – objetí a pouto*, s. 10.)

²⁰⁴ MARŠÁLEK, P., *Protektorát Čechy a Morava*, s. 146.

²⁰⁵ NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301, Zprávy SD.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž.

5. Zpravodajské krytí začátku druhé světové války v období 1. 9. 1939 – 27. 9. 1939

Pro zpravodajství z bojišť byl kontrolní systém nastaven ještě přísněji a nepropustněji než pro ostatní novinářské materiály. Z části to bylo způsobeno snahou zcela kontrolovat informace strategického charakteru (výrobní kapacity říšského průmyslu, budování železničních sítí, zásobování, energetické zdroje atd.)²⁰⁸, z části snahou zajistit co možná nejjednotnější postup válečné propagandy, v níž nacisté spatřovali jeden z předpokladů úspěšného vedení války.²⁰⁹

Zprávy z bojišť tedy neměly přinášet objektivní informace, ale pouze takové, které bude moci režim využít ve svůj prospěch: „*Úkolem propagandy není například zvažovat různá práva, ale výhradný důraz na právo jedno, jež propaganda zastupuje. Není jejím úkolem zjišťovat objektivní pravdu, pokud je výhodná pro druhou stranu a předkládat ji mase v doktrinářské upřímnosti, nýbrž nepřetržitě sloužit pravdě vlastní. ... Jakmile jednou vlastní propaganda přizná jen záblesk pravdy na druhé straně, ihned je dán důvod k pochybnostem o vlastní pravdě.*“²¹⁰

Tisk mohl stran vojenských příprav a akcí zveřejňovat pouze zprávy DNB vydané prostřednictvím ČTK. Zároveň měla všechna periodika povinnost otiskovat zprávy Nejvyššího velitelství říšské branné moci, a to v doslovném znění.²¹¹ Souborný přehled pro tiskovou přehlídku také stanovoval, že „*naprosto nepřipustné jsou všechny vlastní zprávy a pojednání, ve kterých by bylo sdělováno, aneb ze kterých by bylo možno činiti přímo nebo nepřímo závěry o pohybech a pobytu říšské branné moci, jakož i jejích jednotek. Výjimku tvoří zprávy, výslovně schválené příslušnou dozorčí tiskovou službou.*“²¹² Zároveň Souborný přehled periodikům nařizoval umísťovat zprávy z jednotlivých bojišť tak, jak to bude zvlášť v jednotlivých případech stanoveno.²¹³

---

²⁰⁸ KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 476-477.

²⁰⁹ HITLER, Adolf: *Můj boj*. Praha: Otakar II., 2000, s. 131-132.

²¹⁰ Tamtéž, s. 132.

²¹¹ KONČELÍK J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 477.

²¹² Tamtéž, s. 475.

²¹³ Tamtéž, s. 476.

5.1 Německý vpád do Polska

Německá vojska vstoupila do Polska ze dvou hlavních směrů: ze severu a z jihu. Jejich cílem bylo vytvořit na polském území pomyslné kleště a sevřít v nich polskou armádu. Hitler od počátku spoléhal na nečinnost Velké Británie a Francie, na rovinatý a přehledný terén Polska a na zastaralé vybavení polské armády. Od prvního dne útoku používali Němci taktiku bleskové války, jejich tanky ze vzduchu podporovala Luftwaffe.²¹⁴

Její letouny kromě polských vojenských letišť bombardovaly i strategické komunikace a železnici. Tyto dopravní uzly byly vybrány německým velením ještě před zahájením útoku. Jejich zničení polské armádě znemožnilo efektivní pohyb a způsobilo chaos v jejím vedení.

„Letecká zbraň zasahovala svými eskadrami bezprostředně do pozemních bojů. Rozptylovala pochodující kolony, ničila cesty ústupu bořením mostů a přechodů a mařila pokusy o nepřátelské průtoky již v samém zárodku,“²¹⁵ popsal Večerní České slovo zákroky Luftwaffe.

Německé pumy se v prvních válečných dnech nevyhnuly třeba překladišti na Westerplatte. To po masivním bombardování zůstalo téměř paralyzováno, vydrželo se však bránit až do 7. září. Na první den útoku Němci také počítali s masivním bombardováním Varšavy, které v německých plánech neslo krycí název Wasserkante. Německé bombardéry sice podle plánu dorazily nad Varšavu, z bombardování ale kvůli nepříznivým povětrnostním podmínkám nakonec sešlo. Německé letouny se nad polskou metropolí navíc střetly s polskou stíhací brigádou, která jim 16 letounů sestřelila.²¹⁶

Zajímavě o této události informovaly protektorátní listy. Články, které se v této souvislosti v tisku objevily, dobře ilustrují, jakým způsobem propaganda zacházela s realitou.

„Demonstrační let německých bojových strojů přes polské hlavní město vyvolal u varšavského obyvatelstva hromadnou hysterii. (...) O deváté hodině se objevily

---

²¹⁴ ZALOGA, S., *Polsko 1939*, 50-53.

²¹⁵ ČTK. Německá vojska včera vnikla do Varšavy. *Večerní České slovo*, 9. 9. 1939, roč. 34, č. 202, s. 1.

²¹⁶ Tamtéž.

*nad Varšavou první německé stroje, jež kroužily opětovně nad městem. (...) První německé stroje se spokojily s tím, že provedly demonstrační let. Pumy shazovány nebyly, tím větší byl psychologický účinek této demonstrace. Obyvatelstvu města Varšavy bylo názorně předvedeno, že polský vzdušný prostor je prakticky ovládán německou leteckou zbraní, a že polská obrana selhala přímo žalostně,*²¹⁷ uvedl Venkov.

Většinu sil německá armáda soustředila na jihu, ve Slezku. Vojáci odtud měli rychle postupovat do polského vnitrozemí, prorazit polskou obranu a táhnout na Varšavu. Německý postup byl zpočátku skutečně hladký. V okamžiku, kdy se vojáci střetli s polskou obranou, se ale rozhořely urputné boje.²¹⁸ Poláci, jejichž armáda se co do počtu vojáků ani co do vojenské techniky nemohla s tou německou²¹⁹ srovnávat²²⁰, se německé přesile snažili vzdorovat. Pro srovnání: „rozbití jedné polské divize stálo třikrát více obětí a střeliva, než zničení jedné spojenecké divize na západní frontě v roce 1940“.²²¹

Německým tankům na mnoha místech dokázala čelit slabá polská jezdecká brigáda. U obce Mokrá vydržela své pozice hájit celý den a německé armádě tu způsobila výrazné ztráty. Její stavy však nakonec prořídly natolik, že dalšího boje nebyla schopna. Proti motorizované pěchotě jezdcí vyrazili i u vsi Krojanty, kde měli krýt ústup polské pěchotě. Jízdu tu však záhy obklíčily německé tanky a vzdorující Poláky zmasakrovaly. Houževnatý odpor Poláci kladli i na opevněních u Katovic nebo Čenstochové.²²²

O postupu německých vojsk každý den velmi podrobně informovaly protektorátní listy, které přebíraly agenturní servis ČTK, respektive DNB. Zprávy obsahovaly mnoho detailů z bojiště, zachycovaly i odhodlání Poláků ubránit se

---

²¹⁷ ČTK. Účinek demonstračního letu nad Varšavou. *Venkov*, 3. 9. 1939, roč. 24, č. 206, s. 2.

²¹⁸ ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 18-19.

²¹⁹ Německá armáda v bojích využila i řadu zbraní a vojenského materiálu, který získala po okupaci Československa. (Tamtéž, s. 65.)

²²⁰ Německá armáda disponovala 60 divizemi o 1,85 milionu mužů, 11 tisíci děly, 2600 tanky, 1500 bojovými letouny a silným válečným loďstvem. Polská armáda vzdorovala s 30 divizemi o 540 tisících mužů, 11 jezdeckými brigádami, jednou motorizovanou brigádou, 400 letouny, 1900 děly, 700 protitankovými kanony a 16 tanky. (In RICHTER, Karel. *Válka začala v Polsku*. Praha: Epoque, 2004, s. 209.)

²²¹ PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 269.

²²² Tamtéž, s. 85-89.

nepříteli. Snahu vzdorovat německé agresii ovšem účelově interpretovaly jako snahu o „úkladné vraždění“.

*„Vysílací stanice ve Vlně rozhlásila v pondělí další výzvu polského civilního komisaře: ‚Každý bij tím, co máš právě v ruce, a nikdo se neboj následků za takovýto vlastenecký čin.‘ Toto provolání je novým úžasným důkazem úředního popouzení obyvatelstva k úkladnému vraždění,“*²²³ napsalo Večerní České slovo.

Protektorátní propaganda využila i tzv. bydhošťských událostí z 3. září 1939. Několik stovek německých diverzantů, kteří tvořili improvizovaný předvoj blížící se německé armády, ten den začalo pálit na polské jednotky procházející Bydhoští²²⁴ na severozápadě dnešního Polska. Město se jim však do příchodu německých jednotek nepodařilo udržet, v ulicích se strhl boj, do kterého se kromě vojáků zapojili i civilisté. Štvanice na německé diverzanty se proměnila v lynčování, během kterého zahynulo i mnoho nevinných lidí – etnických Němců žijících v Bydhošti.²²⁵ Po této události následovala tvrdá německá odplata – nacisté nechali v bydhošťské oblasti popravit na tisíc Poláků, komunistů i představitelů místní inteligence.²²⁶

Protektorátní listy o krvavém incidentu psaly jako o „*bartolomějské noci v Brombergu*“²²⁷. Událost se stala nedílnou součástí protipolské kampaně prvních válečných dnů a sledovaná periodika v jejím případě postupovala stejně jako u jakéhokoli jiného válečného zpravodajství. Informace přebírala z agenturního servisu ČTK, respektive DNB.

„Jsme v kapli německého hřbitova. Leží zde 15 lidí, staří mužové, ženy, mladí silní muži, hoch 14letý, ruce svázané na zádech, ztuhlí v trýznivé poloze, zalití krví. Musili si vykopati vlastní hrob a byli pak zavražděni tak, jako se vraždí krysy. U jedné z obětí zle v znetvořené tváři rozeznati pouze ústa. Takovýmto hrozným způsobem byli ubiti němečtí selští synkové z celých vesnic. Jejich tváře jsou rozřezány a jejich těla zvířecky zohavena. (...) Mezi nimi pak bloudí ženy s květinami

---

²²³ ČTK. Poláci úředně popouzeni k úkladným vraždám. *Večerní České slovo*, 12. 9. 1939, roč. 21, č. 204, s. 1.

²²⁴ německy Bromberg

²²⁵ PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 94-95.

²²⁶ GELLATELY, Robert. *Lenin, Stalin and Hitler: The Age of Social Catastrophe*. London: Random House Group, 2008, s. 364.

²²⁷ ČTK. Hromadné vraždění Němců polskými záškodníky. *Venkov*, roč. 34, č. 211, s. 2.

v rukou a hledají své manžele. (...) Stejně jako zde řádili Poláci všude jinde!“²²⁸ napsal o bydhošťských událostech Venkov.

Příhraniční polská obrana byla proražena už 2. září a polští vojáci začali ustupovat do vnitrozemí. Situaci nedokázalo zachránit ani zastaralé polské letectvo, které se snažilo z nízkých výšek útočit na kolony německých obrněnců. Mnohé z nich sestřelily německé protiletadlové kanóny. Německé oddíly postupně začaly do kleští svírat ustupující polská vojska.

Třetí zářijový den kolem deváté ráno vyhláší Velká Británie válku Německu, o několik hodin později totéž učinila i Francie. Poláci slaví v ulicích Varšavy a polští představitelé doufají v rychlou odvetnou akci spojenců, ta však stále nepřichází²²⁹. Naléhání Poláků později odmítne i Sovětský svaz, kterého k pomoci zavazuje nevyovězený polsko-sovětský pakt o neútočení.

4. září se polská obrana začala hroutit, přestože se Poláci stále nevzdávali. Polská metropole se začala připravovat na německý útok, polský prezident a vládní úřady opustili město, tisíce lidí stavěly v ulicích barikády.²³⁰ Polská vojska se stahují východním směrem a snaží se uniknout z německého sevření.

O polském ústupu krátce na to informovaly i sledované protektorátní listy, aniž by reflektovaly skutečnost, že tento ústup ještě zdaleka neznamenal porážku Poláků. „Mezi pohořím a horním tokem Visly pokračovaly německé oddíly v pronásledování poraženého nepřítele východním směrem,“²³¹ napsalo například Večerní České slovo.

Polské bombardéry se pokoušely zaútočit na německé tankové kolony, řadu z nich však už na zemi zničily nálety Luftwaffe. Kromě toho v polské armádě vážlo zásobování a obrana tak byla ještě ztížena. 6. září Němci bez boje obsadili Krakov.

Pouhý týden od zahájení útoku němečtí vojáci dorazili na předměstí Varšavy. Na město začaly znovu dopadat německé pumy. Dobytí města přibližně o týden

---

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Francie zahajuje válečnou operaci 4. září, kdy se její vojska začala přesouvat do německého Sárska. Velení francouzské armády však nepočítalo s žádným výrazným konfliktem s Německem, neexistoval v této souvislosti ani žádný plán útoku. Francouzská akce tak měla pouze symbolický charakter. (In ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 63.)

²³⁰ PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 108-109.

²³¹ ČTK. Poražená polská vojska odříznuta a obklíčena. *Večerní České slovo*, 11. 9. 1939, roč. 21, č. 203, s. 1.

odložila velká polská ofenziva na řece Bzuře, kterou polští generálové zahájili 9. září. Díky ní získala polská vojska dostatek času na to, aby se připravila na obranu hlavního města. Dokud němečtí vojáci bojovali na Bzuře, nebyli schopni sevřít Varšavu v obklíčení.

Útok na Bzuře vedly tři pěší divize podporované jízdou, na krátko se jim podařilo zatlačit německé vojáky na ústup. Německá armáda však záhy zahájila obklíčovací manévr, který ze vzduchu mohutně podporovala letadla Luftwaffe. Během 16. září tu 820 letounů svrhlo celkem 328 pum. Urputné boje u Bzury i přes masivní bombardování trvaly ještě dalších pět dní ²³².

„Zde stály polské vybrané sbory, které krok za krokem ustupovaly z Poznańska. Zde shromáždily se zbytky armády z koridoru, jimž se podařilo vymknouti se z německých kleští mezi Graudencí a řekou Brahe. S nimi spojily se dále veškeré části vojska, které hnalo před sebou německé vojsko při své ofenzivě od Kreisburgu v Horním Slezsku přes Siradz na Vartě a Lodž. Jim německé východní vojsko v osmidenních bojích, které se táhly od Kutna až k ústí řeky Bzury, připravilo úplné zničení,“ ²³³ popsal bitvu u Bzury Večerní České slovo.

Po skončení bojů na Bzuře obklíčila německá armáda Varšavu. K útoku měli Němci k dispozici tisíc dělostřeleckých hlavních a obléhání města doprovázelo těžké bombardování. 25. září polskou metropoli zasypalo pumami 1200 německých letadel. ²³⁴

Němci se soustředili na likvidaci strategických budov jako jsou sklady potravin, telefonní centrály, elektrorozvodny, vodárny a plynojemy. Bomby dopadaly ale i na nemocnice zřetelně označené křížem. Situace ve městě byla katastrofální. Varšavu halila oblaka dýmu, domy ležely v troskách a hořely. Netekla voda, nefungovala elektřina a docházely zásoby. ²³⁵

Obléhání města se stalo jednou z hlavních náplní protipolské kampaně. Listy obviňovaly varšavské úřady z toho, že polskou metropoli ženou do sebezkázy. *„Vláda vydržovaná z Londýna postupuje při tom bezohledně i proti životům a*

---

²³² ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 65-67.

²³³ ČTK. Zničující bitva na řece Bzuře. *Večerní České slovo*, 21. 9. 1939, roč. 34, č. 212, s. 1.

²³⁴ ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 70-71.

²³⁵ RICHTER, K., *Válka začala v Polsku*, s. 301.

majetku vlastních občanů, kteří se nechtějí dát zatáhnout do takového vražedného systému. Kdežto německá letadla shazují pumy výlučně jen na vojensky důležité a opevněné body města, střílí polské dělostřelectvo bezohledně do obývaných čtvrtí. Na četných místech Varšavy zavinilo toto ostřelování z polských děl požár. Šílené stavění barikád znemožnilo jakoukoliv pomocnou činnost hasičstva. Obyvatelé těchto okresů se zoufale snaží bojovat vědry s vodou a pytli s pískem proti těmto požárům, které se rozšiřují čím dál více,²³⁶ popsalo situaci ve Varšavě například Večerní České slovo 12. září 1939.

Protektorátní propaganda také prostřednictvím sledovaných periodik šířila zprávy o tom, že varšavské velení svým vzdorem vůči německé armádě působí zcela zbytečně muka nevinnému civilnímu obyvatelstvu, které by se raději vzdalo, než aby dál strádalo. V článcích se mimo jiné objevilo tvrzení, že se nevinní obyvatelé kvůli nezodpovědnosti varšavské radnice z hladu vrhají na psy a kočičí maso²³⁷, že mezi troskami bloudí děti bez přístřeší²³⁸ a že mezi varšavským obyvatelstvem zuří boje,²³⁹ protože jejich část se chce vzdát německému velení.

Polská obrana však neustávala ani tehdy, když se německým jednotkám podařilo dostat do města. Až 26. září Varšava kapitulovala. O život v ní během urputných bojů přišlo na 40 tisíc civilistů, 10 procent varšavské zástavby se sesulo k zemi, dalších 40 procent budov bylo poškozeno.²⁴⁰

5.2 Vstup sovětské armády do Polska

Sovětský svaz se vstupem do Polska váhal. Rudou armádu v prvních zářijových dnech zaměstnával konflikt s Japonskem.²⁴¹ Stalin se navíc obával reakce západních mocností, tempo německých operací v Polsku také předčilo jeho očekávání.²⁴² Rudá armáda potřebovala k plné mobilizaci několik týdnů, na což

---

²³⁶ ČTK. Polská střelba bezhlavě ničí Varšavu. *Večerní České slovo*, 12. 9. 1939, roč. 34, č. 204, s. 1.

²³⁷ ČTK. Polské úřady ve Varšavě v hříšné nedbalosti. *Večerní České slovo*, 21. 9. 1939, roč. 34, č. 212, s. 1.

²³⁸ ČTK. Po Varšavě bloudí tisíce dětí bez přístřeší. *Večerní České slovo*, 15. 9. 1939, roč. 34, č. 207, s. 1.

²³⁹ ČTK. Varšavští občané žádají, aby město bylo vydáno. *Večerní České slovo*, 22. 9. 1939, roč. 34, č. 213, s. 1.

²⁴⁰ ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 78.

²⁴¹ Spory o dominanci na Dálném východě 16. září dočasně ukončil mír.

²⁴² ROBERTS, G., *Stalinovy války*, s. 63.

kvůli bleskovému postupu Němců nezbýval čas. Do Polska tak nakonec musely putovat i nepřípravené jednotky.²⁴³

Hitler potřeboval, aby sovětská armáda co nejrychleji vstoupila do Polska a pomohla jeho vojákům zlikvidovat zbytky vzdorující polské armády, která se před německou přesilou začala stahovat na východ směrem k rumunským hranicím. Německý ministr zahraničí Ribbentrop proto požádal Sovětský svaz, aby jeho armáda urychleně překročila polské hranice.²⁴⁴

Desátého září začíná Sovětský svaz mobilizovat. Z obchodů mizí základní potraviny, školní třídy se přestavují na provizorní vojenské nemocnice, benzín začíná být na příděl.²⁴⁵ Do Moskvy přijíždějí tisíce záložníků a sovětské vlaky je začínají transportovat na hranici s Polskem.

„V neděli ráno byla ve všech moskevských listech uveřejněna tato zpráva: Ve spojitosti s německo-polskou válkou rozhodla vláda za účelem dalšího posílení obrany země povolati několik ročníků částečně do armády. (...) Odvážení mužů, kteří přibyli do Moskvy pokračovalo po celou noc; ještě v ranních hodinách bylo viděti záložníky, kterak po skupinách pochodovali k nádraží,“²⁴⁶ zachytilo sovětskou mobilizaci Večerní České slovo.

Krátce před vyhlášením mobilizace začala sovětská propaganda připravovat půdu pro vstup do Polska. Použila přitom prakticky stejné argumenty, kterými útok na Polsko vysvětlovalo Německo. Poláky obvinila z provokací na hranicích a ze špatného zacházení s menšinami Bělorusů a Ukrajinců.²⁴⁷

Sovětský deník Pravda psal *„o teroristické politice Polska na územích obývaných běloruským a ukrajinským obyvatelstvem, o pokusech násilné kolonizace, o odnětí kulturních práv, o krutém hospodářském vykořisťování velkými polskými pozemkovými vlastníky, které způsobuje nevýslovnou bídu osmi milionům Ukrajinců a třem milionům Bělorusů.“²⁴⁸*

---

²⁴³ ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 78.

²⁴⁴ RICHTER, K., *Válka začala v Polsku*, s. 256-257.

²⁴⁵ PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 123

²⁴⁶ ČTK. Rusko z části povolalo několik ročníků. *Večerní České slovo*, 11. 9. 1939, roč. 21, č. 203, s. 1.

²⁴⁷ BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 629.

²⁴⁸ PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, 2007, s. 144.

Sovětská propaganda se, byť se zpožděním několika dnů a ve výrazně tlumenější podobě, odrazila i ve sledovaných protektorátních listech. „*V posledních dnech množí se případy porušování sovětských hranic polskými vojenskými letadly. Porušovatelé hranic se dokonce pokusili vniknouti na vnitřní sovětskoruské území,*“²⁴⁹ uvedl dva dny před vstupem sovětských vojsk do Polska Polední list. Za tímto obviněním²⁵⁰ následoval výčet míst, na kterých mělo k porušování hranice dojít. Další příklady údajného polského narušování sovětských hranic, uváděly všechny sledované listy i v dalších dnech.

Otázka hájení zájmů běloruské a ukrajinské menšiny²⁵¹ v novinách dostala podstatně méně prostoru než údajné průzkumné lety polských pilotů. Před tím, než sovětské jednotky vstoupily do Polska, se o údajném útlaku menšin objevily pouze dvě malé zmínky. Sledované deníky se navíc nevěnovaly detailnímu popisu incidentů.

„*V neděli došly do Černovic zprávy, že východní Halič je ve zjevném povstání. Tamější ukrajinské obyvatelstvo se prý pozdvihlo proti násilným opatřením Poláků,*“²⁵² napsalo 11. září Večerní České slovo. O útlaku Bělorusů zase o pět dní později informuje Polední list: „*Všeobecná pozornost je (v moskevských listech – pozn.) dále věnována brutálnímu postupu Poláků proti běloruskému obyvatelstvu ve východním Polsku, které je nuceno před příchodem německých vojsk zapálit své vlastní vesnice.*“²⁵³

---

²⁴⁹ ČTK. Polsko porušuje sovětské hranice. *Polední list*, 15. 9. 1939, roč. 13, č. 256, s. 1.

²⁵⁰ Tvrzení Moskvy o tom, že polské letouny narušují prostor Sovětského svazu, označila agentura Associated Press 14. září 1939 za vykonstruované. „*Jestliže bychom soudili na základě zpráv rozšiřovaných oficiální agenturou TASS, museli bychom se domnívat, že polské letecké síly vystartovaly v celých eskadrách, aby vyprovokovaly na sovětské hranici řadu incidentů a zatemnily mírové sovětské nebe. Když německé prameny již před několika dny vyhlásily, že polské vzdušné síly byly až na nepočtené výjimky zničeny, a jestliže se samo sebou rozumí, že Poláci potřebují všechny zbývající letadla na frontě, není těžké dát si dohromady triviální manévry sovětských informačních služeb.*“ (In PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 143.)

²⁵¹ V ruském kulturním okruhu je druhá světová válka stále nazývána velkou vlasteneckou válkou a nezačíná v září 1939, nýbrž až útokem na Sovětský svaz v červnu 1941. První etapa druhé světové války je v Rusku interpretována jako znovusjednocení či osvobození západní Ukrajiny a Běloruska, tedy země, které byly v Rusku považovány za slovanské bratry. (In VESELÝ, Luboš: *Válka o válku: Interpretace válečných dějin jako politická zbraň. Dějiny a současnost: kulturně historická revue* [online]. 2009, č. 11, [cit. 2010-11-26]. Dostupný z WWW: <<http://dejiny.nln.cz/archiv/2009/11/valka-o-valku->>.)

²⁵² NESG. Zjevné povstání Ukrajinců ve východní Haliči. *Večerní České slovo*, 11. 9. 1939, roč. 21, č. 203, s. 1.

²⁵³ ČTK. Moskva věnuje pozornost pronásledování Bělorusů v Polsku. *Polední list*, 16. 9. 1939, roč. 13, č. 257, s. 2.

17. září velení polské armády očekávalo francouzskou ofenzivu, která jediná mohla zvrátit pro Poláky krajně nepříznivou situaci a posílit nový obranný front na východ od Visly, v jehož vytvoření polští armádní velitelé nepřestávali doufat.²⁵⁴ Namísto toho hranice země krátce po šesté hodině ranní překročily jednotky Sovětského svazu.

Stalin do Polska vyslal 466 tisíc vojáků ve 25 střeleckých divizích, 16 jezdeckých divizích a 12 tankových brigádách²⁵⁵. O vstupu do země sovětská vláda informovala polského velvyslance stejně jako zahraniční mocnosti prostřednictvím zvláštní nóty, v níž se odvolávala na ochranu ukrajinských a běloruských „bratrů“.

Tuto nótu v plném znění otiskly i všechny sledované protektorátní listy. *„Postup sovětské armády do východního Polska se děje za současného úplného zachování neutrality Sovětského Ruska v nynějším konfliktu. Poněvadž polský stát nelze již tohoto času považovat za existující, pozbývají (...) platnosti smlouvy, které s ním byly dříve uzavřeny. Sovětská vláda zdůrazňuje, že při tom jedná ve snaze znovu zjednat klid ve východní části Polska, kterýžto v okamžiku rozpadu dosavadního polského státního útvaru a útěku vlády nelze již zachovati, - jakož i převzítí přirozenou ochranu ukrajinského a běloruského obyvatelstva ve východním Polsku,“*²⁵⁶ vysvětlila sovětská vláda svůj vstup do Polska.

Protektorátní propaganda zdůrazňovala zejména tu část sovětského vysvětlení, která hovořila o konci existence polského státu, a osud Poláků srovnávala s pomnichovským osudem českého národa.

*„Že nová úprava poměrů ve východoevropském prostoru musela býti vynucena zasazením vojenských prostředků, jest vinou neschopného nástupce Pilsudského, maršálka Rydz-Smiglyho, který odmítl opět Vůdcovu ruku nabízející mír a svěřil svoji hvězdu tradičním zrádcům drobných národů, britským válečným štváčům. Kořeny dnešních událostí však tkví v šíleném diktátu versailleském, který polský národ zatížil vedením fantastického státu,“*²⁵⁷ četli 18. září obyvatelé protektorátu ve Večerním Českém slově.

---

²⁵⁴ ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 79.

²⁵⁵ ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 80.

²⁵⁶ ČTK. Nota sovětské vlády německému velvyslanci. *Polední list*, 18. 9. 1939, roč. 13, č. 259.

²⁵⁷ ČTK. Hříchy dvaceti let se vymstily. *Večerní České slovo*, 18. 9. 1939, roč. 21, č. 209, s. 2.

Tentýž deník na jiném místě, ještě před zahájením sovětské intervence, připomínal, že zatímco Varšava padla, Praha nezažila nic, než spořádaný vstup německého vojska. „Česká ‚kapitulace‘ (...) se nyní ukázala jako moudrá politika, která ochránila zemi a její obyvatele před katastrofou Polska.“²⁵⁸

Článek zároveň připomínal účast Polska na zabírání československého prostoru po Mnichovu. „Češi mají špatné vzpomínky na polský postup z minulého roku. (...) Protivníkem je nyní zcela jasně ono Polsko, jehož bezohlednost vyvolala před rokem takové rozhořčení v českém národě. Úspěchy německých zbraní proti společnému protivníkovi vedly znenadání k novému společenství citů.“²⁵⁹

Účast Polska na Mnichovu připomínala i fotografie AP uveřejněná 25. srpna 1939 na titulní straně Večerního Českého slova. Obrázek uprchlíků doprovázel popisem „Na Ostravsko v posledních dnech houfně utíkají zástupy českých lidí, vystavených v dosavadním domově na Těšínsku polskému pronásledování a neustálým ústrkům. Na obrázku skupina, která zachránila jen holé životy. Majetek zůstal za hranicí.“ (viz Příloha IV, s. 171)

Přestože západní mocnosti blížící se sovětskou agresi, kterou předznamenala překotná mobilizace a přesouvání vojsk směrem k polským hranicím, vytušily ²⁶⁰, nedokázaly se po vpádu Sovětů do Polska ubránit rozhořčení. Ze tří sledovaných periodik nezachytil reakci zahraničí pouze Venkov.

„V Londýně se prohlašuje, že konstatování Moskvy o zachování její neutrality je typický výraz pro ruskou orientální falešnou politiku. (...) New York Herald Tribune prohlašuje, že ruský vstup do Polska je druhý úder kyjem Kremle pro západní Evropu,“ ²⁶¹ uvedlo Večerní České slovo. Polední list přidává ohlas z Francie: „Náčelník socialistů Leon Blum píše ve svém orgánu ‚Populaire‘, že lze

²⁵⁸ ČTK. Dějinná logika v pevném řádu a postupu. *Večerní České slovo*, 14. 9. 1939, roč. 21, č. 206, s. 2.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ „Na horizontě východní Evropy se stále zřetelněji a hrozivěji objevuje stín ruské intervence,“ napsala 14. 9. 1939 zpravodajská agentura AP. (In PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 143.) O den později své spekulace rozvinula ještě dále: „Dobře informovaný národně socialistický zdroj oznamuje, že během vojenských rozhovorů v Berlíně nešlo pouze o rutinní výměnu názorů, neboť se jednalo rovněž o určitých otázkách, které se staly aktuálními na pozadí německé kampaně v Polsku a pravděpodobnosti rychlého zhroucení polského odporu. Hovoří se již dokonce o možnosti rychlé vojenské akce SSSR proti Polsku.“ (In PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 158-159.)

²⁶¹ ČTK. Nad troskami Polska: dohady i mínění. *Večerní České slovo*, 19. 9. 1939, roč. 21, č. 210, s. 2.

žítí v době, ve které nelze již ničemu věřit. On že pro svou osobu jest neschopen pochopiti tuto strašlivou událost.“²⁶²

V obyvatelích protektorátu sovětská intervence v první chvíli vyvolala klamnou naději, že Sovětský svaz vyrazil Polsku na pomoc. „Dnešní den byl pod silným dojmem pochodu ruských vojsk do Polska. Mnoho Čechů si ho spojovalo s nadějemi, že mezi německými a sovětskými silami dojde ke střetu,“²⁶³ uvádí zpráva SD z 18. září.

Z omylu je však vyvedlo společné prohlášení německé a sovětské vlády, které musely dle pokynů cenzurních orgánů uveřejnit všechny protektorátní listy „na první straně, na čestném místě a v nápadné podobě“²⁶⁴, což se také stalo²⁶⁵. „Většina Čechů po společném prohlášení německé a sovětské vlády rezignovaně konstatovala, že Sovětský svaz zradil myšlenku panslavismu. Jen málo z nich stále doufá, že v budoucnu dojde k válce mezi oběma zeměmi,“²⁶⁶ uvádí zpráva SD z 19. září.

Rozjítřenou náladu, která v protektorátu po vstupu sovětských vojsk do Polska panovala, měl zchladit projev protektorátního ministra vnitra Josefa Ježka. Ministr ho přednesl nejprve v rozhlase, na pokyn Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady²⁶⁷ ho v doslovném znění měly uveřejnit protektorátní listy.

„Český národ zachovává dokonalý klid a pořádek a žádný jednotlivec se nedává strhnouti k jakýmkoli nepředloženým činům,“²⁶⁸ citovalo ministra Večerní České slovo stejně jako zbylá periodika. Jak dokazují zprávy SD, Češi projevu nepřikládali velkou důležitost, protože jeho obsah považovali za vynucený Němci.²⁶⁹

Poláci útok z východu neočekávali. Hranice se Sovětským svazem byly střeženy spíše symbolicky, na východě Polska se soustředily pouze velmi slabé zálohy polské armády, protože většina mužů vzdorovala na západě Němcům. Poláci

²⁶² ČTK. Paříž ohromena moskevským zásahem. *Polední list*, 20. 9. 1939, roč. 13, č. 261, s. 1.

²⁶³ NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301, Zprávy SD.

²⁶⁴ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 126, Pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

²⁶⁵ ČTK. Úplná jednota Berlína a Moskvy. *Venkov*, 19. 9. 1939, roč. 34, č. 219, s. 1; též ČTK. Prohlášení vlád německé a sovětské. *Polední list*, 19. 9. 1939, r. 13, č. 260, s. 1; též ČTK. Ruské síly v Polsku postupují. Postup Říše a Sovětů jednotný. *Večerní České slovo*, 19. 9. 1939, roč. 21, č. 210, s. 1.

²⁶⁶ NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301, Zprávy SD.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ NESG. Vůle českého národa ke klidu a pořádku. *Večerní České slovo*, 23. 9. 1939, roč. 21, č. 214, s. 1, též NESG. Jasná slova české vlády. *Polední list*, 22. 9. 1939, roč. 13, č. 263, s. 1.

²⁶⁹ NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301, Zprávy SD.

zprvu podlehlí stejné iluzi jako obyvatelé protektorátu, totiž že jim sovětsí vojáci přicházejí na pomoc.²⁷⁰ Tuto zkazku bezprostředně po vstupu do země šířili na některých místech i samotní Sověti²⁷¹. Zmatek, který tím působili, jim umožňoval snadnější obsazení strategických míst a rychlejší ochromení polské armády.

Na většině míst však přes tyto zvěsti docházelo k bojům, postupující Rudé armádě vzdorovaly polské jednotky například u Vilna nebo Grodna. Nejtvrďší boje se odehrávaly v Haliči na jihovýchodě Polska. Přes toto strategické území na rumunském pomezí totiž plánovaly zbytky pravidelné polské armády uniknout do Rumunska, čemuž sovětská přítomnost v oblasti zabránila. Ve vzduchu se tu hned v první den sovětské invaze střetly letouny obou zemí. Pak zbytky polských vzdušných sil přeletěly do Rumunska, kam prchla i polská vláda²⁷². Sovětská vojska rychle obsazovala polské území, systematicky při tom likvidovala polský důstojnický sbor.

Operacím sovětských vojsk na polském území se protektorátní tisk věnoval pouze okrajově. Přestože sovětsí vojáci museli navzdory své přesile svést s polskou obranou několik těžkých bitev, nebyly tyto bitvy ve sledovaném protektorátním tisku nikdy detailně popsány. Listy se omezovaly pouze na strohý popis sovětského tažení a výčet měst, která se Sovětům podařila ovládnout.

„Během 20. září zahnal oddíl Rudé armády polské vojsko dále do úzkých a až do konce dne obsadily: na severu – na západní Bílé Rusi město Grodno; na jihu – na západní Ukrajině město Kowel. V době od 17. do 20. září odzbrojila vojska rudé armády 3 polské divise pěchoty, dále 2 jezdecké brigády a četné menší skupiny polské armády. Podle daleko ještě neúplných údajů bylo zajato 60 tisíc vojáků a důstojníků. Opevněná pásma u Vilna, Baranovičů, Molodečna a Sarny byla s plnou výzbrojí, dělostřelectvem a municí obsazena,“²⁷³ popsal úspěchy sovětského vojska například Venkov. Ve stejném duchu informovaly o postupu sovětské armády i zbylé dva listy.

Některé články o akcích sovětských vojsk dokonce vzbuzovaly dojem, že sovětská armáda pouze „paběrkuje“ na činnosti německých vojáků. „Jenom zlomky

---

²⁷⁰ PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 182.

²⁷¹ RICHTER, K., *Válka začala v Polsku*, s. 273.

²⁷² ZALOGA, S., *Polsko 1939*, s. 82.

²⁷³ ČTK. Lvov obsazen rudou armádou. *Venkov*, 22. 9. 1939, roč. 34, č. 222, s. 2.

*jednotlivých svazů (polské armády – pozn.) mohly se útekem do bažinatých krajů východního Polska zachránit před okamžitým zničením. Tam podléhají sovětsko-ruským vojákům.“*²⁷⁴

Německá armáda zatím na stránkách protektorátních listů slavila obrovský triumf. „Osvobodila“ Gdaňsk, za což jí 19. září přímo z „říši navráceného“ města poděkoval německý vůdce. „V tomto okamžiku letí naše vděčná srdce k našim vojákům. (...) Němečtí vojáci vykonali nejvyšší měrou svoji povinnost na zemi, na moři a ve vzduchu,“²⁷⁵ prohlásil v dobytém Gdaňsku Hitler, po jehož slovech „německé Gdánsko děkuje dlouhými a bouřlivými ovacemi nacionálněsocialistické branné moci.“²⁷⁶

V projevu²⁷⁷, který dle pokynů Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady musela uveřejnit všechna protektorátní periodika tak, „aby každý list přinesl řeč celému okruhu svého čtenářstva“²⁷⁸, Hitler také znovu zopakoval, že kořeny současného konfliktu tkví v nespravedlivém versailleském systému, který německé město Gdaňsk uvrhl do polských rukou, čímž jeho obyvatele vystavil „nejstrašnější polské šikaně“. Zároveň zdůraznil, že německo-sovětská spolupráce je zárukou nového znovuoživení míru a pořádku v Evropě.

V tu dobu se vojska obou zemí začala pomalu přesouvat podle dohodnuté hranice, již stanovovaly tajné dodatky německo-sovětského paktu o neútočení. Německá vojska, která se kolem 20. září pohybovala daleko za ní, se začala

---

²⁷⁴ ČTK. Polní tažení v Polsku je skončeno. *Večerní České slovo*, 25. 9. 1939, roč. 21, č. 213, s. 1-2.

²⁷⁵ ČTK. Vůdce a říšský kancléř v osvobozeném Gdánsku. *Polední list*, 20. 9. 1939, roč. 13, č. 261, s. 1-3., též ČTK. Slavný den osvobozeného Gdánska. *Venkov*, 20. 9. 1939, roč. 34, č. 220, s. 1-3, též ČTK. Projev Vůdce a říšského kancléře v osvobozeném Gdánsku. *Večerní České slovo*, 30. 9. 1939, roč. 21, č. 211, s. 1-3.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Projev ve všech listech doprovázel popis atmosféry v Gdánsku, která se čtenářům nutně musela jevit jako triumf němectví. „Na tvářích lidí se zračí nesmírná radost. Smějí se a pocity, jimiž jsou prodchnutí, je zkrášlují. Je to radost nad tím, že se opět stali občany Velkoněmecké říše, že se stali příslušníky nacionálně socialistického státu a za to vše děkují Vůdci,“ popisují protektorátní listy patetickými slovy „návrat německých občanů Gdánska do vlasti.“ Město podle této zprávy zaplavily girlandy, portréty vůdce, vlajky s hákovými kříži a tisíce květin. (In ČTK. Vůdce a říšský kancléř v osvobozeném Gdánsku. *Polední list*, 20. 9. 1939, roč. 13, č. 261, s. 1-3.) K umocnění efektu Ctibor Melč den před vydáním zprávy telefonicky urgoval protektorátní listy, aby ve slovním spojení Velkoněmecká říše psaly obě slova s velkým písmenem. Dosvědčují to dochované záznamníky deníku Národní politika, do kterých si redakční cenzori zapisovali pokyny odpovědných úřadů. Záznamníky jsou k dispozici ve fondu Archiv Syndikátu novinářů Národního archivu. Melčův požadavek si do jednoho z nich zapsal sloužící cenzor, který se však nepodepsal, s poznámkou „Ale to jsem mu vymluvil.“ (In NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 126, Pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.)

²⁷⁸ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 126, Pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

v etapách stahovat směrem na západ a uvolňovat dohodnutou²⁷⁹ sféru vlivu Sovětskému svazu. 22. září Němci Sovětům slavnostně předali Brest, k této příležitosti proběhla v dobytém městě společná vojenská přehlídka německé a sovětské armády. Vojenskou přehlídku, která byla jednou z mála manifestací německo-sovětského přátelství, zachytily i filmové kamery. Německá armáda při ní pochodovala „*pod Sověty narychlo postavenými vítěznými oblouky, na nichž vedle sebe trůnily hákový kříž a rudá hvězda*“.²⁸⁰ Téhož dne kapituloval Lvov, který společně obléhaly německé a sovětské jednotky.

„*Odevzdání bojových úseků, dosud obsazených německými oddíly, se děje kamarádsky ve formě vystřídání,*“²⁸¹ popsal atmosféru na demarkační linii Venkov. „*Pohyby německých a ruských vojsk na ujednané demarkační linii dějí se podle plánu a v nejlepší shodě,*“²⁸² doplnil Polední list.

24. září si Německo se Sovětským svazem vyměnilo ratifikační listiny k paktu Ribbentrop-Molotov. Byla to poslední formalita, která jeho uzavření definitivně stvrdila. O události krátce informoval pouze Venkov²⁸³.

27. září přistál říšský ministr zahraničí Ribbentrop v Moskvě. Se Stalinem měl projednat definitivní rozdělení Polska. K Ribbentropově překvapení sovětský vůdce žádal, aby oproti původním tajným dodatkům paktu připadla Sovětům také Litva. Tu Němci považovali za svou zájmovou sféru. Výměnou za Litvu se Stalin vzdal Lublinského a Varšavského vojvodství.²⁸⁴ Původní demarkační linie se tak posunula směrem na východ k řece Bug. Stalinovi připadly i ropné oblasti na Ukrajině, ze kterých se však říši zavázal poskytovat 300 tisíc tun ropy ročně výměnou za dodávky uhlí.²⁸⁵

O změnách hraniční čáry informovaly i všechny sledované protektorátní listy. Přestože ještě 24. září deníky uvedly, že „*demarkační čára je vymezena jasně a*

---

²⁷⁹ Velení německé armády o této demarkační linii nemělo tušení. (In BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 630)

²⁸⁰ DURMAN, K., *Popely ještě žhavé*, s. 43.

²⁸¹ ČTK. Demarkační čára stanovena. *Venkov*, 23. 9. 1939, roč. 34, č. 223, s. 1.

²⁸² ČTK. Pohyby německých a ruských vojsk v nejlepší shodě. *Polední list*, 23. 9. 1939, roč. 13, č. 264, s. 1.

²⁸³ ČTK. Výměna ratifikačních listin německo-sovětského paktu. *Venkov*, 25. 9. 1939, roč. 34, č. 225, s. 2.

²⁸⁴ ROBERTS, G., *Stalinovy války*, s. 66.

²⁸⁵ BULLOCK, A., *Hitler a Stalin*, s. 630.

prostě“²⁸⁶ podle zeměpisného kritéria a že tím pádem je „všechno další vyjednávání zbytečné“²⁸⁷, 28. září už předchozí podobu demarkační čáry tytéž listy označily jako „vojenskou“, tedy předběžnou. Informovaly v tom smyslu, že Ribbentrop v Moskvě domlouvá „politické řešení“²⁸⁸ polského prostoru.

*„Pozoruhodno je, jak hladce a rychle obě mocnosti se dohodly nejdříve o vojenské demarkační čáře. (...) Dlužno čekati, že sjednocení o politickém znovuospořádání a o konečném vedení hranic také nyní v Moskvě bude jednáno týmž stylem a týmž duchem,“*²⁸⁹ uvádí Venkov.

29. září uzavřelo Německo se Sovětským svazem smlouvu o hranicích a přátelství²⁹⁰, která potvrdila demarkační linii. Obě země se v dokumentu zároveň zavázaly, že „obnoví mír a pořádek“ na území někdejšího polského státu. V příloze byla přiložena mapa s pečlivě zakreslenou hraniční čarou, Stalin ji podepsal modrou a Ribbentrop červenou tužkou.²⁹¹ V dokumentu, který znamenal definitivní rozdělení Polska, obě země rovněž prohlásily, že si přejí ukončení současného konfliktu mezi Německem na jedné straně a Anglií a Francií na straně druhé, a pokud jejich úsilí nebude účinné, leží odpovědnost za pokračování válečného konfliktu na Velké Británii a Francii.²⁹²

Smlouvu otiskly všechny sledované protektorátní listy. Její podpis u protektorátního obyvatelstva vyvolal vlnu rozhořčení, která vyústila v bojkot pražské hromadné dopravy. „V Praze se dojem ze včerejšího zahraničního vývoje projevil tak, že se všeobecná pozornost Čechů upřela na bojkot veřejné dopravy. V průběhu dne se objevily početné letáky a nalepené cedulky s nápisy, které žádaly, aby lidé bojkotovali tramvaje,“²⁹³ zachytila atmosféru po podepsání smlouvy o hranicích a přátelství pražská služebna SD.

²⁸⁶ ČTK. Jasná spolupráce německo-ruská. *Polední list*, 24. 9. 1939, roč. 13, č. 265, s. 1.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ PZD. Politické řešení polského problému mezi Německem a Ruskem. *Venkov*, 28. 9. 1939, roč. 34, č. 227, s. 1.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ V tento den také Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady stanovil, že „ve zprávách o armádě Sovětského svazu není přípustné označení ‚rudá armáda‘, ‚červená armáda‘ apod. Propustit lze jen označení ‚armáda Sovětského svazu‘, ‚sovětská armáda‘, ‚ruská armáda‘ apod.“ (In NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 126, Pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.)

²⁹¹ PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 253.

²⁹² ROBERTS, G., *Stalinovy války*, s. 67.

²⁹³ NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301.

Polská obrana definitivně kapitulovala 6. října 1939. Ve válečném tažení zahynulo více než 66 tisíc Poláků, mnohdy civilistů, 134 tisíc Poláků bylo zraněno, až 450 tisíc lidí padlo do zajetí. Německá říše ztratila přes 10 tisíc vojáků, 30 tisíc utrpělo zranění. Na sovětské straně padlo pouhých 737 mužů, 1859 vyvázlo se zraněními.²⁹⁴

---

²⁹⁴ PIEKALKIEWICZ, J., *Polské tažení*, s. 269-272.

6. Doprovodný fotografický materiál (23. 8. 1939 – 27. 9. 1939)

Kontrolní orgány přikládaly fotografiím velký význam, což potvrzuje poměrně náročný cenzurní proces, kterým musel veškerý obrazový materiál projít před tím, než mohl být otištěn. Souborný přehled pro tiskovou přehlídku stanovuje, že „*veškeré obrázky, fotografie, kresby atd., určené k uveřejnění musí být bezpodmínečně předloženy ke zvláštnímu předběžnému schválení obrázkové cenzuře ÚTDS a opatřeny schvalovací doložkou s datem ne starším jednoho týdne, nevyžaduje-li povaha věci zvláštního schválení.*“²⁹⁵

Pokud se však redakce například rozhodla otisknout už dříve schválenou fotografii znovu, musela ji opětovně postoupit k cenzurní přehlídce. Zároveň bylo v Souborném přehledu zdůrazněno, že ke každé fotografii, kresbě apod. musí být k cenzuře předloženo také přesné znění jejího popisku. Z Ústředí tiskové dozorcí služby se pak fotografie vracela zpět do redakce buďto s povolovacím razítkem, nebo s odůvodněním, proč nebyla k otištění doporučena. Doklad o schválení obrazového materiálu musel být následně ke kontrole předložen ještě domácím cenzorovi.²⁹⁶

Fotografie z bojišť byly navíc stejně jako zprávy přejímány z oficiálních zdrojů, tj. ze servisu ČTK, respektive DNB. Některé z nich pocházejí z agentury AP²⁹⁷, a to zprostředkovaně přes ČTK, respektive DNB. Mnohé z nich jsou také signovány zkratkou PK²⁹⁸, popřípadě její mutací P. K.

Ve sledovaném období se objevilo celkem 75²⁹⁹ fotografií, které měly přímou souvislost s uzavřením paktu Ribbentrop-Molotov nebo se vstupem Německa a Sovětského svazu do Polska. V množství otištěného obrazového materiálu byly mezi sledovanými periodiky velké rozdíly. Nejvíce fotografií (57) otiskl Polední list, o poznání méně pak Venkov (17), zanedbatelnou úlohu měly fotografie ve Večerním Českém slově, které ve sledovaném období zveřejnilo pouhý jeden snímek.

Pro fotografický materiál, který se ve sledovaném období v protektorátních listech objevil, je charakteristická nápadná absence zobrazení sovětského spojence.

---

²⁹⁵ KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 487.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ americká tisková agentura Associated Press

²⁹⁸ Propaganda-Kompagnie

²⁹⁹ V tomto počtu je zahrnuta i 1 celostránková ilustrace.

Ve sledovaném období se objevily pouze 4³⁰⁰ fotografie, které souvisely se Sovětským svazem. Z toho 3 otiskl Polední list, 1 Venkov. Ve Večerním Českém slově se neobjevila žádná fotografie, která by se vztahovala k Sovětskému svazu.

Nově vzniklé německo-sovětské přátelství jasně demonstrovaly pouze 2 fotografie. První otiskl Venkov 5. září 1939. Snímek převzatý z agentury AP zachycuje nově jmenovaného velvyslance Sovětského svazu Alexandra Škvarceva při uvítacím ceremoniálu na berlínském letišti Tempelhof. Sovětský velvyslanec si na fotografii podává ruku s německým státním sekretářem. (viz Příloha IV, s. 174) Fotografie sovětského velvyslance se objevila 6. září 1939 i v Poledním listě, v tomto případě se však jednalo pouze o klasickou portrétní fotografii. (viz Příloha IV, s. 175)

Druhý snímek, který můžeme považovat za jednoznačnou demonstraci německo-sovětského přátelství, otiskl Polední list 27. září 1939. Fotografie zachycuje slavnostní vojenskou přehlídku německých a sovětských vojsk v Brestu, vedle sebe tu stojí německý a sovětský generál. (viz Příloha IV, s. 193)

Za zmínku stojí také celostránková ilustrace, se kterou se čtenáři setkali 17. září 1939 v nedělním vydání Poledního listu. Ilustrace zobrazuje kremelský palác v Moskvě. Jednotlivé části palácového komplexu jsou zde opatřeny popisky, z nichž se čtenáři například dozvěděli, ve které budově bydlí Stalin, kde má kancelář šéf sovětské diplomacie Molotov nebo kde leží Leninovo mauzoleum. V záhlaví ilustrace je napsáno, že obrázek pochází z francouzského časopisu Match, který ho otiskl v době, „*kdy západ věřil ve vojenský pakt se SSSR.*“ (viz Příloha IV, s. 186)

Kromě nového sovětského velvyslance a sovětského generála na přehlídce v Brestu se ve sledovaném období neobjevila žádná fotografie, která by zachycovala oficiální představitele sovětské moci. Periodika nezveřejnila ani žádné snímky z německo-sovětského vyjednávání o paktu, změnu zahraničně-politické orientace Německa reprezentovaly pouze fotografie německého ministra zahraničí Ribbentropa na moskevském letišti. Přestože ho zde vítala sovětská delegace, Ribbentrop je na snímku zachycen sám.

---

³⁰⁰ V tomto počtu je zahrnuta i 1 celostránková ilustrace.

Ostatní fotografický materiál se věnoval převážně úspěšnému postupu německé armády na území Polska, mnohé snímky také zaznamenaly triumfální návštěvu Adolfa Hitlera v „osvobozeném“ Gdánsku.

Svébytnou kategorií tvořily fotografie zachycující polské nepřátele. Od chvíle, kdy německé jednotky vstoupily na území Polska, se v novinách objevovaly snímky zpacifikovaných polských zajatců, kteří kráčejí s rukama nad hlavou nebo nečinně postávají uprostřed šiku německých vojáků.

Některé snímky polských zajatců také prezentují „dobrotu a velkorysost“ Německa, které dle Hitlerovy rétoriky chtělo vstupem do Polska stabilizovat mír v Evropě. Například Polední list 23. září 1939 uveřejnil na straně 3 fotografii polských zajatců internovaných v blíže neurčeném německém zajateckém táboře. Poláci mají v rukách ešusy a fotografii doprovází popisek *„Zajatí Poláci dostávají v německém táboře oběd“*. (viz Příloha IV, s. 189)

Podobný charakter má i fotografie z 22. září 1939 uveřejněná v tomtéž listě. Snímek zachycuje seřazené polské zajatce, z nichž každý v náručí svírá několik pecnů německého chleba. Pod fotografií se objevil popisek *„Rozdělování chleba polským zajatcům v jejich táborech v Německu“*. (viz Příloha IV, s. 188)

7. Obraz Sovětského svazu na stránkách protektorátního denního tisku po zahájení operace Barbarossa (22. 6. 1941)

Německý útok na Sovětský svaz, respektive otevření fronty na východě bylo pro protektorát událostí zásadního významu. Na rozdíl od západní Evropy, kde vznik sovětsko-německého paktu o neútočení vyvolal vlny protibolševických nálad, v protektorátu došlo naopak k růstu prosovětských sympatií, protože byl Sovětský svaz vnímán jako určitý garant zachování českého národa jakožto národa slovanského. Tyto tendence přitom pocházely jak z komunistických skupin, u nichž to bylo samozřejmé, tak ze skupin nekomunistických.³⁰¹

V depeši odeslané představiteli nekomunistického odboje 8. července 1940 londýnské exilové vládě se například dovídáme, že „do všech vrstev proniká stále více názor, že jen SSSR může národ zachránit. Ti, kteří odmítali Sověty dříve, chtějí raději dnes jejich vládu, než pozvolnou smrt národa pod Němci.“³⁰²

Události na východě obyvatele protektorátu velmi vzrušily. O bezprostřední reakci na útok informuje Večerní České slovo z 23. 6. 1941: „Brzy po hodině, kdy se rozšířila zpráva o událostech na evropském východě, vyšla první část zvláštních vydání českých a německých novin s prvními zprávami, co se vůbec stalo. Český rozhlas informoval posluchačstvo zvláštními relacemi a ještě průběhem dopoledne sdělil českému obyvatelstvu doslovné znění Vůdcova provolání. Okolo 10. hodiny začal na pražských ulicích ruch, tvořily se hloučky občanů, které diskutovaly, před výkladními skříněmi novin shromažďovali se lidé, kteří z redakčních oznámení čerpali informace. Pod každým pouličním rozhlasovým tlampačem stály skupiny lidí po celý den. Zvláštní vydání novin byla rozebrána v malé chvíli a noviny šly z ruky do ruky.“³⁰³

Po útoku na Sovětský svaz rusofilské tendence v protektorátu ještě zesílily. Sovětský svaz se měl v očích českého obyvatelstva protektorátu stát silou, která definitivně rozhodne o porážce Německa.³⁰⁴ Změněná mezinárodně-politická situace navíc přispěla k upevnění pozice exilové vlády. Osmého července 1941 se Edvard

---

³⁰¹ PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 302.

³⁰² Tamtéž, s. 302-303.

³⁰³ NESG, Mocný dojem událostí včerejší neděle. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 5.

³⁰⁴ Tamtéž.

Beneš³⁰⁵ jako její hlava setkal v Londýně se sovětským velvyslancem, který ho ujistil, že zájmem Sovětského svazu je samostatné Československo.³⁰⁶

Protektorátní správa si byla prosovětských tendencí českého obyvatelstva vědoma a v souvislosti s útokem na Sovětský svaz očekávala aktivizaci domácího odboje. Proto bezprostředně po něm vydalo pražské ústředí gestapa všem svým služebnám nařízení, v němž se mimo jiné uvádělo, že je třeba očekávat, že události na východě nezůstanou u protektorátního obyvatelstva bez ohlasu.³⁰⁷

Z rozkazu vůdce měly být jeho akce „*brutálně potlačeny nejostřejšími prostředky*.“³⁰⁸ Kromě toho obsahovalo nařízení i instrukci, že je třeba „*zostřený dohled na potírání komunistického hnutí*“³⁰⁹. Právě potírání komunistického hnutí a monstrózní protisovětská propaganda se vzápětí staly i hlavními úkoly protektorátních médií a pokusem protektorátní správy eliminovat rusofilské tendence.

Podle očekávání protektorátní správy po útoku na Sovětský svaz skutečně došlo k aktivizaci domácího odboje a k nárůstu protiněmeckých nálad³¹⁰. Svědčí o tom zprávy shromažďované služebnami SD a gestapa, které byly vzápětí odesílány do Londýna.³¹¹ V nich se například uvádí, že „*pro všechny Čechy byla válka německo-ruská vyvrcholením jejich boje proti nacismu*“³¹² nebo, že „*komunisté, bývalí ruští legionáři, kruhy mladé inteligence a především Židé doufají neustále ve vítězství Sovětů. (...) Předpovídá se německá porážka, vnitřní nepokoje, stávkové a*

---

³⁰⁵ BENEŠ, Edvard. Československý státník, * 28. 5. 1884 Kožlany, † 3. 9. 1948 Sezimovo Ústí. 1912 docentem na FF UK, 1921 profesorem sociologie. Během první světové války aktivním účastníkem protirakouského odboje, nejbližším spolupracovníkem Tomáše Garrigue Masaryka, zasloužil se o vznik samostatného Československa. 1918-1935 ministrem zahraničí, ve své funkci orientoval zahraniční politiku na Francii a Malou dohodu. 1935-1938 prezidentem. 1938 podepsal Mnichovskou dohodu, abdikoval a emigroval. 1940 zkonsolidoval v Londýně československou exilovou vládu a stanul v jejím čele. 1943 podepsal v Moskvě dohodu o poválečném uspořádání Československa. V květnu 1945 se jako prezident vrátil do Prahy. Prezidentský úřad zastával až do roku 1948, kdy abdikoval. (In CHURAN, M., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Díl 1., s. 36.)

³⁰⁶ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 b, s. 10.

³⁰⁷ PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 303.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ Po 22. červnu 1941 došlo k zintenzivnění kontrapropagandy (ilegální tisk, šeptaná propaganda, poslech zahraničního rozhlasu) a k výraznému nárůstu počtu stávek a sabotáží. V hlášení řídící úřadovny pražského gestapa z 20. září 1941 se uvádí, že od 22. června 1941 bylo na území protektorátu provedeno 42 sabotáží a 66 požárů vagonů. Německou válečnou výrobu se snažili čeští obyvatelé protektorátu narušit v duchu hesla: Pracuj pomalu! (In GEBHART J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 b, s. 26-27.)

³¹¹ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 b, s. 10.

³¹² Tamtéž, s. 20.

sabotážní akce, a tím je posilován pasivní odpor“³¹³. Média však o těchto protiněmeckých náladách neinformovala.

7.1 Předpoklady pro informování o dění na východní frontě

V době, kdy Německo zaútočilo na Sovětský svaz, byla veškerá protektorátní média už třetím rokem kontrolována nacistickou správou a podrobována systematické cenzuře. Existoval zde složitý systém cenzurních orgánů, který měl za úkol jediné: upravovat mediální obsahy tak, aby sloužily ve prospěch režimu. Propaganda byla klíčovým nástrojem k formování veřejného mínění.

V čele nejvýznamnějších státních deníků už stáli tzv. aktivističtí novináři, kteří důsledně propagovali národně socialistické myšlenky a v mnohém se dokonce „snažili „přetrumfovat“³¹⁴ oficiální protektorátní establishment“³¹⁵. V čele Venkova stál Václav Tannenberger³¹⁶, v čele Večerního Českého slova Emanuel Vajtauer a v čele Poledního listu Karel Werner.

Rozhodující vliv na utváření mediálního obsahu mělo oddělení pro kulturní politiku při Úřadu říšského protektora, zejména pak tiskové konference Wolfganga Wolframa von Wolmara, který v oddělení pro kulturní politiku řídil skupinu Tisk. Na těchto konferencích dával Wolmar šéfredaktorům protektorátního tisku podrobné pokyny, jakým způsobem v danou chvíli utvářet zpravodajství a jakým způsobem události komentovat. Řídit se jeho pokyny bylo závazné.

Protektorátní listy se také musely řídit směrnicemi, které stanovoval Souborný přehled pro tiskovou přehlídku.

---

³¹³ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 b, s. 21.

³¹⁴ To se týkalo zejména úvodníků. Ze zápisu tiskové konference von Wolmara z 22. 6. 1941 totiž vyplývá, že úvodník byl především projevem českého novinářského aktivismu.: „Český novinář musí nyní prokázat svou vyspělost. ... Úvodníky musejí být úplně samostatné. Odvolávejte se méně na německé hlasy, ale více setrvejte při vlastním posuzování situace.“ (NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 22. 6. 1941.)

³¹⁵ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 b, s. 19.

³¹⁶ TANNENBERGER, Václav. Český novinář, * 14. 9. 1888 Vyškov na Moravě, † nezjištěno. Od r. 1919 redaktorem *Venkova*, 1934 a 1935-1944 odpovědným redaktorem *Venkova*. Po válce mu byla zakázána novinářská činnost. (In KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 123.)

7.2 Interpretace útoku na Sovětský svaz

Ani bezprostředně před útokem neinformovala sledovaná média o tom, že by ke zhoršení vztahů říše se Sovětským svazem mělo dojít. Do poslední chvíle jej prezentovala jako německého strategického partnera. Ještě 18. června 1941 se lze ve Večerním Českém slově například dočíst, že britský velvyslanec usilující o spojení se Sovětským svazem „při nejlepší vůli nemohl překonat Stalinův chladný odpor“³¹⁷ a že „Rusko dělá svou politiku bez ohledu na zájmy Anglie a nechce se dát zatáhnout do anglických kolejí.“³¹⁸

O to překvapivěji pak působily titulky na prvních stranách Poledního listu, Venkova, i Večerního Českého slova bezprostředně po útoku na Sovětský svaz, kde se oficiální rétorika radikálně proměňuje: „Společně s rumunskou a finskou armádou do velkého boje. Zbraní proti bolševické zradě. Súčtování s anglosaským komplotem. Říšská armáda spolu s finskými a rumunskými kamarády uskutečňuje na záchranu Evropy před bolševickým nebezpečím co do rozpětí a rozsahu největší nástup, jaký kdy svět viděl.“³¹⁹ nebo „Od Severního mysu k Černomoří proti bolševismu. Na rozkaz Vůdcův branný nástup Říše, Rumunska a Finska proti zrádné politice sovětské, sprážené s britskými plutokraty.“³²⁰

Podobu protektorátních deníků v prvních dnech bojů a způsob informování o německém útoku na Sovětský svaz utvářely zejména tiskové konference Wolfganga Wolframa von Wolmara. O tom, jak velkou důležitost přikládala protektorátní správa v otázce Sovětského svazu právě zkonsolidování jednotného mediálního postupu, svědčí zejména fakt, že byly tyto konference po útoku pořádány téměř každý den (viz Příloha III, s. 170), zatímco obvyklá frekvence byla přibližně týdenní³²¹.

22. června 1941, tedy v den útoku, se konaly tiskové konference dokonce dvě. Na první z nich, v 9 hodin ráno, byli přítomní šéfredaktoři informováni pouze o tom, že říše za svítání vstoupila do válečného stavu se Sovětským svazem. V 17:30 se konala tisková konference druhá.

³¹⁷ NESG. Londýn zklamán Moskvou. *Večerní České slovo*, 18. 5. 1941, roč. 23, č. 114, s. 1.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ ČTK. Zbraní proti bolševické zradě. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 1.

³²⁰ NESG. Od Severního mysu k Černomoří proti bolševismu. *Venkov*, 24. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1.

³²¹ KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 488-491.

Na té už Wolmar přednesl konkrétní požadavky, jak má protektorátní tisk o útoku informovat: „*Německo se přes ideologické protivy snažilo dosíci vyrovnání se Sověty, poněvadž posuzovalo otázky vzájemného poměru se stanoviska státních nezbytností a věřilo v čestné, mírové a konstruktivní tendence. (...) Sověty však (...) provozovaly dvojakou hru a čekaly na chvíli, až bude Německo oslabeno, aby mohly proti němu vystoupit. (...) Hlavní je vyložit bolševickou praxi a poukázat na to, že bolševici čekali jen na oslabení Německa jako na vhodný okamžik, aby mu mohli zákeřně vpadnou do zad.*“³²² Zároveň měl protektorátní tisk zdůraznit sílu postupující německé armády a solidárnost Itálie, Rumunska, Finska a Slovenska.³²³

Skutečnost, že protektorátní tisk oficiální rétoriku prezentovanou Wolmarem opravdu převzal³²⁴, potvrzují už titulky zpráv následujícího dne: „*Zasloužená odplata za zradu Moskvy*“³²⁵, „*Itálie plně solidární s Říší*“³²⁶, „*Dohoda Sovětů s Londýnem: důkaz dvojaké hry*“³²⁷ nebo „*Zničující útok na Sovětské letiště*“³²⁸.

Při interpretaci útoku přitom veškerý protektorátní tisk vycházel z prohlášení Adolfa Hitlera k německému národu, diplomatické nóty říšské vlády vládě sovětské a prohlášení státního prezidenta Emila Háchy. Ve všech sledovaných denících byly první dva dokumenty otištěny bezprostředně po útoku. Tedy v případě Večerního Českého slova a Poledního listu již v pondělí 23. června 1941, ve Venkově pak o den později, protože v pondělí tento list nevycházel. Prohlášení státního prezidenta Emila Háchy pak všechny sledované listy přinesly 24. června 1941.

Hitlerovu prohlášení věnovaly všechny listy téměř celou stranu 1. Večerní České slovo „zastřešilo“ Hitlerovo prohlášení k německému národu a německou nótu Sovětům jediným titulkem, a to: „*Zbraní proti bolševické zradě*“, a část obou dokumentů vedlo přetahem na stranu 2. Polední list uveřejnil oba dokumenty odděleně: na straně 1 a 2 prohlášení k německému národu pod titulkem „*Vůdce o*

³²² NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 22. 6. 1941.

³²³ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 22. 6. 1941.

³²⁴ Na Wolmarově tiskové konferenci 23. 6. 1941 byl postup protektorátních médií stran SSSR oficiálně oceněn. Vystoupil zde vedoucí oddělení pro kulturní politiku Karl Alex von Gregory a „vyjádřil plnou spokojenost s výkonem českých žurnalistů“ (NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 23. 6. 1941.). Wolmar se k ocenění připojil.

³²⁵ ČTK. Zasloužená odplata za zradu Moskvy. *Polední list*, 23. 6. 1941, roč. 15, č. 171, s. 2.

³²⁶ ČTK. Itálie plně solidární s Říší. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 2.

³²⁷ ČTK. Dohoda Sovětů s Londýnem: důkaz dvojaké hry. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 4.

³²⁸ ČTK. Zničující útok na sovětské letiště. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 4.

nástupu proti Sovětům“ (pokračování zprávy ze strany 1 na straně 2 pak pod titulkem *„Vůdce k německému národu“*), německou nótu Sovětům až na straně 3, 4 a 5 pod titulkem *„Německá nóta Sovětům“*. Umístění obou dokumentů ve Venkově bylo podobné jako u Poledního listu: Téměř celá strana 1 byla věnována prohlášení k německému národu pod titulkem *„Od Severního mysu k Černomoří proti bolševismu“* a německá nóta Sovětům se objevila až na straně 3 a 4 pod titulkem *„Rusko bylo vždy pohotové vpadnout Německu do zad“*. Navzdory mírně odlišným titulům a umístění v rámci listů byly tyto materiály ve všech novinách zcela totožné.

Doslovný přepis prohlášení státního prezidenta Emila Háchy bylo uveřejněno samostatně, a to ve všech případech na titulní straně. Ve Večerním Českém slově pod titulkem *„Prohlášení státního prezidenta dra. Háchy“*, v Poledním listu pod titulkem *„V klidu a kázni pracovat!“* a ve Venkově pod titulkem *„Historické sčítování s bolševismem“*. Ve Venkově a Večerním Českém slově byl Háchův projev navíc doplněn krátkým dovětkem redakce.

7.2.1 Prohlášení Adolfa Hitlera k německému národu

Změna v zahraničně-politické orientaci německé říše předpokládala po dlouho deklarovaném přátelství se Sovětským svazem nový propagandistický veletuč, čehož si byl Hitler dobře vědom. V knize *Mein Kampf*³²⁹ k takto radikální proměně postojů ve světle propagandy ostatně poznamenává: *„Žádná změna se nikdy nesmí týkat obsahu toho, co se propaguje, nýbrž musí vyjadřovat vždy totéž. Heslo musí být osvětlováno ze všech stran, avšak na konci toho všeho musí být zase totéž heslo. Pouze tak může propaganda působit jednotně a celistvě.“*³³⁰

Stejně jako v případě uzavření paktu o neútočení, se tedy Hitler snažil o zachování kontinuity s předchozím vývojem. V začátku prohlášení k německému národu³³¹ tedy Hitler tuto návaznost vytváří, tím, že se vyznává, jak nesmírně obtížné pro něj bylo mlčet o tak zásadních změnách německo-sovětských vztahů:

---

³²⁹ Český *Můj boj*. Stěžejní dílo národně socialistického světového názoru sepsané Adolfem Hitlerem v letech 1925-1926 během jeho internace v pevnosti Landsberg. Kromě autobiografických prvků kniha obsahuje především základní teze nacistické ideologie (vůdcovský princip, antisemitismus, rasová teorie, eugenika, sociální darwinismus aj.) a vizi budoucnosti německého národa.

³³⁰ HITLER, A., *Můj boj*, s. 134.

³³¹ Hitlerovo svolání k německému národu přečetl na vůdcův rozkaz Joseph Goebbels 23. 6. 1941 v půl šesté ráno. Prohlášení vysílaly všechny německé stanice. (In ČTK. Zasloužená odplata za zradu Moskvy. *Polední list*, 23. 6. 1941, roč. 15, č. 171, s. 2.)

„Národe německý! Těžkými starostmi byl jsem tísněn, po celé měsíce jsem byl odsouzen k mlčení, nyní nadešla hodina, ve které konečně mohu promluvit otevřeně.“³³²

Tím vytváří zdání, že k žádné zásadní proměně říšského postoje vlastně nedošlo, že pouze nastal čas, aby se publikum seznámilo se skutečnostmi, které mu od uzavření paktu o neútočení zůstávaly ze strategických důvodů skryté. Vývoj německo-sovětských vztahů tak dostává logický, kontinuální ráz.

Tímtež způsobem vysvětluje Hitler v prohlášení i fakt, že to byl právě on, kdo v roce 1939 inicioval vznik paktu o neútočení: *„Bylo to tedy v srpnu roku 1939 pro mne těžkým sebezapřením, když jsem svého ministra poslal do Moskvy, aby se tam pokusil pracovat ke zmaru britské obkličovací politiky proti Německu.“³³³*

Následuje argumentace pro samotný útok, která je v duchu Hitlerových teorií o úloze propagandy při ovládnutí mas, především nutnou identifikací nepřítele ³³⁴: *„Nikdy neměl německý národ nepřátelských pocitů proti národům Ruska. Ale déle dvou desetiletí se židovsko-bolševičtí držitelé Moskvy pokoušeli, aby roznítili požár nejenom v Německu, nýbrž v celé Evropě. Německo se nikdy nepokoušelo svůj národně socialistický názor světový přenést do Ruska, ale židovsko-bolševičtí držitelé moci v Moskvě se houževnatě pokoušeli, aby našemu a ostatním evropským národům naoktrojovali své panství, a to nejenom duševně, nýbrž také hlavně vojensko mocensky.“³³⁵* Obraz nepřítele je ještě dotvořen a zároveň podpořen konstatováním, že sovětský režim vede jen k totální bídě a celkovému zubožení obyvatelstva.

V samém závěru svého projevu k německému národu vůdce publiku nabízí nové východisko pro interpretaci mezinárodních událostí: *„úkol této fronty není tudíž jen ochrana země, nýbrž zabezpečení Evropy a tím spása všech.“³³⁶*

---

³³² NESG. Od Severního mysu k Černomoří proti bolševismu. *Venkov*, 23. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1-2

³³³ Tamtéž.

³³⁴ HITLER, A., *Můj Boj*, s. 128-135.

³³⁵ NESG. Od Severního mysu k Černomoří proti bolševismu. *Venkov*, 23. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1-2.

³³⁶ Tamtéž.

7.2.2 Diplomatická nota říšské vlády vládě sovětské

V diplomatické nótě říšské vlády vládě sovětské pak byla německá agrese prezentována jako „*vynucené vojenské protiopatření vyvolané nesnesitelnou hrozbou na německých východních hranicích*“³³⁷ a měla být veřejností chápána jako „*preventivní křížová výprava*³³⁸ *proti bolševismu*“³³⁹. Sovětský svaz byl nařčen z toho, že se za zády Německa snažil spojit s Velkou Británií. Plánovitě prý přesouval své vojenské síly k německým hranicím a neustále je překračoval, čímž Německo přímo ohrozil. Tato obvinění však byla německou propagandou vykonstruovaná. Stalin svému spojenci do poslední chvíle důvěřoval. „*Nedbal varování, která přicházela ze zahraničí, označoval je za propagandu, spoléhal na sovětsko-německý pakt o neútočení a nevěřil, že Německo v dohledné době na SSSR zaútočí.*“³⁴⁰

7.2.3 Prohlášení státního prezidenta Emila Háchy

Hitlerovo prohlášení k německému národu a nótu říšské vlády vládě sovětské ve všech listech doplňuje doslovný přetisk prohlášení státního prezidenta Emila Háchy, v němž Hácha vyslovuje loajalitu říši³⁴¹: „*Jsmе přesvědčeni, že vždy vítězná vojska Velkoněmecké říše, která včera nastoupila svůj pochod, v několika málo dnech ukáží celému světu, co se skrývá za hlučnou fasádou bolševismu.*“³⁴² Zároveň formuluje nový úkol českého národa v rámci říše: „*Pro všechny české lidi platí jediný příkaz, jediná národní povinnost – v klidu a naprosté kázni pracovat se*

³³⁷ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 b, s. 7.

³³⁸ V tomto smyslu měli psát i čeští žurnalisté. Na tiskové konferenci Wolfganga Wolframa von Wolmara 23. 6. 1941 obdrželi instrukci, aby informovali v tom smyslu, že „*se nejedná o čistě vojenský konflikt německo-ruský, ale o vzepětí evropské fronty proti bolševismu, kterou vede Německo*“ (NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 23. 6. 1941.).

³³⁹ GEBHART J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 b, s. 7.

³⁴⁰ ČAPEK, Vratislav. *Světové dějiny II*. Praha: Fortuna, 1993, s. 178.

³⁴¹ Tohoto projevu loajality se snažil Hácha využít k prosazení ústupků z německé strany. V pátek 27. června se setkal s říšským protektorem Konstantinem von Neurathem, aby s ním jednal o osudu zatčených a internovaných, o upuštění od odvetných opatření říšské správy nebo o reorganizaci vlády. Ani jeden z jeho požadavků však nebyl německou stranou vyslyšen. (In PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 305-307.)

³⁴² ČTK. Prohlášení státního prezidenta dra. Háchy. *Večerní České slovo*, 24. 6. 1941, roč. 23, č. 146, s. 1.

*zdvojenou silou na úkolu nám svěřeném*³⁴³, *na zásobovacím a výzbrojním plánu Velkoněmecké říše.*³⁴⁴

Háchův projev je ve dvou ze tří sledovaných periodik doplněn krátkým dovětkem redakce, jehož zřetelnou funkcí je potvrdit Háchova slova jako oficiální stanovisko české veřejnosti. Tyto dovětky se sice v jednotlivých periodikách formálně lišily, avšak jejich obsah byl v zásadě identický. Ve Večerním Českém slově se čtenáři například dočetli, že „*na domácí frontě práce musí každý účinně prokázat svou loajalitu k říši*“³⁴⁵, ve Venkově, že: „*projev státního prezidenta (...) vyjadřuje naprosto a souhlasně stanovisko a přesvědčení českého národa, jehož převážná většina velmi důrazně, nesmlouvavě a jednotně vždy byla proti bolševismu*“³⁴⁶.

7.3 Protisovětská kampaň

Pouhé předkládání pravd, hodnot a postojů propagandě k tomu, aby byla v dlouhodobém měřítku efektivní, nestačí. Je třeba, aby si publikum „propagované“ především vstřípilo, aby si ho zapamatovalo, rozumělo mu a posléze ho i přijalo za vlastní.³⁴⁷ Tutéž koncepci prosazoval i Adolf Hitler: „*Vnímavost velké masy je velmi omezená, schopnost porozumění malá, zapomnětlivost však velká. Vzhledem k těmto skutečnostem se musí účinná propaganda omezit vždy pouze na velmi málo bodů a tyto heslovitě opakovat tak dlouho, až určitě i ten poslední mezi adresáty si dokáže představit, oč jde. (...) Vytrvalost je v tomto případě, stejně jako u mnoha jiných věcí na světě, prvním a nejdůležitějším předpokladem úspěchu*“³⁴⁸.

V tomto duchu byla po útoku utvářena i další protisovětská kampaň. Charakteristický pro ni byl zejména značný radikalismus, tedy neustálé opakování ostře formulovaných hesel (*bolševická zrada, rudá dýka v zádech Evropy, bolševický teror* aj.), koncentrace na nepřítele a jeho důsledná identifikace a demonizace

---

³⁴³ Protektorát Čechy a Morava se měl dle Hitlerových směrnic stát ekonomickou základnou pro vedení války na východě. (In GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 b, s. 46.)

³⁴⁴ ČTK. Prohlášení státního prezidenta dra. Háchy. *Večerní České slovo*, 24. 6. 1941, roč. 23, č. 146, s. 1.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ ČTK. Historické súčtování s bolševismem. *Venkov*, 24. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1.

³⁴⁷ JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V., *Propaganda and Persuasion*, s. 6.

³⁴⁸ HITLER, A., *Můj Boj*, s. 131-133.

(*plutokratičtí a komunističtí Židé, bolševický mor*), zjednodušování a zacílení na emoční sféru publika.³⁴⁹

Vzhledem k významným protiněmeckým náladám, které útok na Sovětský svaz ještě vystupňoval, nabyla protisovětská kampaň doslova monstrózního³⁵⁰ charakteru. V prvních týdnech bojů na východě události nově otevřené fronty dokonce zatlačily na stránkách sledovaných periodik do pozadí události západních bojišť. V Poledním listu, Večerním Českém slově i Venkově plnily po celé sledované období informace o vývoji na východě pravidelně téměř celou stranu jedna i dvě.

Kromě toho jim byl ve většině případů věnován i úvodník. Sedm příspěvků týkajících se právě východního bojiště v jediném vydání novin, nebylo žádnou výjimkou (viz Příloha II, s. 159-169). Skutečnost, že zprávy o východním nepříteli dennodenně plnily titulní strany, nebyla náhodná. V souladu s Hitlerovou teorií o vytváření skutečně účinné propagandy byla kvantita zpráv projevem snahy upevnit nově nabyté postoje publika vůči Sovětskému svazu.

Stejnou funkci plnila i důsledná interpretace všech kroků, které Sovětský svaz po německé agresi podnikl. Například skutečnost, že prakticky ihned po německém útoku, nabídly západní mocnosti, zejména Velká Británie, Stalinovi pomoc, využil protektorátní tisk pohotově k tomu, aby ji prezentoval jako další důkaz sovětské zrady.

Na tiskové konferenci dne 24. června 1941 byli šéfredaktoři protektorátního tisku srozuměni s tím, jak mají o britsko-sovětských rozhovorech informovat: *„Důkazem správnosti počínání Adolfa Hitlera (...) je nynější reakce Anglie. Churchillova řeč je výbuchem vzteku a nenávisti kvůli tomu, že je mu nyní dokonale*

---

³⁴⁹ GEBHART, Jan. *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století*. In *Historie a vojenství*, roč. 2000, č. 1, s. 9-10.

³⁵⁰ Na přelomu června a července 1941 zahájila protektorátní správa například nebývale mohutnou kampaň „V“ jako victoria, vítězství, která měla být symbolem konečného vítězství německého národa. „Véčka“ zaplavila nejen stránky tisku (Redaktoři například vymýšleli zprávy a titulky tak, aby v nich všechna slova začínala písmenem „V“, jako: Vedení Vírou Ve Vůdce Věříme Všichni Ve Vítěznou Válku Velkoněmecka. „Véčka“ se také tiskla jako barevné pozadí strany přes celou její výšku.), plakáty, městskou hromadnou dopravu, objevil se dokonce i v ulicích. Obrovské bílé „V“ bylo namalováno na dláždění Staroměstského náměstí, další bylo reflektorem promítáno nad Petřín. (In GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. 15 b, s. 22, též UHLÍŘ, Jan Boris. *Praha ve stínu hákového kříže*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005, s. 56, též GEBHART, J.; KÖPPLOVÁ, B. a kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 116.)

jasné, které příležitosti při řízení poměrů mezi Anglií a Sověty v září 1939 byly opomenuty. Churchill si celý život přál konflikt mezi Německem a Ruskem, protože když dva válčí, třetí nezúčastněný se směje. Moskva ze stejného důvodu chtěla německou válku s Anglií.“³⁵¹

V tisku pak byla britsko-sovětská jednání o den později zobrazena zcela v souladu s Wolmarovými pokyny: *„Odhalení bolševistických zrádců a bleskurychlá německá protiakce zavdala, jak se ani jinak nedalo čekati, samozřejmě také plutokratickému válečnému zločinci Churchillovi podnět k okamžitému demaskování. V řeči, která byla jako obyčejně promísena nejsprostšími pomluvami a nejdrzejším haněním německého národa, přiznal exponent mezinárodní plutokracie otevřeně nejužší komplot s mezinárodním bolševismem a přislíbil krvavým násilným vládcům Kremlu ze strany ‚demokracie‘ veškerou jen možnou pomoc.“³⁵²*

A dále: *„V další části své řeči přiznal Churchill otevřeně, jakým rafinovaným způsobem již po dlouhou dobu londýnští a moskevští váleční zločinci provozovali svoji dosud opatrně skrývanou potměšilou souhru. ‚Vskutku,‘ prohlásil Churchill doslova, ‚dal jsem Stalinovi jasně a co nejpřesněji na srozuměnou, co přijde. Varoval jsem ho a mohu jen doufati, že tyto výstrahy nezůstaly nepovšimnuty.‘“³⁵³*

Takřka totožný článek se objevil téhož dne také ve Večerním Českém slovu na straně 2 pod titulkem: *„Churchill doznává svůj komplot s krvavými vládci Kremlu: Anglie slibuje Rusku pomoc“.*³⁵⁴ Polední list sice tuto zprávu nepřinesl, na stranu 2 však zařadil rozsáhlou analýzu důkazů tajné britsko-sovětské spolupráce pod titulkem *„Důkazy viny licoměrníků z Kremlu“*³⁵⁵.

Polední list pak v úvodníku na straně 1 o den později zařazuje sovětsko-britské rozhovory o spolupráci do širšího rámce: *„Dnes se bolševici dohodli s Anglií a stojí v jednotné frontě s plutokraty. (...) Je proto pochod německých vojsk do Ruska*

---

³⁵¹ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 24. 6. 1941.

³⁵² ČTK. Světová plutokracie dává bolševismu záruky. *Venkov*, 25. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 2.

³⁵³ Tamtéž.

³⁵⁴ NESG. Churchill doznává komplot s krvavými vládci Kremlu: Anglie slibuje Rusku pomoc. *Večerní České slovo*, 25. 6. 1941, roč. 23., č. 146, s. 2.

³⁵⁵ NESG. Důkazy viny licoměrníků z Kremlu. *Polední list*, 25. 6. 1941, roč. 15, č. 171, s. 2.

*integrální součástí boje proti Anglii. Není to válka německo-ruská, je to boj evropské civilizace proti bolševickému moru“*³⁵⁶.

A další den Venkov v úvodníku Václava Tannenbergera³⁵⁷ na straně 1 shrnuje: „Avšak jako v předešlých případech, činí nové přátelství anglo-sovětské dojem spolupráce chromého s kulhavým. Anglie nemůže sovětům pomoci, protože je na tom sama velmi špatně, a libuje si, ovšem neodůvodněně, že místo ní jsou bití bolševici, a sověty stojí také na hliněných nohách. (...) Chromý se opřel o kulhavého a nezbytný konec bude ten, že padnou oba.“³⁵⁸

Přibližně od začátku druhého týdne po útoku, přebírají funkci formování veřejného mínění ve všech periodikách především zprávy Nejvyššího velitelství říšské branné moci přímo z bojiště, které informují o úspěšných postupech německých vojsk na východní frontě:

„Rudé armádě přisouzeny velmi špatné vyhlídky“³⁵⁹, „Drtivé porážky rudých armád“³⁶⁰, „Kolem obklíčených ruských armád kruh se svírá“³⁶¹, „Úspěšné boje na celé východní frontě“³⁶² atp. V žádné z těchto zpráv z dění na východě se neobjevuje zmínka o tom, že by Německo a jeho spojenci utrpěli významnější ztráty. Naopak, téměř všechny titulky ujistí publikum o úspěchu německé armády a jejích spojenců a o jejich společném brzkém vítězství.

7.3.1 Útok na Sovětský svaz a obraz bolševického nepřítele

Důsledná identifikace nepřítele a zároveň jeho systematická démonizace tvořila jeden ze základních rysů německé válečné propagandy. „Až do konce existence říše jí

---

³⁵⁶ NESG. Evropa se zbavuje ohniska všech rozvratů. *Polední list*, 26. 6. 1941, roč. 15, č. 172, s. 1.

³⁵⁷ U naprosté většiny zkoumaných příspěvků nelze určit konkrétního autora. Zprávy jsou často signovány například pouze zkratkou zpravodajské agentury, v mnoha případech ale nejsou označeny vůbec. Výjimkou jsou právě úvodníky, pod něž se autor obvykle podepisoval celým jménem.

³⁵⁸ TANNENBERGER, Václav. Chromý spoléhá na kulhavého. *Venkov*, 27. 6. 1941, roč. 36, č. 148, s. 1.

³⁵⁹ NESG. Rudé armádě přisouzeny velmi špatné vyhlídky. *Večerní České slovo*, 26. 6. 1941, roč. 23, č. 148, s. 1.

³⁶⁰ ČTK, Nejvyšší velitelství říšské branné moci. Drtivé porážky rudých armády. *Večerní České slovo*, 30. 6. 1941, roč. 23, č. 151, s. 1.

³⁶¹ ČTK, Nejvyšší velitelství říšské branné moci. Kolem obklíčených ruských armád kruh se svírá. *Polední list*, 1. 7. 1941, roč. 15, č. 178, s. 1, též ČTK, Nejvyšší velitelství říšské branné moci. Drtivé porážky rudých armád. *Večerní České slovo*, 30. 6. 1941, roč. 23, č. 151, s. 1.

³⁶² ČTK, Nejvyšší velitelství říšské branné moci. Kolem obklíčených ruských armád kruh se svírá. *Polední list*, 1. 7. 1941, roč. 15, č. 178, s. 1.

³⁶² ČTK, Nejvyšší velitelství říšské branné moci. Úspěšné boje na celé východní frontě. *Venkov*, 10. 7. 1941, roč. 36, č. 160, s. 1.

dominovala trojčlenná podoba démonizovaného nepřítele: Židé – bolševici – plutokrati. Doprovázely ji stále naléhavější výzvy k fanatickému odporu, zdůrazňující spojitost mezi vojenskou porážkou a biologickou záhubou Němců.“³⁶³

Právě na nutnost neustále nepřítele identifikovat byli šéfredaktoři protektorátních listů důrazně upozorněni na tiskové konferenci Wolfganga Wolframa von Wolmara dne 27. června 1941: „*Pouhé označení ‚Rusko‘ není přípustné, (...) spíše se musí užívat názvů ‚Sovětské Rusko‘, ‚Sovětský režim‘, ‚Moskevští držitelé moci‘ nebo ‚Bolševici‘ apod.“³⁶⁴*

V knize *Mein Kampf* srovnává Adolf Hitler zobrazení nepřítele za první světové války německou propagandou s propagandou západních mocností a dochází k závěru, že jedinou psychologicky správnou cestou je vylicít jej v co možná nejstrašlivějším světle³⁶⁵: „*Válečná propaganda Angličanů a Američanů byla psychologicky správná. Již tím, že národu představovala Němce jako Barbary a Huny, připravovala jednotlivé vojáky na hrůzy války a pomáhala mu vyvarovat se zklamání. Potom i ta nejstrašlivější zbraň, jež byla proti němu použita, se jevila jako potvrzení předchozí osvěty a posilovala také víru ve správnost tvrzení jeho vlády a na druhé straně stupňovala hněv a nenávist proti zlořečenému nepříteli.“³⁶⁶*

Ve stejném duchu byla formována i propaganda vůči bolševikům³⁶⁷, kteří se po útoku na Sovětský svaz stali vedle Židů největším nepřítelem říše. Mnohé zprávy z východního bojiště tak Sověty zobrazují především jako nelidské barbary, kteří se dopouštějí i těch nejhrůznějších násilností: „*Dne 24. června ráno byli zahánáni političtí vězňové v sovětské věznici v Lucku na velký vnitřní dvůr. (...) Kulometry byly postaveny a již dopadaly první dávky střel do zástupů. S výkřikem bolesti se většina zhroutila a mrtví padali na lehce i těžce zraněné. Aby však míra krvavé viny byla*

---

³⁶³ GEBHART, J., *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století*, s. 11.

³⁶⁴ KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 368.

³⁶⁵ Uvést tuto tezi do praxe se protektorátní správa pokusila mimo jiné také instalací výstavy „*Sovětský ráj*“ v únoru 1942. Ta měla občanům protektorátu prezentovat zbídačení obyvatelstva Sovětského svazu, policejní teror, zvůli židovských držitelů moci a další obrazy bolševické hrůzovlády. V prostorách pražského Výstaviště se nacházely makety zemljanek, mučireň GPU a také ukořistěné ruské zbraně včetně jednoho tanku. (In GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 20.)

³⁶⁶ HITLER, A., *Můj boj*, s. 131.

³⁶⁷ O tom, jak silná protibolševická propaganda byla, dobře svědčí skutečnost, že měsíc po útoku na Sovětský svaz vydává kulturní oddělení Úřadu říšského protektora úplný zákaz vydávání ruských a ukrajinských knih, a to včetně emigrantských časopisů a listů. (In POLÁČEK, Václav. *Knihy a národ 1939-1945*. Praha: Paseka, 2004, s. 112.)

*úplná, vrhali bolševici ruční granáty do této obrovské změti života, krve a smrti. A co začaly kulometry, dokončily pak vybuchující granáty.“*³⁶⁸ nebo „*Sta lidí bylo odpraveno ranou do šíje, to je popravni metoda, při níž zůstávají neznámy obličejové vrahů a které bolševici dávají přednost.“*³⁶⁹

Obě výše uvedené citace z protektorátního tisku se vztahují k událostem na Ukrajině krátce po zahájení operace Barbarossa. Bylo běžnou praxí, že v oblastech, kde Sověti očekávali německý postup, byli političtí vězni jednoduše vybiti. Tytéž praktiky se v Sovětském svazu uplatňovaly i vůči důstojníkům, kteří nebyli schopni splnit moskevské požadavky nebo padli do německého zajetí. Těchto skutečností využívala německá propaganda při každodenním zobrazování bolševiků stejně jako faktu, že násilná kolektivizace, kterou Stalin ve třicátých letech zahájil, stála jen na Ukrajině život nejméně pěti milionů lidí.³⁷⁰ O tom, že k podobným zločinům docházelo také ze strany říšské armády, protektorátní tisk neinformoval.

Další příspěvky, které se zaměřují na zobrazení nepřítele, se nejčastěji soustředí na celkovou dehonestaci sovětského režimu. Například úvodník Emanuela Vajtauera ve Večerním Českém slově z 25. června 1941: „*Dějiny poznenáhlu osvětlí plně hrůzu a tyranství, která způsobil nejkrvavější a nejnesvobodnější režim. Proto ohromuje skutečnost, že angličtí a američtí politikové jen ze slepé nenávisti vůči Německu nechtějí uznati výkon, který i za ně provádí Německá říše.“*³⁷¹ nebo „*V žádné evropské zemi se nežije na tak nízkém stupni jako v Rusku. Nikdo nemá tam možnost pít a důmyslem se k něčemu dopracovat.“*³⁷²

V tisku se rovněž objevily snahy bolševického nepřítele určitým způsobem zesměšnit, tj. zejména poukázat na jeho kulturní zaostalost. Tento způsob zobrazení však zřejmě neměl nepřítelovu schopnost čelit německé armádě nijak zlehčovat³⁷³, spíše měl být podpůrným argumentem pro nacistickou rasovou teorii. Například

³⁶⁸ PK. Krvavý zločin rudých ve vězení v Lucku. *Večerní České slovo*, 4. 7. 1941, roč. 23, č. 154, s. 2.

³⁶⁹ NESG. Ponuré dny za hrůzovlády bolševiků ve Lvově. *Večerní České slovo*, 8. 7. 1941, roč. 23, č. 157, s. 1.

³⁷⁰ Přesné statistiky o počtu obětí Stalinovy politiky na Ukrajině neexistují. Odhaduje se, že jen hladomor, se kterým se Ukrajina potýkala v letech 1932 – 1933, připravil o život na pět milionů lidí. (In Bullock, A., *Hitler a Stalin*, s. 274 – 275.) Odborné publikace však upozorňují na to, že další lidé umírali v důsledku hladem podlomeného zdraví, i po pominutí hladomoru. (In GELLATELY, R., *Lenin, Stalin and Hitler: The Age of Social Catastrophe*, s. 235.)

³⁷¹ Ceps. Celá Evropa očekává vítězství nad Moskvou. *Venkov*, 27. 6. 1941, roč. 36, č. 149, s. 2.

³⁷² VAJTAUER, Emanuel. Ráj, který se stal peklem: Zkušenosti našich dělníků. *Večerní České slovo*, 25. 6. 1941, roč. 23, č. 147, s. 1.

³⁷³ HITLER, A., *Můj boj*, s. 131.

5. července 1941 byl v Poledním listu na straně 2 otištěn krátký reportážní text J. Weltegesta, který popisoval způsob, jakým si sovětský voják poradil s kartáčkem na zuby: „*Teprve ruský voják mi ukázal pravé poslání kartáčku na zuby. To bylo tak: Uprostřed kola, kde vyčnívá osní střed nad ostatní okraje, je upevněn zásobník s poklopem, do kterého se nalévá olej na mazání ložisek. Když jsem viděl prvního vojáka zvedat záklopku a kvedlat kartáčkem v nádržce, projela mnou myšlenka, že čištění, které teď nastane, musí vyvolat po čertech zvláštní chuť v ústech. Ale voják byl chytřejší než já a začal si tímto tukem mazat svoje vysoké boty.*“³⁷⁴

7.3.2 Útok na Sovětský svaz a židovská otázka

Vedle radikálního zostření protibolševické propagandy vedly události na východě také k přitvrzení protižidovských opatření. Žid, jakožto univerzální nepřítel nacistického režimu, byl totiž od samého začátku s bolševiky spojován³⁷⁵. V Německu bylo po útoku na Sovětský svaz rozhodnuto o tom, že židovská otázka nastoupí na celém území říše cestu konečného řešení, tj. že veškeré židovské obyvatelstvo bude zlikvidováno.³⁷⁶

Vlna antisemitismu však kulminovala i v protektorátu. Státní sekretář Úřadu říšského protektora Karl Herman Frank podal krátce po útoku na Sovětský svaz do Berlína návrh, aby byli Židé v protektorátu veřejně označeni. Návrhu bylo vyhověno. Silné protižidovské výpady se odehrávaly i na stránkách protektorátního tisku.³⁷⁷

Na Wolmarově tiskové konferenci už v den útoku na Sovětský svaz bylo přítomným šéfredaktorům sděleno, že „*je důležité zdůrazňovat také význam židovství v bolševické straně*“³⁷⁸, což také všechna periodika učinila, když údajnou sovětskou zradu na Německu záhy prezentovala jako „*židovsko-bolševický komplot*“ nebo „*židovsko-bolševické pletichy*“.

³⁷⁴ WELTEGAST, J. Ruský voják a kartáček na zuby. *Polední list*, 5. 7. 1941, roč. 15, č. 182, s. 2.

³⁷⁵ Už v knize *Mein Kampf* Adolf Hitler toto propojení definuje: „*Jen co se vyvinul z všeobecného hospodářského prostředí nový stav (pozn. dělnictvo), vidí v něm Žid jasně a zřetelně nového průkopníka svého vlastního dalšího úspěchu. ... Svou bezmeznou vypočítavostí přetváří (pozn. Žid) potřebu sociální spravedlnosti, která je hluboce zakořeněna ve všech árijských lidech, na nenávisť proti všem, kteří měli jen trochu více osudového štěstí. Přičemž tomuto boji za odstranění sociálních rozdílů dává zcela určitý světonázorový ráz. Zakládá marxistické učení.*“ (In HITLER, A., *Můj boj*, s. 232.)

³⁷⁶ PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 311.

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 22. 6. 1941.

O tom, jak protektorátní tisk prezentoval sovětsko-židovské propojení, asi nejlépe svědčí první strana Večerního Českého slova z 1. července 1941, na které se objevil tento vtíp: *Rudí mezi sebou: „Prosím vás, nevíte, kolik je v komunistické straně Židů? Mnoho ne, asi tak 60 procent. A kdo jsou ti ostatní? Nu, Židovky.“*³⁷⁹

K tezi, že za sovětskou zradou stojí mocná židovská komunita, se neustále vracely i úvodníky. Například v pondělí 23. června 1941 mohlo protektorátní obyvatelstvo číst ve Večerním Českém slově úvodník Emanuela Vajtauera s výmluvným titulkem „*Rusko zrazeno Židům*“ toto: „*Ačkoli moskevský rozhlas komunistické internacionály hlásil ustavičně do světa, že v Evropě jde o ‚válku dvou imperialistických mocností‘, do které Rusku nic není, ve skutečnosti jedna věc se ukázala silnější, než veškerá bolševistická ideologie. V Rusku zvítězili Židé i nad vlastní teorií. Krev byla silnější než program. Komunistická strana v Rusku, celá internacionála a vrcholky úřednického aparátu ruského jsou v rukou Židů. A tito bolševičtí Židé nedělali po celé dva roky nic jiného, než že se snažili strhnouti ruský národ, aby se obětoval za Židy anglosaské a Židy evropské.“*³⁸⁰

Hitlerovo tvrzení, že je Sovětský svaz skutečně ovládán Židy, podpořila i skutečnost, že prakticky ihned po útoku, nabídla SSSR pomoc Velká Británie. Ta byla v protektorátním tisku spojována s židovskou komunitou již dlouho. V případě Velké Británie Hitler argumentoval tzv. Balfourskou dohodou z roku 1917, která dávala Židům záruky na vytvoření vlastního státu na území Palestiny: „*Je všeobecně známo, že tato deklarace byla vlastně protidar za finanční a propagační podporu anglických válečných prostředků za světové války pomocí židovského kapitálu.“*³⁸¹

7.3.3 Úvodník jako specifická součást protisovětské kampaně

Důležitou roli při formování veřejného mínění v otázce Sovětského svazu hrál úvodník. Kromě toho, že měl přinášet reflexi aktuálního dění, která zároveň vyjadřovala postoj daného periodika, respektive postoj okupační správy, měl úvodník přispívat k tříbení vztahu mezi daným periodikem a jeho publikem a žádoucím směrem formovat veřejné mínění. Ve všech sledovaných listech se úvodník

³⁷⁹ NESG. Rudí mezi sebou. *Večerní České slovo*, 1. 7. 1941, roč. 23, č. 152, s. 1.

³⁸⁰ VAJTAUER, Emanuel. Rusko zrazeno Židům. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 147, s. 1.

³⁸¹ ČÁSA, Jan. Židovská politika Anglie. *Venkov*, 31. 5. 1941, roč. 36, č. 126, s. 2.

objevoval pravidelně v každém čísle a na titulní straně. Jeho autorem byl ve většině případů šéfredaktor (Emanuel Vajtauer, Karel Werner, Václav Tannenberger).

Na rozdíl od zpravodajství, které bylo z převážné části přejímáno z tiskových agentur ČTK a DNB, byl úvodník výsledkem samostatné redakční činnosti, byť byl stejně jako ostatní novinářské žánry podrobován systematické cenzurní kontrole a formován podle požadavků Wolfganga Wolframa von Wolmara.

Autory úvodníků byli nejčastěji šéfredaktoři jednotlivých listů nebo jejich zástupci a okupační moc tyto materiály považovala za nejvýznamnější část novin. Úvodníky se proto velmi často stávaly tématem tiskových konferencí, jejich autoři na nich byli mimo jiné upozorňováni na to, aby své loajální texty vždy podepisovali a demonstrovali tak svoji podporu režimu.³⁸²

Právě v úvodníku se vzhledem k jeho autorské povaze mohly více než v jiných novinářských žánrech projevit markantnější rozdíly mezi jednotlivými periodiky. Ty se však zásadně netýkaly roviny ideologické, ale spíše vyplývaly z profilace jednotlivých listů.

Ze sledovaných periodik se v tomto ohledu nejvíce vymykal *Venkov*, který se zaměřoval zejména na čtenáře z řad rolníků a zemědělců žijících mimo město. Charakteristickým rysem úvodníků týkajících se Sovětského svazu se tak v tomto listu stalo zdůrazňování problematiky kolektivizace a postavení a (ne)prosperity rolníka v sovětském režimu.

*„Každému průměrnému Čechu je známo, že při svém nástupu k moci v Rusku bolševici nejvíce pokořili a zničili inteligenci a rolnictvo. (...) Režim bolševiků se snažil zničit a úplně vyhladit samostatný stav selský. Horlivě jej nazýval ‚kulakem‘, půdu mu vzal a nahnal do kolchotů a sovchozů. (...) Země, domácí zvířata, zemědělské stroje byly přeměněny na otroky spoutané komunistickým státem,“*³⁸³ stálo například v úvodníku Vladimíra Vochoy ve *Venkově* z 2. července 1941.

---

³⁸² GEBHART, J.; KÖPPOVÁ, B. a kol., Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava, s. 19-20.

³⁸³ VOCHA, Vladimír. Stalinovština proti rolníku a inteligenci. *Venkov*, 2. 7. 1941, roč. 36, č. 153, s. 1.

Ve Večerním Českém slově a Poledním listě se naproti tomu tato témata v úvodnicích objevila jen okrajově, sloužila zde například jako výchozí teze pro jiné úvahy.

Až na výjimky se všechny úvodníky ve sledovaném období týkaly právě událostí na východě. Zaměřovaly se zejména na celkovou dehonestaci sovětského režimu a významným způsobem tak doplňovaly obraz Sovětského svazu jakožto nepřítele říše.

V prvních dnech bojů na východě v úvodnicích převažovala reflexe příčin německo-sovětského konfliktu, zejména propojení vládnoucí sovětské garnitury s židovskou komunitou. Například v Poledním listě se den po útoku na Sovětský svaz lze v úvodníku Karla Wernera dočíst: *„Vládu Gruzínců a Židů očekává zasloužený konec. Toho si budme hned zpočátku tohoto tažení vědomi: německé zbraně nejsou namířeny proti ruskému lidu. Jsou namířeny proti gruzínské lstivosti bolševického režimu. Jsou namířeny proti zradě, která dovolila Komiterně pokusy o rozsévání rudého moru po Evropě.“*³⁸⁴

Ve stejném duchu je formulovaný i úvodník Václava Tannenbergera ve Venkově z 24. června 1941: *„Stačí vzpomenouti na hrůzy, které se odehrály v Rusku za bolševické vlády, stačí vzpomenout na řeky krve nevinných lidí, kteří byli odpraveni, poněvadž nechtěli věřiti bolševickým podvodům, za nimiž stála klika kořistnických dobrodruhů židovského i nežidovského původu. (...) Evropa pohlíží s důvěrou na akci německé armády a přeje jí ve vlastním zájmu štěstí, aby zbavila svět bolševického moru.“*³⁸⁵

Zároveň se v prvních dnech bojů důležitým motivem úvodníků stal také vztah Čechů k Sovětskému svazu, respektive k bolševismu. Václav Tannenberger 24. června píše: *„Náš národ na rozhodnutí Vůdcovo je duševně připraven. (...) Vedle Francie jsme my národ, který má s přátelstvím sovětským nejsmutnější zkušenosti. Rusko nás svedlo do sovětských paktů, které měly obklíčit národ německý jako drátěnými zásekami. To nám vyneslo napjatý poměr k Německu. (...) Beneš byl tak oslepen přátelstvím bolševiků, že nedbal, do jaké nebezpečné situace se tím národ dostává. (...) Zapomněl ovšem, že ruští bolševici jsou věrolomná židovská cháaska,*

³⁸⁴ WERNER, Karel. Džugašvili se přepočítal. *Polední list*, 23. 6. 1941, roč. 15, č. 170, s. 1.

³⁸⁵ TANNENBERGER, Václav. Spravedlivý rozsudek. *Venkov*, 24. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1.

kteřá se směje do vousů jeho naivitě. ... Tato zkušenost náš národ dokonale vyléčila ze všech ilusí. (...) Najdete u nás mnoho lidí, i mezi vesnickými, kteří na zprávu o německo-ruské válce prohlašují: „Jestli komu přejí, aby dostal důkladně za vyučenou, pak jsou to ruští bolševici!“ “³⁸⁶ nebo „ (...) Všichni rozumní lidé si v neděli oddechli, když slyšeli, že Vůdce dal německé armádě rozkaz dáti se na pochod proti bolševikům.“³⁸⁷

Zdůrazňována byla v tomto ohledu ve všech úvodních naprostá loajalita českého národa k říši, přestože z dobových hlášení služeben SD a gestapa jasně vyplývalo, že nálady v protektorátu byly zcela odlišné.³⁸⁸

Na pravidelné tiskové konferenci Wolfganga Wolframa von Wolmara dne 4. července 1941 bylo přítomným šéfredaktorům sděleno, aby se v úvodních nadále soustředili zejména na charakter sovětského režimu, nikoli tedy už na příčiny sovětsko-německého konfliktu. Zdůrazňovat měl protektorátní tisk například sovětskou taktiku spálené země. Tedy fakt, že ustupující sovětská armáda likviduje veškeré zásoby, které by mohl nepřítel zužitkovat, například pálí obilí. Za sovětskou armádou zůstává totálně zubožené obyvatelstvo, kterému podle oficiálního vyjádření německých úřadů musí německá armáda přidělovat potraviny z vlastních zdrojů, aby ho uchránila od jisté smrti hladem.³⁸⁹

Výrazný zlom v tvorbě úvodníků pak představovala tisková konference ze 7. července 1941. Na té bylo přítomným šéfredaktorům sděleno, aby se v dalších úvodních orientovali zejména na postup sovětské armády vůči obyvatelům Ukrajiny. Tytéž požadavky se týkaly i zpravodajství a fotografického materiálu. Prezentování událostí na Ukrajině se tak po této konferenci mělo stát jakousi „subkampaní“ v rámci obecné protibolševické propagandy.

Kromě násilné kolektivizace a velkého hladomoru třicátých let měly úvodníky podle Wolmarových pokynů zdůrazňovat například skutečnost, že sovětská armáda na ústupu před armádou německou zcela vyhlazuje politické vězně internované ve

---

³⁸⁶ VAJTAUER, Emanuel. Naše zkušenost se Sověty. *Večerní České slovo*, 24. 6. 1941, roč. 23, č. 146, s. 1.

³⁸⁷ TANNENBERGER, Václav. Spravedlivý rozsudek. *Venkov*, 24. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1.

³⁸⁸ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 b, s. 20-21.

³⁸⁹ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 4. 7. 1941.

zdejších koncentračních táborech a nezřídka se dopouští i násilností vůči civilnímu obyvatelstvu.³⁹⁰

Večerní České slovo a Polední list reflektovaly požadavky této konference už následujícího dne. Emanuel Vajtauer v úvodníku Večerního Českého slova nastínil, co by pod případnou bolševickou nadvládou čekalo české země: „*Představme si, že by se splnil plán rudé armády a že všechno klaplo tak, jak si generální štáb v Moskvě vypočítal. (...) Hned v prvních dnech by se stal komisařem v Čechách pověstný Khon. (...) Nejprve by se šlo na sedláky. Museli by odvést veškerý dobytek do kolchozů, vzdát se bez náhrady všech polí a pracovat jen za denní mzdu na těch polích, na která by byli posláni. Kdo by uplatňoval nárok (pozn. na svůj majetek) (...) byl by prohlášen za element kontrarevoluční a poslán na Sibiř, pokud by nebyl odstřelen. (...) To vše je fantasmie, pokud se týče Čech. Ale to není fantasmie, pokud se týče např.: Ukrajiny.*“³⁹¹ V podobném duchu byl formulován i úvodník Poledního listu.³⁹² Tento trend se pak v úvodnicích udržel až do konce sledovaného období.

---

³⁹⁰ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 7. 7. 1941.

³⁹¹ VAJTAUER, Emanuel. Utrpení jednoho národa. *Večerní České slovo*, 8. 7. 1941, roč. 23, č. 158, s. 1.

³⁹² NESG. Když nemohou zničit Evropu, ničí alespoň vlastní zemi. *Venkov*, 8. 7. 1941, roč. 15, č. 185, s. 1.

8. Zpravodajské krytí významných událostí východní fronty v období 22. 6. 1941 – 14. 7. 1941

Sjednocujícím mechanismem při utváření zpravodajství byly Wolmarovy tiskové konference. Vliv jednotlivých redakcí na konečnou podobu zpráv z východní fronty byl tedy velmi omezený a v zásadě se týkal spíše formální než obsahové stránky zpráv. V případě sdělení Nejvyššího velitelství říšské branné moci byl jejich vliv na konečnou podobu sdělení dokonce nulový.

8.1 První nálety Luftwaffe na sovětská letiště

22. června 1941 začala operace Barbarossa zničujícím náletem německé Luftwaffe³⁹³ na sovětská letiště, která byla podle protektorátního tisku vybudována jako „odrazné můstky pro vpád do Říše“³⁹⁴. Vybombardováno bylo celkem 66 sovětských leteckých základen, které byly trvalými posádkami přibližně tři čtvrtin sovětských letounů. Kolem 800 sovětských letadel bylo zničeno, aniž by vůbec vzlétla, a dalších 400 bylo sestřeleno ve vzduchu, zatímco německé letectvo neutrpělo výraznější ztráty.³⁹⁵ První nálety Luftwaffe, které sovětskému letectvu způsobily nebyvalé škody, reflektovaly následujícího dne Večerní České slovo na straně 4 a Polední list na straně 3.

V obou případech šlo o zprávy s výraznými prvky reportáže od totožného zdroje, tedy zvláštního zpravodaje německé tiskové agentury DNB: „*Pumy, spuštěné z našich strojů, zasahují znamenitě hangáry. Jsou to zásahy naplno a pak přicházejí na řadu nepřátelské letouny: Některé z nich vzplanou a oheň přeskochí v mžiku na stroje další. A nyní se objevují v nepřetržitých vlnách další posádky, a to v celých rojích. Puma dopadá za pumou.*“³⁹⁶ a „*Nyní hoří už také v ubikacích, v hangárech a barácích. Další a další stroje podnikají nálet na cíl, obracejíce svým krupobitím pum vše v prach a popel. S tohoto letiště nebude již moci ani jeden letoun startovati k náletu na Německo.*“³⁹⁷

Německé letectvo přitom protektorátní tisk prezentoval jako důkaz technické převahy říše nad Sovětským svazem. Pravdou však bylo, že německá Luftwaffe byla

---

³⁹³ označení německého vojenského letectva

³⁹⁴ PK. Úžasné výkony německé pěchoty. *Večerní České slovo*, 26. 6. 1941, roč. 23, č. 148, s. 1.

³⁹⁵ WINCHESTER, Ch., *Východní fronta: Hitlerova válka v Rusku 1941-194*, s. 34.

³⁹⁶ ČTK, PK. První útok německých letadel proti Rusku. *Polední list*, 23. 6. 1941, roč. 15, č. 170, s. 3.

³⁹⁷ PK. Zničující letecký útok na sovětské letiště. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 4.

spíše známkou slabých pozemních sil, které bylo třeba silně podporovat ze vzduchu.³⁹⁸

8.2 Dobyetí pevnosti Brest-Litevsk

Během následujících pěti dnů urazila armádní skupina Střed 300 kilometrů do sovětského vnitrozemí. Po tuhém odporu nejprve dobyla pevnost Brest-Litevsk. Navzdory náletům a dělostřelecké palbě trvající celý jeden týden sovětská osádka pevnosti německému útoku vytrvale vzdorovala. Teprve 29. června, když pevnost zasáhlo velké množství dvoutunových střel, které ji téměř zničily, se vzdala většina ze 7 000 obránců pevnosti. Přesto uvnitř pevnosti zůstaly zabarikádované osamocené skupiny sovětských vojáků, které se odmítaly vzdát.³⁹⁹

Protektorátní tisk bitvu o pevnost Brest-Litevsk reflektoval pouze strohým konstatováním, že „pevnost Brest Litevský, na kterou byl podniknut útok za použití dělostřelectva nejtěžších ráží, padla do našich rukou“⁴⁰⁰, aniž by sovětský odpor jakkoli akcentoval.

8.3 Bitva u Bialystoku

Následně armádní skupina Střed obklíčila sovětské armády u Bialystoku a pomocí dalšího obklíčovacího manévru dosáhla Minsku. Zajala při tom přibližně 350 000 sovětských vojáků, ukořistila 2 500 tanků a 1400 děl.⁴⁰¹ Tento úspěch nezůstal u protektorátního tisku bez odezvy. Kromě palcových titulků jako „Obklíčená rudá vojska u Bialystoku zničena“⁴⁰², „Zničující bitva na východě od Bialystoku“⁴⁰³ nebo „Obrovská kořist z bitvy u Bialystoku“⁴⁰⁴ se v novinách rovněž objevila zpráva, která vyjadřovala jistotu, že „velké ztráty způsobené dosud sovětským armádám, zvláště pokud jde o obrněné automobily a děla, nemohou již

---

³⁹⁸ WINCHESTER, Ch., *Východní fronta: Hitlerova válka v Rusku 1941-1945*, s. 34.

³⁹⁹ BETHELL, Nicholas. *Útok na SSSR*. Praha: Svojtka & Co., 2000, s. 74.

⁴⁰⁰ ČTK, Nejvyšší velitelství říšské branné moci. Drtivé porážky rudých armád. *Večerní České slovo*, 30. 6. 1941, roč. 23, č. 151, s. 1.

⁴⁰¹ WINCHESTER, Ch., *Východní fronta: Hitlerova válka v Rusku 1941-1945*, s. 36.

⁴⁰² ČTK, Nejvyšší velitelství říšské branné moci. Obklíčená vojska u Bialystoku zničena. *Polední list*, 3. 7. 1941, roč. 15, č. 180, s. 1.

⁴⁰³ ČTK, Nejvyšší velitelství říšské branné moci. Zničující bitva na východě od Bialystoku. *Venkov*, 3. 7. 1941, roč. 36, č. 154, s. 1.

⁴⁰⁴ NESG. Obrovská kořist z bitvy u Bialystoku. *Večerní České slovo*, 2. 7. 1941, roč. 23, č. 153, s. 1.

bolševici vyrovnati. Nesmírné ztráty nelze nahraditi ani z rezerv ani z výroby obsáhlého sovětského zbrojního průmyslu.“⁴⁰⁵

Přestože německá armáda skutečně v prvních týdnech tažení způsobila sovětské armádě obrovské ztráty, měl Sovětský svaz ve zbraních převahu sedm ku jedné a v letectvu pět ku jedné. Ani počáteční úspěchy německé invaze tak Sovětskému svazu nemohly způsobit ztráty takového rozsahu, aby jeho armádu paralyzovaly, jak situaci po bitvě u Bialystoku prezentoval protektorátní tisk.⁴⁰⁶

8.4 Dobývání pobaltských republik

Armádní skupina Sever mezitím vítězně prošla Litvou, kterou v červnu 1940 anektoval Sovětský svaz na základě tajných dodatků německo-sovětského paktu o neútočení. V naději, že prostřednictvím Německa opět dosáhnou samostatnosti, se nejprve Litva a později i Lotyšsko a Estonsko⁴⁰⁷ k německé invazi připojily.⁴⁰⁸ V některých oblastech dokonce obyvatelé pobaltských republik postupující německou armádu vítali jako osvoboditele. Této skutečnosti stejně jako snahy pobaltských států vymanit se z vlivu Sovětského svazu využil i protektorátní tisk a interpretovat jej jako další důkaz celoevropského boje proti bolševismu.

Například 1. července 1941 se ve Večerním Českém slovu objevil příspěvek zvláštního zpravodaje DNB, který popisuje atmosféru v Němci dobyté Rize: *„Muži vyskakují na vozidla, objímají vojáky. Všude se jich táží: ‚Proč jste nepřišli dříve? Čekali jsme tak dlouho. Byli byste odvrátili mnoho neštěstí od lotyšského obyvatelstva.‘ V ulicích ještě doutnají požáry, na rozích ulic ještě stojí bolševické tanky, z nichž se kouří, ale radost nad osvobozením národa a země od bolševického teroru přehlušuje vše nepříjemné.*“⁴⁰⁹

Stejně tak přinesl protektorátní tisk řadu zpráv o režimu, který v okupovaných pobaltských státech Sověti nastolili: *„Tyto země se staly kořistí bolševiků, kteří všude vnášeli jen vraždy, plenění a bídu. Prvním jejich činem bylo otevření všech vězení a tak byly uvolněny ty nejhorší lidské povahy. Staré vlády z baltických států byly*

⁴⁰⁵ NESG. Sověty nenahradí obrovské ztráty tanků a děl. *Polední list*, 3. 7. 1941, roč. 15, č. 180, s. 1.

⁴⁰⁶ ROBERTS, G., *Stalinovy války*, s. 121-122.

⁴⁰⁷ Od roku 1940 byly Lotyšsko i Estonsko rovněž pod sovětskou sférou vlivu.

⁴⁰⁸ BEDÜRFTIG, F., *Třetí říše a druhá světová válka: Lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945*, s. 244-247.

⁴⁰⁹ PK. Jásot v osvobozené Rize. *Večerní České slovo*, 2. 7. 1941, roč. 23, č. 153, s. 1.

vyhnány a židovstvo nastoupilo na jejich místo. (...) Sovětští komisaři, důstojníci a různá zločinecká sběh jednoduše zabírali domy anebo části bytů a bez náhrady si přivlastňovali majetek obyvatel.“⁴¹⁰ Informování o diktatuře stalinského typu, kterou Sověti v pobaltských republikách po jejich anexi skutečně zavedli, zde opět propagandě posloužilo k demonizaci nepřítele.

8.5 Dobytí města Dvinsk

26. června 1941 dorazila německá vojska k řece Dvině a po tvrdých bojích dobyla druhé největší město Lotyšska Dvinsk.⁴¹¹ Tuhý sovětský odpor následně prezentoval protektorátní tisk pouze jako ubohý pokus o obranu, který proti německé armádě neměl žádnou šanci na úspěch. Stejně jako v případě dobývání pevnosti Brest-Litevsk se tisk zdržel jakéhokoli bližšího popisu bojů: „*Město Dvinsk padlo do německých rukou. Všechny pokusy nepřítelovi zabrániti tomuto postupu zoufalými protiútoky, ztroskotaly o udatnost našich vojáků.*“⁴¹²

8.6 Vstup Finska do války

Významnou událostí východní fronty byl 29. června 1941 vstup Finska do války na straně Německa. Válka proti Sovětskému svazu však byla ze strany Finska pouhou snahou revidovat⁴¹³ výsledky zimní války, získat zpět ztracená území a omezit sovětský vliv v oblasti, což záhy potvrdilo finské odmítnutí účasti na dobývání Leningradu.⁴¹⁴ Není tedy pravda, že by Finsko sledovalo ve válce se Sovětským svazem též cíl jako Německo, jak o finském postupu informoval protektorátní tisk.

V prvních dnech invaze se Finsko snažilo zachovat politiku neutrálního státu, přestože Německu umožnilo vést útok na Leningrad ze svého území. Přítomnost německých jednotek na území Finska vysvětlovala finská vláda nutností vytvořit protiváhu vůči sovětskému námořnictvu v přístavu Hanko⁴¹⁵, které v něm setrvalo

---

⁴¹⁰ NESG. Rudí zavedli v Pobaltí hrůzovládu. *Večerní České slovo*, 1. 7. 1941, roč. 23, č. 152, s. 2.

⁴¹¹ BETHELL, N., *Útok na SSSR*, s. 71.

⁴¹² ČTK. Nejvyšší velitelství říšské branné moci: Drtivé porážky rudých armád. *Večerní České slovo*, 30. 6. 1941, roč. 23, č. 151, s. 1.

⁴¹³ Sovětsko-finský konflikt v letech 1941-1944 označují některé prameny jako tzv. pokračovací válku, tj. zdůrazňují její kontinuitu s válkou zimní.

⁴¹⁴ SHAW, Antony. *Druhá světová válka den po dni*. Praha: Naše vojsko, 2004, s. 50.

⁴¹⁵ Protektorátní tisk prezentoval sovětskou přítomnost v přístavu Hanko jako „*pistoli namířenou do srdce Finska*“, protože se v něm navzdory původním sovětsko-finským úmluvám usadily kromě námořnictva i „*velké oddíly tanků a obrovské železniční dělostřelectvo pro rychlý pozemní útok*“.

na základě sovětsko-finské mírové smlouvy ⁴¹⁶ z roku 1940. S otevřeným vyhlášením války čekalo Finsko do chvíle, než na něj Sovětský svaz sám zaútočí, aby vzbudilo zdání napadeného státu. To Sovětský svaz také učinil, když 25. června zahájil bombardování finských měst.⁴¹⁷

Prezentovat finské vyhlášení války Sovětskému svazu jako nutný akt sebeobrany měl i protektorátní tisk. Na Wolmarově konferenci dne 26. června 1941 bylo přítomným šéfredaktorům sděleno doslova: „*Sovětský svaz zahájil proti Finsku ofenzivu bombardováním jeho měst. Finové, kteří do té doby společnou hranici nepřekročili, proto zahájili protiútok.*“ ⁴¹⁸ Kromě toho byli na téže tiskové konferenci instruováni, aby informace o změně finsko-sovětských vztahů vydávali ve zvlášť zvýrazněné úpravě⁴¹⁹, což se také stalo. V následujících dnech se zprávy o událostech na sovětsko-finském pomezí ve všech sledovaných periodikách objevily na titulní straně.

Vstupu Finska do války věnoval protektorátní tisk poměrně velký prostor. Ve sledovaném období se objevilo celkem osm rozsáhlých zpráv týkajících se pouze Finska, v řadě dalších se však o postupu nového německého spojence objevují alespoň zmínky. Vstup Finska do války byl ve všech sledovaných médiích dle Wolmarových instrukcí zobrazován jako nutná reakce na sovětskou agresi: „*Nepoddajnou houževnatostí a svatou trpělivostí se musil vyzbrojit finský národ, aby mohl čelit útokům bolševiků. Nikdo nevěřil Moskvě, že jest Finskem ohrožena. Přes neustálé bolševické útoky v rozhlase zůstávali Finové klidní. (...) Z rozhlasového projevu finského státního presidenta a z prohlášení finské vlády o obranném boji*

(In NESG. Finsko se vysvobozuje z pěsti rudého násilí. *Večerní České slovo*, 28. 6. 1941, roč. 23, č. 150, s. 1, též NESG. Pistole namířená do srdce finského národa. *Polední list*, 28. 6. 1941, roč. 15, č. 173, s. 1-2.)

⁴¹⁶ Tato mírová smlouva ukončila tzv. zimní válku v letech 1939-1940, v níž se Stalin snažil uplatňovat územní nároky podle tajných dodatků německo-sovětského paktu o neútočení z r. 1939. Finsko odmítlo postoupit Sovětskému svazu Karelskou šíji a Rybářský poloostrov a Sovětský svaz zahájil útok. V březnu 1940 byla Finsku vnucena mírová smlouva, kterou odstupovalo ve prospěch Sovětského svazu Karelskou šíji a na třicet let mu pronajímalo přístav Hanko, v němž byla zřízena sovětská námořní základna.

⁴¹⁷ JUTIKKALA, Eino; PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 258-262.

⁴¹⁸ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 26. 6. 1941.

⁴¹⁹ Tamtéž.

*proti bolševismu se svět dověděl, že Sověty znovu napadly Finsko, bombardovaly finská města a finské civilní obyvatelstvo.“*⁴²⁰

Sovětská agrese byla zároveň prezentována jako porušení sovětsko-finské mírové smlouvy z roku 1940, o jejíž revizi se Finsko v tomto konfliktu ve skutečnosti snažilo: „*Není smíření s imperialistickou Moskvou. Když jsme museli v Moskvě podepsati těžký mírový diktát, domnívalo se mnoho Finů, protože v naději by to byli rádi věřili, že teď konečně nastal mír mezi Finskem a Sovětským Svazem.*“⁴²¹

8.7 Dobývání Ukrajiny

S nejtěžším odporem sovětské armády se setkala Hitlerova armádní skupina Jih při dobývání Ukrajiny. Ta byla totiž jako obilnice státu pro sovětský režim oblastí zásadního strategického významu⁴²², byly zde proto umístěny nejpočetnější útvary sovětské armády. Již v prvních dnech invaze zde čelili němečtí vojáci několika velkým sovětským tankovým protiútokům, které však byly za pomoci náletů Luftwaffe odraženy.

22. června 1941 dostalo velení sovětských vojsk na Ukrajině z Moskvy rozkaz, aby okamžitě obklíčilo a zničilo postupující německé vojáků a do dvou dnů dobylo polský Lublin, přestože v danou chvíli zde sovětské útvary jen stěží udržovaly defenzivní pozice.⁴²³ Námitkám velení, že by bylo výhodnější nejprve zahájit ústup, pak přeskupit a posílit vojenské útvary a teprve potom zahájit útok na Lublin, Moskva nevyhověla a sovětské útvary na Ukrajině za cenu obrovských ztrát zahájily ofenzivu. Ta mohla německou armádu, razící si cestu ze severozápadu na jihovýchod země, pouze zpomalit, nikoli zastavit.

Už čtvrtý den od zahájení útoku německé jednotky hlásily stokilometrový průnik do ukrajinského vnitrozemí. Sověti budovali zákopy, do poslední chvíle bránili pozice, potom ustupovali dozadu a rychle budovali nové obranné linie. Obrovské ztráty na sovětské straně, zejména pak při boji o Lvov, reflektuje i

---

⁴²⁰ ČTK. Finský národ znovu pozvedá zbraně na ochranu své vlasti. *Venkov*, 28. 6. 1941, roč. 36, č. 149, s. 1.

⁴²¹ ČTK. Finská opatření proti válečným činům Sovětského svazu. *Venkov*, 27. 6. 1941, roč. 36, č. 148, s. 1.

⁴²² DURMAN, K., *Popely ještě žhavé*, s. 81.

⁴²³ BETHELL, N., *Útok na SSSR*, s. 69-76.

protektorátní tisk: „Zde ustupoval protivník, bráně každou píď půdy, za hrozných ztrát. (...) Vozidla všeho druhu byla smetena se silnice pumami německých letadel (...) a leží na padrt' rozbita v silničních příkopech a na polích.“⁴²⁴

30. června, po dobytí Lvova, zavelela Moskva k ústupu a sovětské vojenské útvary se stáhly o 200 kilometrů nazad, aby vybudovaly novou obrannou linii. Už 8. července ji však postupující německá armáda prorazila a ocitla se tak pouhých 150 kilometrů od Kyjeva, hlavního města Ukrajiny.⁴²⁵

Část ukrajinského obyvatelstva, zdecimovaného Stalinovou násilnou kolektivizací zemědělství a následným uměle vyvolaným hladomorem ve třicátých letech, postupující německou armádu vítala ⁴²⁶ jako osvoboditele.⁴²⁷ Tuto skutečnost akcentoval i protektorátní tisk: „Není pochybnosti, že ukrajinské obyvatelstvo považuje Němce za osvoboditele. Ve městech jsou nápisy ‚Heil Hitler‘ anebo ‚Pozdravujeme svého Hitlera‘. Všude vidíme prapory s hákovým křížem. (...) Na bolševické období se lidé dívají jako na nejponurejší.“⁴²⁸

Informování o dobývání Ukrajiny se na stránkách protektorátního tisku stalo rozsáhlou a velmi tvrdou protibolševickou kampaní. Jejím hlavním cílem bylo zobrazit nepřítele jako nelidského tyrana, po jehož ústupu teprve vyplouvají na povrch všechny násilnosti, jichž se na obyvatelích Ukrajiny během své vlády a zejména pak svého ústupu dopustil.

Propaganda při tom využívala faktu, že se NKVD často nedařilo evakuovat sovětské věznice, pracovní kolonie a lágry, a proto vězně raději na místě popravovala, než aby se jich zmocnil nepřítel. Docházelo k tomu zejména na západní Ukrajině. NKVD tu koncem června 1941 zmasakrovala 10 tisíc vězňů ve Lvově, stejný osud postihl i 1200 vězňů v Lucku, 1500 ve Stanyslavivu nebo 500

---

⁴²⁴ PK. Jak padl Lvov. *Večerní České slovo*, 2. 7. 1941, roč. 23, č. 153, s. 2.

⁴²⁵ Tamtéž.

⁴²⁶ Než se německé armádě v září 1941 podařilo získat pod kontrolu celou Ukrajinu, ponechávala okupační správa Ukrajincům značné svobody. Sedlákům bylo znovu povoleno individuální hospodaření, Ukrajinci internovaní v sovětských koncentračních táborech byli propuštěni a byly rovněž otevřeny kostely. Německá propaganda Ukrajincům slibovala vznik samostatného státu nezávislého na Sovětském svazu. (In BETHELL, N., *Útok na SSSR*, s. 82.)

⁴²⁷ BETHELL, N., *Útok na SSSR*, s. 82.

⁴²⁸ NESG. Ponuré dny za hrůzovlády bolševiků ve Lvově. *Večerní České slovo*, 8. 7. 1941, roč. 23, č. 157, s. 1.

v Dubně.⁴²⁹ Postupující německá armáda pak v těchto oblastech objevila masové hroby. Vražd, kterých se dopustila NKVD, Němci využili nejen k líčení „žido-bolševických zvěrstev“, ale i k pogromu na židovské obyvatelstvo.⁴³⁰ Ten ve Lvově připravil o život mezi čtyřmi a sedmi tisíci lidí.⁴³¹ Podobně se události vyvíjely téměř pokaždé, kdy německá armáda objevila nový masový hrob.⁴³² Zatímco činy NKVD se staly vhodným materiálem pro propagandu, o činech německé armády už protektorátní listy informace nepřinášely.

*„Než bolševici vyklidili město (pozn. Lvov), postříleli všechny politické vězně, muže i ženy. Pokud měli čas, některé z nich nejhorším způsobem mučili. Jde tu o nejběsilejší myslitelné uvolnění zvířecích pudů a vášní a lze jen těžko uvěřit, že takových odporých skutků jsou schopni lidští tvorové. Ve Lvově bylo takto hromadně povražděno tři tisíce polských a ukrajinských vězňů.“*⁴³³

Kampaň iniciovala Wolmarova konference ze 7. července 1941. Na ní byli přítomní šéfredaktoři požádáni, aby se v nadcházejících dnech událostem na Ukrajině zvláště věnovali.⁴³⁴ Během následujícího týdne pak sledovaná periodika otiskla celkem téměř tři desítky zpráv reflektujících „řádění rudých“ na Ukrajině, převážnou většinu z nich na straně 1 a 2. V druhé polovině týdne se dle Wolmarových instrukcí z tiskové konference z 10. července 1941 důležitým argumentem v této kampani stala čísla⁴³⁵, respektive počty mrtvých, které měl mít sovětský režim na svědomí. Tato čísla se potom až do konce sledovaného období objevovala v titulcích, např.: „*Sedm miliónů obětí čtyř šéfů GPU*“⁴³⁶ nebo „*23 milióny lidských obětí bolševického režimu*“⁴³⁷. Stejně jako doprovodný obrazový materiál měla mít na publikum nezanedbatelný psychologický účinek.

---

⁴²⁹ COURTOIS, Stéphane a kol. *Černá kniha komunismu: Zločiny, teror, represe*. Díl 1., Litomyšl: Paseka, 1999, s. 203.

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ GELLATELY, R., *Lenin, Stalin and Hitler: The Age of Social Catastrophe*, s. 450.

⁴³² Tamtéž.

⁴³³ NESG. Peklo bolševických vražd. *Polední list*, 9. 7. 1941, roč. 15. č. 186, s. 1.

⁴³⁴ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 7. 7. 1941.

⁴³⁵ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 10. 7. 1941.

⁴³⁶ NESG. Sedm miliónů obětí čtyř šéfů GPU. *Večerní České slovo*, 11. 7. 1941, roč. 23, č. 161, s. 1.

⁴³⁷ NESG. 23 milióny lidských obětí bolševického režimu. *Venkov*, 12. 7. 1941, roč., č., s. 36, č. 161, s. 1.

9. Doprovodný fotografický materiál (14. 6. 1941 – 16. 7. 1941)

Jedním z psychologicky nejúčinnějších nástrojů protibolševické propagandy na stránkách protektorátního denního tisku byl bezesporu obrazový, respektive fotografický materiál. Právě zpravodajská fotografie totiž v určitém ohledu přináší přesnější a důvěryhodnější informace než psané slovo, neboť je už ze způsobu svého vzniku spojená s autentičností. Svou fyzikálně-chemickou podstatou v publiku snadno vzbudí přesvědčení, že nemůže být ničím jiným, než pravdivým zachycením skutečnosti.⁴³⁸ Ve spojení s textem se pak stává rozhodujícím přesvědčujícím argumentem o jeho pravdivosti.

Zatímco ve způsobu umísťování fotografií v rámci listu se od sebe sledované deníky v tomto období prakticky nelišily⁴³⁹, v kvantitě a způsobu popisování fotografií z východních bojišť lze mezi jednotlivými periodiky rozdíly nalézt, a to výrazné. Zatímco v Poledním listu měl obrazový materiál po celé sledované období dominantní úlohu, tj. otištěno v něm bylo celkem 25⁴⁴⁰ fotografií, ve Večerním Českém slově a Venkově byl počet fotografií výrazně nižší. V případě Venkova to bylo celkem 9 fotografií, ve Večerním Českém slově pak dokonce pouze 3⁴⁴¹.

Zdrženlivěji postupovalo Večerní České slovo i Venkov také při formulování popisků. Fotografie v těchto denících převážně fungovaly jako ilustrace ke konkrétním článkům a jejich popisky byly tedy jen velmi krátké a stručné. V Poledním listu měly naproti tomu snímky často charakter tzv. samonosné fotografie, tj. popisky zde byly výrazně delší a nezřídka fungovaly jako samostatný zpravodajský materiál, v němž se uplatňovaly silné protibolševické invectivy.

Co se zobrazovaných skutečností týče, v prvních dvou týdnech po otevření fronty se ve všech sledovaných denících objevovaly fotografie zachycující úspěšný postup německé armády, které měly zejména demonstrovat její sílu. Jednalo se například o snímky překonávání strategicky důležitých linií nebo dobytého

---

⁴³⁸ OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum, 2001, s. 88.

⁴³⁹ V prvních dnech bojů byly fotografie umísťovány na titulní stranu, popřípadě na stranu dvě. Fotografie z Ukrajiny, které se ve sledovaných denících začaly objevovat po 7. 7. 1941, byly zásadně součástí titulní strany. Pokud bylo fotografií s touto tematikou v jednom vydání více, pak byly otištěny i na dalších stranách.

⁴⁴⁰ Každá z obou fotografických sérií z 13. 7. 1941 je počítána jako jedna fotografie. Pokud bychom počítali snímky z těchto sérií jednotlivě, odpovídal by celkový počet číslu 33.

⁴⁴¹ Fotografická série z 12. 7. 1941 je počítána jako jedna fotografie. Pokud bychom počítali fotografie z této série jednotlivě, odpovídal by celkový počet číslu 8.

sovětského území. Charakteristickým rysem těchto snímků je zejména specifické zacházení se zobrazením nepřítele. Ten je na fotografiích zachycen zásadně v pozici zajatce, popřípadě ve chvíli, kdy je jeho odpor zlomen německou armádou. Fotografie se tak snaží přinést stejné poselství jako dobové zpravodajství: boje na východě pokračují s velkými úspěchy a podle plánu.

Výrazný zlom v charakteru otiskovaného fotografického materiálu přinesla pravidelná tisková konference Wolfganga Wolframa von Wolmara dne 7. července 1941. Na té bylo stanoveno, že *„nejdůležitějším tématem dne je obrazový materiál týkající se ukrutností bolševiků ve Lvově a dalších ukrajinských městech“*⁴⁴². Ten se měl v následujících dnech v *„hojné míře“*⁴⁴³ objevit ve všech protektorátních listech.

Tyto snímky zachycovaly zejména zohavená mrtvá těla ukrajinských politických vězňů, které sovětská armáda ve Lvově při svém ústupu zlikvidovala. Drastické záběry zoufalých pozůstalých a mrtvých těl vyskládaných v dlouhých řadách na dvoře lvovské věznice, mezi nimiž nechyběly ani velmi detailní snímky, měly dle Wolmarových slov *„informovat čtenáře o tom, kdo se dopouští ukrutností a násilností a kdo se chová slušně.“*⁴⁴⁴

Tyto fotografie měly tedy především opětovně identifikovat a zároveň demonizovat sovětského nepřítele. Nejvýraznějším příkladem této identifikace je přitom fotografická „skládačka“ otištěná 12. července 1941 na titulní straně Večerního Českého slova a o den později s tímtéž umístěním i v Poledním listu. (viz Příloha IV, s. 203)

Jedná se o sérii portrétů sovětských zajatců, ke kterému redakce Poledního listu připojila následující popis: *„To jsou bolševičtí vojáci. Svět, který povstal na východě proti Říši, aby připravil nejen jí, ale celé Evropě krvavou lázeň, tak jak se to stalo ve lvovských sklepích GPU, je nám cizí a odporný. Svět, se kterým bychom se prostě neradi dávali srovnávat, protože v těchto tvářích se zračí všechny možné lidské primitivní pudy, jen ne ušlechtilost civilizovaného člověka.“*⁴⁴⁵

---

⁴⁴² NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 7. 7. 1941.

⁴⁴³ Tamtéž.

⁴⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁴⁵ Ceps. *Polední list*, 13. 7. 1941, roč. 15, č. 189, s. 1.

Drastický charakter „ukrajinské kampaně“ a její silné zacílení na emoční sféru publika dokazuje následující příklad: Na titulní straně Poledního listu se 11. července 1941 objevil velmi detailní záběr mrtvého dítěte s následujícím popiskem: *„Tento desetiletý chlapec byl sovětskými politkomisaři zohaven a ubodán k smrti jen proto, že měl německou maminku. Pro tu maminku se dostalo dítě do politického vězení jako nespolehlivé a sovětskému režimu nebezpečné a před útokem bolševiků bylo spolu s dalšími vězni zavražděno.“*⁴⁴⁶ (viz Příloha IV, s. 202)

Skutečností, že zveřejnění obdobných snímků znamená překročení mezi dobrého vkusu a etiky, si byla vědoma i sama okupační správa. Wolmar na téže tiskové konferenci podotkl, že *„sice není právě estetické tyto obrázky otiskovat, přesto musí být na nelidské bolševické metody a ukrutnosti jejich systému poukázáno.“*⁴⁴⁷

„Ukrajinská kampaň“ probíhala na stránkách Venkova, Večerního Českého slova a zejména pak Poledního listu až do konce sledovaného období.

---

⁴⁴⁶ PK. *Polední list*, 11. 7. 1941, roč. 15, č. 187, s. 1.

⁴⁴⁷ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porada šéfredaktorů 7. 7. 1941.

10. Srovnání mediálních obsahů z přelomu srpna a září 1939 s přelomem června a července 1941

Přestože zpravodajství týkající se uzavření paktu Ribbentrop-Molotov a později útoku na Sovětský svaz vycházelo ze stejných podmínek a principů⁴⁴⁸, lze v informování o obou událostech najít řadu rozdílných rysů. Ten hlavní se beze sporu týká polarity obou kampaní. Zatímco „přátelství“ se Sovětským svazem znamenalo pro říšskou, respektive protektorátní propagandu krajně nepřirozenou⁴⁴⁹ polohu, pozdější „nepřátelství“ představovalo návrat k „ideologické přirozenosti“.

V tomto ohledu bylo uzavření paktu Ribbentrop-Molotov interpretačně obtížnější, protože bylo v přímém rozporu s Hitlerem léta proklamovanou nenávistí vůči bolševismu. Informování o samotném paktu a později i o sovětsko-německém postupu proto bylo charakteristické absencí zmínek o sovětské ideologii. Později cenzurní orgány, vědomy si nežádoucích konotací, zakázaly dokonce i slovní spojení *Rudá armáda*, které mělo nahradit neutrální *ruská armáda* nebo *sovětská armáda*.⁴⁵⁰

Kampaň spojená s uzavřením paktu o neútočení se nesla v poněkud lakonickém duchu a nastalý zvrát v německé zahraničně-politické orientaci, který byl nepochopitelný pro celou Evropu včetně samotných Němců a Sovětů, spíše konstatovala, než aby jej vysvětlovala. Při zdůvodňování paktu zůstávalo u pouhých frází, jimž v jednotlivých člancích chyběla argumentační opora.

Média kladla smlouvu do souvislosti s politikou Otto von Bismarcka, která však, samozřejmě aniž by se to čtenář dozvěděl, byla vůči Rusku stejně neupřímná a chladně vykalkulovaná jako ta Hitlerova. Hitler německo-sovětský pakt využil i jako alibi před blížícím se válečným konfliktem, když ho označil za akt míru, který má „*vyložit moment napětí* (z německo-sovětských vztahů – pozn.) *a odstraniti hrozící nebezpečí války*“.⁴⁵¹ Touto formulací zároveň interpretoval pakt jako nikoli *prosovětský*, ale primárně *mírotvorný*, *protiválečný* popřípadě *protibritský* nebo

---

⁴⁴⁸ Jde zejména o bezpodmínečné podřízení mediálních obsahů státní propagandě, která obě události důsledně interpretovala na principu kontinuity.

⁴⁴⁹ Hitler později přiznal, že obrát od nepřátelství k partnerství „*znamenal pro staré národní socialisty úder do obličeje*“. Byli však natolik disciplinovaní, že „*tuto změnu kursu politického vedení bez dalšího pochopili*“. (In BROD, T., *Československo a Sovětský svaz 1939-1945: Moskva – objetí a pouto*, 1992, s. 20.)

⁴⁵⁰ NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 126, Pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím.

⁴⁵¹ ČTK, DNB. Mezi Říší a Sověty dohodnuto uzavřít pakt o neútočení. *Večerní České slovo*, 22. 8. 1939, roč. 21, č. 185, s. 1.

protifrancouzský, čímž se od deklarovaného přátelství se Sovětským svazem poněkud distancoval.

Stejně distancované bylo i pozdější zpravodajství o sovětském vstupu do Polska. Tato odtažitost vůči sovětskému spojenci vysvítala zejména v kontrastu s tím, jak protektorátní média informovala o postupu německých vojsk. Zatímco bitvy, které v Polsku svedla německá armáda, byly popisovány ve většině případů velmi detailně při současném zdůrazňování překonaného „*polského odporu*“, postup sovětských vojsk se omezoval na strohý výčet dobytých území. V žádném ze sledovaných deníků se také ani náznakem neobjevila chvála sovětského spojence, obhajoba jeho režimu nebo kulturních statků.

Velmi malý prostor byl rovněž věnován „vlasteneckým“⁴⁵² příčinám sovětského vstupu do Polska, které zejména zdůrazňovala sovětská propaganda. Protektorátní listy daly v tomto ohledu přednost údajnému polskému narušení sovětských hranic, které německá propaganda mohla na rozdíl od osudu Bělorusů nebo Ukrajinců považovat za podpoření vlastní argumentace pro vstup do Polska.

Prezentace německo-sovětské spolupráce v Polsku na stránkách sledovaných protektorátních listů probíhala zejména prostřednictvím „frázovitých titulků“ jako „*Německo a Rusko jsou nepřemožitelná velmoc*“⁴⁵³ nebo „*Ruské síly v Polsku postupují. Postup Říše a Sovětů jednotný*“⁴⁵⁴ či „*Rusové a Němci jsou za jedno*“⁴⁵⁵. Konkrétní příklady této jednoty však v naprosté většině případů chyběly. Jedním z mála příkladů konkrétní spolupráce byla společná slavnostní vojenská přehlídka v Brestu. V novinách také chyběly materiály, které by čtenářům Sovětský svaz a život v něm přibližovaly, výjimkou byla v tomto ohledu celostránková ilustrace uveřejněná 17. září 1939 v Poledním listě, která detailně popisovala kremelský palác.

„Prosovětská“ kampaň také na rozdíl od té protisovětské ustupovala do pozadí například před zprávami týkajícími se událostí v Polsku. Z počtu uveřejněných článků lze navíc konstatovat, že jí protektorátní propaganda věnovala podstatně méně energie než kampani protisovětské. Například Polední list v období mezi 23. 8. 1939

---

⁴⁵² ochrana Bělorusů a Ukrajinců v „nadále již neudržitelném“ polském státě

⁴⁵³ ČTK. Německo a Rusko jsou nepřemožitelná velmoc. *Venkov*, 22. 9. 1939, roč. 34, č. 222, s. 2.

⁴⁵⁴ ČTK. Ruské síly v Polsku postupují. Postup Říše a Sovětů jednotný. *Večerní České slovo*, 19. 9. 1939, roč. 21, č. 210, s. 1.

⁴⁵⁵ ČTK. Rusové a Němci jsou za jedno. *Polední list*, 19. 9. 1939, roč. 13, č. 260, s. 5.

a 27. 9. 1939 uveřejnil celkem 84 článků, které přímo souvisely s německo-sovětskými vztahy. Tentýž list o německo-sovětských vztazích v období mezi 22. 6. 1941 a 14. 7. 1941 uveřejnil celkem 148 článků, což je přibližně o 76 procent více.

Kampaň, která v roce 1941 doprovázela operaci Barbarossa, byla nejen podstatně masivnější, ale i mnohem konkrétnější a emotivnější než ta, která souvisela s paktem Ribbentrop-Molotov. Protektorátní média ze dne na den proměnila poněkud nevýrazné a sotva viditelné sovětské přátele v nejhroznější nepřátele, jejichž démonické rysy denně plnily přední strany listů.

Pro mediální obsahy byla charakteristická zejména důkladnost, s jakou interpretovaly změny v německé, respektive protektorátní zahraničně-politické orientaci. Oproti prázdné a spíše frázovitě argumentaci v souvislosti s uzavřením paktu Ribbentrop-Molotov šlo o výrazný posun. Na stránkách protektorátních listů se objevila celá řada textů, které podrobně vysvětlovaly německý útok na Sovětský svaz a zpětně interpretovaly pakt Ribbentrop-Molotov jako akt Hitlerova sebezapření při snaze zajistit střední Evropě „mír“ a stabilitu.

Všechny sledované listy také denně informovaly o dění na východní frontě a velmi detailně popisovaly akce sovětského nepřítele. Soustředily se při tom zejména na údajná zvěrstva, kterých se měli dopouštět sovětsí vojáci. Tyto události vždy velmi plasticky zprostředkovaly svým čtenářům.

Na rozdíl od období německo-sovětského přátelství, se v médiích také objevilo mnoho charakteristik sovětského režimu. „*Dějiny poznenáhlu osvětlí plně hrůzu a tyranství, která způsobil nejkrvavější a nejnesvobodnější režim,*“⁴⁵⁶ dočetli se čtenáři například ve Venkově. Pozadu však v dehonestaci sovětského režimu nezůstaly ani zbylé listy. „*V žádné evropské zemi se nežije na tak nízkém stupni jako v Rusku. Nikdo nemá tam možnost pít a důmyslem se k něčemu dopracovat,*“⁴⁵⁷ uvedlo Večerní České slovo.

Protektorátní propaganda čtenářům připomněla také skutečnost, že násilná kolektivizace, kterou Stalin ve třicátých letech zahájil, stála jen na Ukrajině život

---

⁴⁵⁶ Ceps. Celá Evropa očekává vítězství nad Moskvou. *Venkov*, 27. 6. 1941, roč. 36, č. 149, s. 2.

⁴⁵⁷ VAJTAUER, Emanuel. Ráj, který se stal peklem: Zkušenosti našich dělníků. *Večerní České slovo*. 25. 6. 1941, roč. 23, č. 147, s. 1.

nejméně šesti miliónů lidí. Mnoho mediálních obsahů poukazovalo i na kulturní zaostalost a rasovou méněcennost někdejšího německého spojence.

Výraznou úlohu při formování obrazu sovětského nepřítele sehrály úvodníky, které se v období po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov vůbec neobjevovaly. Kromě bohatého argumentačního arzenálu pro ně byl charakteristický také návrat k „přirozené ideologické válce“ obou režimů, která se po útlumu spojeném s uzavřením paktu Ribbentrop-Molotov začala opět projevovat v plné síle. „Zhoubnou bolševickou ideologií“ navíc protektorátní média spojovala s největšími nepřáteli německé říše – Židy a plutokraty, proti jejichž působení byl pakt o neútočení původně namířen.

Velmi výrazně se proměny v německo-sovětských vztazích promítly do fotografického materiálu, který se v obou sledovaných obdobích v protektorátních listech objevil. Fotografie dobře dokumentují posun od prakticky „neviditelného“ spojence k velmi exponovanému nepříteli.

V období po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov se v protektorátních listech prakticky neobjevily fotografie, které by zachycovaly sovětské spojence nebo demonstrovaly německo-sovětskou spolupráci. Dokonce ani v případě německo-sovětského vyjednávání o paktu listy neotiskly žádného z představitelů Kremlu. V novinách se objevil pouze snímek německého ministra zahraničí při výstupu z letadla na moskevském letišti. Na fotografii je zachycený sám, v pozadí za ním německé letadlo. Sovětský uvítací výbor si čtenáři museli pouze domýšlet.

Na většině fotografií z období po uzavření paktu je vidět postup německých vojsk v Polsku, popřípadě Německem dobytá území. Sověští vojáci se na snímcích objevili pouze v jednom případě. Fotografie zachycuje společnou německo-sovětskou vojenskou přehlídku při předání Brestu.

Jediná fotografie, na níž je vidět gesto, které by bylo možné vykládat jako projev německo-sovětského přátelství, je fotografie nového sovětského velvyslance, který si na berlínském letišti Tempelhof podává ruku se zástupcem uvítací německé delegace.

Po operaci Barbarossa se otištěný fotografický materiál radikálně proměnil. Přestože nadále zachycoval postupující německou armádu, na snímcích se ve více

než polovině případů objevily tváře sovětských zajatců nebo oběti jejich řádění. Sovětský nepřítel tak nabyl naprosto konkrétní a silně démonické podoby.

11. Teoretický a metodologický rámec pro sémiotickou analýzu

Úkolem protektorátního tisku bylo dle Souborného přehledu pokynů pro tiskovou přehlídku utvářet veřejné mínění v souladu se zájmy říše.⁴⁵⁸ Základní funkcí mediálních produktů tedy bylo přesvědčit publikum o správnosti německé ideologie, legitimitě okupační správy či nutnosti být loajální s veškerými postupy říše, a to včetně židovské otázky či mezinárodní politiky.

K tomu, aby mediální produkt naplnil svoji primárně persvazivní funkci, využíval celou škálu nástrojů. Jedním z nejdůležitějších byl jazyk, který v pojetí sémiotiky⁴⁵⁹ představuje složitě strukturovaný znakový systém nesoucí celé řetězce významů.

Znakem (signum) rozumíme jednotky, které mají schopnost zastupovat nebo reprezentovat jevy (referent), skutečné, ať už abstraktní nebo konkrétní, nebo dokonce virtuální.⁴⁶⁰ Znaky tedy odkazují k určitým jevům, jsou jasné, srozumitelné a předpokládají přítomnost někoho (recipient), kdo je dokáže používat a interpretovat (kódovat nebo dekodovat). K tomu, aby byl recipient schopen znak správně⁴⁶¹ „číst“, musí s ním mít určitou předchozí zkušenost. Zároveň platí, že interpretace znaku vždy vychází z aktuálního kontextu.

Teorií znaku a jeho klasifikací se v minulosti zabývala řada lingvistů. Pro evropskou kulturní oblast jsou stěžejní zejména práce švýcarského lingvisty Ferdinanda de Saussura *Kurz obecné lingvistiky*. Autor v knize přichází s konceptem bilaterálního pojetí znaku.

Saussure popisuje znak jako jednotku o dvou neoddělitelných složkách, signifiant (označující, akustický obraz) a signifié (označované, pojem). Význam znaku je pak dán syntagmatickými a paradigmatickými vztahy, tedy tím, co konkrétní znak obklopuje a do jakých souvislostí ho kladou asociace, které se k němu váží.⁴⁶²

---

⁴⁵⁸ KONČELÍK, J.; KÖPPLOVÁ, B.; KRYŠPÍNOVÁ, J., *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*, s. 469.

⁴⁵⁹ věda o znakových systémech a o významu a smyslu jednotlivých znaků

⁴⁶⁰ JIRÁK, Jan a kol.: *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, s. 134.

⁴⁶¹ Za správnou interpretaci znaku můžeme v případě persvazivní komunikace považovat takovou, která je v souladu se záměrem mluvčího.

⁴⁶² DOUBRAVOVÁ, Jarmila. *Sémiotika v teorii a praxi*. Praha: Portál, 2002, s. 45-47.

Na Saussurův koncept navázal dánský lingvista Louis Hjelmslev. Podle něj se každý znak skládá z obsahové a výrazové formy, které drží pohromadě znaková funkce. Obsahu a výrazu pak Hjelmslev přičleňuje ještě dvě vrstvy (strata), a to formu a substanci.⁴⁶³ V konečném výsledku se tak znak v jeho pojetí skládá ze čtyř složek: z formy obsahu, substance obsahu, formu výrazu a substance výrazu.⁴⁶⁴

Pro práci jsem jako teoretické východisko použila Barthův koncept mýtu, který z obou výše uvedených teorií vychází.⁴⁶⁵ Pro účely práce je vhodný zejména proto, že ho lze použít na různé typy mediálních sdělení včetně toho fotografického.

11. 1 Mýtus a jeho vývoj

Zrod mýtu je spjat s rozvojem řeči. Odpradávná sloužil jako nástroj k výkladu světa, který byl pro člověka v mnohých aspektech nepochopitelný. Pomocí mýtů, v nichž vystupovaly nadpřirozené síly a bytosti, si lidé vysvětlovali přírodní jevy, které v nich budily strach a respekt. Jejich pomocí také reflektovali dějinné události i své životní zkušenosti. Tato vyprávění se zprvu předávala ústní tradicí a sloužila jako určitý sumář zkušeností a znalostí předávaný z generace na generaci. Po vzniku písma začali lidé mýty zaznamenávat.

Mýty vznikaly ve všech kulturách a navzdory odlišnému geografickému původu se často dotýkaly stejných témat. Typickým příkladem jsou mýty o stvoření světa a člověka, které se později staly základem různých náboženských systémů a proměnily se v dogma.

Mýty lze také považovat za nositele univerzálních společenských hodnot, mnohé z nich jsou založeny na boji dobra se zlem. Prostřednictvím mytických postav, které v čase nabyly podobu archetypů, přenášejí mýty nejzákladnější zkušenosti lidstva, které mnohokrát prověřily dějiny. Sloužily také jako základ rituálů, které pravěkému, starověkému a středověkému člověku přinášely do života pravidelnost a řád a zajišťovaly mu tak určitou formu ontologického bezpečí.

---

⁴⁶³ ECO, Umberto. *Teorie sémiotiky*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 2004, s. 62.

⁴⁶⁴ ČERNÝ, Jiří; HOLEŠ, Jan. *Sémiotika*. Praha: Portál, 2004, s. 29.

⁴⁶⁵ ČERNÝ, J.; HOLEŠ, J., *Sémiotika*, s. 264.

Pro evropský kulturní okruh je stěžejní antická a křesťanská mytologie, kterou reprezentují antické báje a Bible. Evropská společnost z tohoto mytického odkazu dodnes často čerpá, ať už vědomě či nevědomě.

Mýtus má své místo i v moderní době. Jeho podoba se však v závislosti na převratných změnách, které s sebou přinesl novověk, výrazně proměnila. Mytické nazírání světa v renesanci ustoupilo racionalitě a vědeckému bádání. Umberto Eco tento proces označuje pojmem demytizace. Podle německého ⁴⁶⁶ filozofa Ernesta Cassirera se však v krizových okamžicích dostává mýtus znovu ke slovu. ⁴⁶⁷

V moderní době, která se vyznačuje racionalitou a sekularizací, slouží mýtus vládnoucím elitám k ospravedlnění jejich vlastních hodnot, ať už hovoříme o totalitárním společenském uspořádání, nebo o demokratickém kapitalismu. Takové využití mýtu je velmi efektivní.

„Mýtus má imperativní, interpelativní charakter: vyvstal z určitého dějinného konceptu, vynořil se přímo z nahodilosti, ovšem vyhledává právě mne, je obrácen ke mně, podléhám jeho intencionální síle, vyzývá mne, abych přijal jeho rozpínavou nejednoznačnost,“ ⁴⁶⁸ vysvětluje ve své knize Mytologie Roland Barthes.

11. 2 Barthesův koncept mýtu a pojem ideologie

Barthesovo pojetí moderního mýtu je především kritickým přístupem k fungování kapitalistické společnosti, která produkuje svůj vlastní mytologický svět, jenž má ospravedlnit její existenci. Umělým mýtům přitom přisuzuje stejnou univerzální platnost, jakou vykazovaly například mýty starověké.

Klíčovými pojmy pro pochopení Barthesovy teorie mýtu jsou denotace a konotace:

- Denotace je význam prvního řádu. ⁴⁶⁹ „Popisuje vztah mezi označujícím a označovaným. Zřejmým jednoznačným významem znaku je jeho denotace.“ ⁴⁷⁰

Jako příklad můžeme použít obrázek stromu, který denotuje skutečný strom.

⁴⁶⁶ Ernst Cassirer se narodil roku 1874 v polské Vratislavi, oblast však v té době patřila pod Německo.

⁴⁶⁷ DOUBRAVOVÁ, J., *Sémiotika v teorii a praxi*, s. 72.

⁴⁶⁸ BARTHES, Roland. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004, s. 123.

⁴⁶⁹ ČERNÝ, J.; HOLEŠ, J., *Sémiotika*, s. 265.

⁴⁷⁰ MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999, s. 278-279.

- Konotace je význam druhého řádu.⁴⁷¹ „Vztahuje ke druhému poukazu znaku odkazujícímu k asociovanému významu, který může být vykouzlen označujícím předmětem.“⁴⁷² Jako příklad můžeme použít obrázek stromu, kolem jehož kmene se obtáčí had. Takový obrázek nám denotuje skutečný strom obtočený hadem, ale konotuje hřích.

Barthes ve svém konceptu pracuje také s pojmem sémiologický řetězec, kterým chápe vstupování jednotlivých znaků do vzájemných vztahů. Tato znaková spojení se řetězí za sebou a recipient na jejich základě může vyčíst smysl sdělení.

Mýtus je sekundárním sémiologickým systémem, protože vychází ze sémiologického řetězce, který existuje před ním. Tento řetězec se v rovině mýtu stává jakýmsi výchozím prvkem, jehož se mýtus zmocňuje, aby na něm vystavěl sémiologický systém vlastní. V mytické rovině je smysl primárního řetězce potlačen, ale zároveň slouží jako odrazový můstek pro tvorbu mytického sdělení. Mýtus je tedy metajazykem, jakýmsi nadsdělením.⁴⁷³

Pro označované v primárním i sekundárním systému Barthes používá termín koncept. Pro označující jakožto člen signifikace prvního řádu zavádí termín smysl. V okamžiku, kdy se tento člen stane součástí sekundárního mytologického systému, označuje ho Barthes pojmem forma.⁴⁷⁴

Mýtus v Barthesově pojetí definuje způsob, jakým je vysloven, nikoli to, co sděluje. Předmětem mýtu se může stát cokoli, „*neboť univerzum skýtá neomezený počet možností*“⁴⁷⁵. Mýtus nemusí nutně nést jen psaný jazyk, ale i fotografie, film, divadlo nebo třeba hudba.

S Barthesovým konceptem mýtu je spojován také pojem ideologie, tedy soubor určitých hodnot, názorů a postojů, kterými je vykládán svět. Mýtus je jedním z nositelů ideologie. „*Je vytvářený a znovuvytvořený proto, aby podával jednotná a přirozená vysvětlení rozporuplných událostí.*“⁴⁷⁶

⁴⁷¹ ČERNÝ, J.; HOLEŠ, J., *Sémiotika*, s. 265.

⁴⁷² MCQUAIL, D., *Úvod do teorie masové komunikace*, s. 278-279.

⁴⁷³ BARTHES, R., *Mytologie*, s. 112-113.

⁴⁷⁴ Tamtéž.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 107.

⁴⁷⁶ REIFOVÁ, Irena a kol. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 158.

Umberto Eco ideologii chápe jako „sdělení, jež začíná s faktickou deskripcí a následně ji teoreticky ospravedlňuje, aby bylo pozvolna akceptováno společností, prostřednictvím procesu nadkódování“.⁴⁷⁷

11.3 Propaganda jako specifický způsob přesvědčování

Na začátku této kapitoly bylo zmíněno, že základní funkcí protektorátních mediálních produktů byla funkce persvazivní, tedy přesvědčovací. Specifickým způsobem přesvědčování je v případě protektorátních listů propaganda, která recipientům distribuuje ideologii prostřednictvím rozmanitých znakových systémů.

Pro lepší pochopení toho, jakým způsobem je ideologie distribuována, uvádím základní rysy propagandy.

- Orientace na masu a pseudoindividualismus – Propaganda se nikdy nezaměřuje na izolované individuum, vždy se soustředí na to, co toto individuum spojuje s ostatními členy společnosti, ať už jsou to společné motivace, pocity nebo mytologie. Jejím cílem je podmanit si recipienta jako součást masy, a tuto masu jako celek ovládnout. Propaganda však zároveň vytváří zdání adresnosti a individualismu a dává tak individuu falešný pocit svobody, který ho činí manipulovatelným.⁴⁷⁸
- Totálnost - Propaganda pro své šíření využívá všech dostupných prostředků, zasahuje do všech sfér života jedince včetně jeho privátní zóny. Neexistuje žádná oblast, které by se propaganda vyhýbala a která by tak dávala prostor skutečné nezávislosti a individualismu.⁴⁷⁹ Totálnost propagandy činí mýtus každodenní žitou skutečností.
- Skryté působení – Přestože je propaganda všudypřítomná, snaží se působit natolik skrytě, aby si recipient její přítomnost neuvědomoval. Jedině tak totiž dochází ke skutečné naturalizaci šířené ideologie. Autoři Garth Jowett a Victoria O'Donnell upozorňují na to, že v praxi existují dva typy⁴⁸⁰ propagandy, které působí ve vzájemné součinnosti.

⁴⁷⁷ ECO, U., *Teorie sémiotiky*, s. 324.

⁴⁷⁸ JOWETT, G. S.; O'DONELL, V., *Propaganda and Persuasion*, s. 3-6.

⁴⁷⁹ Tamtéž, s. 6-11.

⁴⁸⁰ Přístupů k propagandě a jejímu působení existuje celá řada, zabývá se jí například Harold Dwidith Lasswell.

Je to jednak přímá propaganda, která slouží jako nástroj k okamžité modifikaci názorů nebo postojů masy, a jednak propaganda nepřímá, kterou autoři nazývají pre-propagandou. Pre-propaganda skrytě a velmi pozvolna utváří společenské klima a atmosféru a konstituuje hlavní společenské předsudky.⁴⁸¹

- Vědomá úprava informací – Šířené informace jsou formulovány v duchu příslušné ideologie nebo politické linie. Propaganda je úmyslně selektuje, zkresluje nebo dokonce falšuje⁴⁸² s cílem prezentovat vládnoucí režim jako dobrý a spravedlivý a generovat tak společenský souhlas.
- Jasná identifikace nepřítele – S výše zmíněným rysem souvisí i snaha o neustálou identifikaci nepřítele. Nepřítel se stává nositelem negativity, a tedy přirozeným nástrojem k odvedení pozornosti od negativních rysů vládnoucího režimu. Nenávist ke společnému nepříteli zároveň slouží jako sjednocující sociální mechanismus, který činí individua snáze manipulovatelnými.
- Iracionalita a cílení na emocionální sféru – Propaganda útočí na pocity a vášně recipienta, má iracionální charakter. Autoři Garth Jowett a Victoria O'Donnell ve své publikaci ale upozorňují na skutečnost, že přes svůj iracionální charakter propaganda vychází z racionálních faktů, které interpretuje žádoucím způsobem.⁴⁸³

---

⁴⁸¹ JOWETT G. S.; O'DONELL, V., *Propaganda and Persuasion*, s. 6-11.

⁴⁸² REIFOVÁ, I., *Slovník mediální komunikace*, s. 192-194.

⁴⁸³ JOWETT G. S.; O'DONELL, V., *Propaganda and Persuasion*, s. 41-43.

12. Sémioпростор protektorátního denního tisku na příkladu Večerního Českého slova, Venkova a Poledního listu z přelomu června a července 1941

V sémiotické analýze vycházím z Barthesova pojetí ideologie, tedy z tvrzení, že ideologie je distribuována skrze mytické koncepty. Ty lze dobře vysledovat ve všech sledovaných mediálních produktech. Mytické vyprávěcí postupy fungují jako nadsdělení. To znamená, že na první pohled nejsou příliš patrné a recipient si jejich přítomnost uvědomuje až sekundárně.⁴⁸⁴ Pro přesvědčování publika však mají klíčový význam, protože purifikují skutečnost a činí tak jednání říše nezpochybnitelným.

Vzhledem k množství zkoumaného materiálu jsem se soustředila na pět základních, vzájemně propojených a vzájemně se potvrzujících, mytologických konceptů, které v různých kombinacích prostupují všemi sledovanými články. Vybrané mytologické koncepty se podílejí na utváření diskursivních kategorií MY a ONI, které jsou pro existenci a udržování každé ideologie klíčové.

12.1 Mýtus vůdce

Mýtus vůdce lze považovat za jeden ze základních pilířů nacistické ideologie. Byl to Adolf Hitler, který se pro miliony Němců stal ztělesněním německé státnosti a člověkem, který měl národu poníženému versailleskými smlouvami navrátit jeho ztracenou hrdost.

Touha po silném vůdci byla v německém národě silně zakořeněna. Nebyla produktem válečného neúspěchu, rostoucí inflace ani rapidního poklesu životní úrovně, byť tyto skutečnosti německou touhu po vůdci akcelerovaly a umožnily Hitlerovi chopit se moci ve státě.

Kořeny této touhy lze rozpoznat už na počátku 19. století, kdy se značná část německých území dostala pod kontrolu Napoleona. Někdejší německá velmoc Prusko se proměnila v pouhý nárazníkový stát mezi Napoleonovým panstvím a Ruskem. Snaha vymezit se vůči francouzskému vlivu se stala hnací silou německého

---

⁴⁸⁴ BARTHES, R., *Mytologie*, s. 114.

národního hnutí, v němž vykrystalizovala představa o nadřazenosti německého národa a německé kultury a o heroickém vůdcovství.⁴⁸⁵

Vzmáhající se nacistické hnutí na tyto představy později úspěšně navázalo. Negativní vnímání Výmarské republiky⁴⁸⁶, která přijala pro Němce potupné podmínky versailleského míru a která se ochromena světovou hospodářskou krizí nedokázala účinně vypořádat s politickou nestabilitou a hrozbou bolševické revoluce, k tomu nacistům vytvořila ideální podmínky. NSDAP za této situace nabídla vládu silné ruky, která obnoví pořádek a stabilitu.⁴⁸⁷

Hitlerův nástup k moci byl spojen s mytickou představou přicházejícího mesiáše, byť tuto představu většinová německá společnost v době, kdy se stal kancléřem⁴⁸⁸, ještě nesdílela. Šířila ji však nacistická propaganda, stranický list *Völkischer Beobachter* o novém kancléři psal jako o „kancléři národního povznesení“.⁴⁸⁹

Po převzetí moci⁴⁹⁰ se Hitler postupně⁴⁹¹ získal roli „rozhodující identifikační a projekční postavy pro obavy a naděje, resentimenty a touhy mas.“⁴⁹² Postava vůdce se stala mytickým ztělesněním „vzkříšeného“ Německa a mluvčím německého národa.

Výrazem tohoto mesianistického mytického konceptu se stal sakrální charakter masových stranických a kulturních akcí Třetí říše, při nichž Hitler ztělesňoval zároveň mesiáše i kněze nového politického náboženství. Příkladem takovýchto akcí byly každoroční několikadenní sněmy NSDAP v Norimberku, které nabývaly charakteru náboženských rituálů.⁴⁹³

---

⁴⁸⁵ KŘEN, J., *Dvě století střední Evropy*, s. 77-80.

⁴⁸⁶ Výmarská republika je označení pro Německou republiku v období mezi přijetím versailleského mírového systému a nástupem Adolfa Hitlera k moci (1919-1939).

⁴⁸⁷ PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 563-564.

⁴⁸⁸ Prezident Paul von Hindenburg jmenoval Adolfa Hitlera do funkce kancléře 30. ledna 1933.

⁴⁸⁹ REICHEL, Peter. *Svůdný klam Třetí říše*. Praha: Argo, 2004, s. 130.

⁴⁹⁰ K faktickému převzetí moci došlo 23. března 1933 po vydání tzv. zmocňovacího zákona., který znamenal likvidaci ústavy Výmarské republiky. Na základě této normy byly postupně rozpuštěny všechny politické strany kromě NSDAP. (In PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 584.)

⁴⁹¹ Většinová společnost se s Hitlerem začala identifikovat v okamžiku, kdy mu připsala zásluhy za hospodářský růst a vzestup německého národa. (In REICHEL, P., *Svůdný klam Třetí říše*, s. 131.)

⁴⁹² Tamtéž, s. 132.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 102.

„Kolem celé Zeppelinovy louky bylo s odstupem pouhých dvanácti metrů rozestavěno sto třicet výkonných reflektorů užívaných při protivzdušné obraně, které vysílaly ostře ohraničené kužely světla do výšky šesti až osmi kilometrů, kde se jednotlivé paprsky slily v zářící světelnou plochu připomínající chrámovou klenbu. (...) S padajícím soumrakem se na ploše arény zformoval více než statisícíhlavý hnědý blok těsně vedle sebe stojících mužů. (...) Fanfáry a bouřlivý jásot ohlásily příchod Hitlera. (...) Na rohových pilířích tribuny plápolaly nezbytné ohně. Když potom Hitler přešel po ploše arény a stoupal na tribunu, vystřelily vzhůru své světlo protiletectvé reflektory a vytvořily tak jakýsi ‚světelný dóm‘,“⁴⁹⁴ popisuje v knize *Svůdný klam třetí říše* Peter Reichel sjezd NSDAP, který následoval po anšlusu Rakouska v roce 1938.

Byly to zejména akce tohoto charakteru, které formovaly mýtus vůdce – mesiáše a které zfanatizovaným masám vštěpovaly víru v Adolfa Hitlera. „Apoštoly“ tohoto moderního mýtu se stala německá média, ovládaná Ministerstvem propagandy. Stejně poslání měla i média v protektorátu.

Mýtus vůdce tedy zřetelně prostupuje i sledovanými mediálními obsahy. Dobře je tento mytický komplex čitelný například v prohlášení Adolfa Hitlera k německému národu, který po útoku na Sovětský svaz otiskly všechny zkoumané protektorátní listy.

„Bylo to tedy v srpnu roku 1939 pro mne těžkým sebezapřením, když jsem svého ministra poslal do Moskvy, aby se tam pokusil pracovat ke zmaru britské obkličovací politiky proti Německu,“⁴⁹⁵ vysvětlil v něm Hitler uzavření paktu Ribbentrop-Molotov.

Jako primární sémiologický řetězec v této promluvě funguje koncept (označující) *Já* (vůdce) *jsem se sebezapřením uzavřel pakt*. Jeho smyslem (označovaným) je *záchrana Německa*. V sekundárním sémiologickém systému, tedy v rovině mýtu se význam posouvá a konotuje mýtus boje dobra se zlem (*Dobro díky mně zvítězilo nad zlem*) nebo také křesťanský mýtus spasení: *Já jsem vás spasil*.

---

⁴⁹⁴ REICHEL, P., *Svůdný klam Třetí říše*, s. 115.

⁴⁹⁵ NESG. Od Severního mysu k Černomoří proti bolševismu. *Venkov*, 23. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1-2, též NESG. Vůdce k německému národu. *Polední list*, 23. 6. 1941, roč. 15, č. 170, s. 1-2, též ČTK. Zbraní proti bolševické zradě. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 1-2.

Akcentací první osoby si řečník v tomto kontextu zároveň přivlastní božské atributy, protože tím, kdo v křesťanské mytologii přináší spásu, je Bůh skrze Ježíše Krista. S ním je spojen řetězec dalších konotací: *pravda – láska – dobro*. V mytické rovině se tak Hitler stává nositelem nejvyšších lidských hodnot.

Božské atributy ho zároveň činí *vyvoleným, hodným následování* a především *nedotknutelným* a *neomylným*. Tato mytologie zároveň potlačuje světskou racionalitu ve prospěch iracionální víry ve *věčný život Německa*.⁴⁹⁶

V závěru svého projevu Hitler mýtus vůdce – spasitele přímo pojmenovává: „ (...) *úkolem této fronty není tudíž jen ochrana zemí, nýbrž zabezpečení Evropy a tím spása všech*.“⁴⁹⁷

Za „ideologické zakřivení“ tohoto mytického konceptu můžeme považovat skutečnost, že Hitler sám sebe prostřednictvím mýtu pasuje do role nositele nejvyšších hodnot navzdory tomu, že právě rozpoutal novou etapu válečného konfliktu, která je s nejvyššími ideály humanity v přímém rozporu.

Podobných příkladů, v nichž se projevuje mýtus vůdce-spasitele, můžeme ve zkoumaném materiálu nalézt celou řadu. Vzhledem k množství tohoto materiálu však uvádím jen několik dalších reprezentativních příkladů.

Mýtus spasitele a spásy se nejčastěji objevuje v souvislosti se zprávami o německém postupu na Ukrajinu. Například v článku s titulkem „*Zázrakem záchráněni z rukou rudých!*“, který 10. července 1941 otisklo Večerní České slovo a

---

⁴⁹⁶ Filolog Victor Klemperer upozorňuje na to, že tato křesťanská symbolika nabývá při mnoha akcích nacistického režimu zcela konkrétní podoby. Jako příklad uvádí rituál „svěcení“ nových vlajek a praporů strany, který byl součástí norimberských říšských sněmů.⁴⁹⁶ Při tomto ceremoniálu byla v čele průvodu nesena tzv. krvavá vlajka, která odkazovala na 16 Hitlerových stoupců, kteří padli v průběhu neúspěšného mnichovského puče v listopadu roku 1939. Nacisté je vnímali jako první mučedníky⁴⁹⁶ strany. Samotný akt „svěcení“ spočíval v tom, že se krvavá vlajka musela dotknout všech nových praporů. V kontextu křesťanství tento rituál asociuje *přijímání Kristovy krve*, jímž věřící symbolicky participují na jeho oběti a tím i na věčném životě. (In KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše – LTI: poznámky filologovi*. Jinočany: H&H, 2003, s. 117, též REICHEL, P., *Svůdný klam Třetí říše*, s. 117.) Další příklad uvádí historik Ian Kershaw, který zdůrazňuje fakt, že se Hitlerovo sídlo v Berghofu změnilo v cosi na způsob poutního místa. Denně sem proudil dav obdivovatelů v naději, že zahlédnou vůdce. (In KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus*. Praha: Iris, 1992, s. 58.)

⁴⁹⁷ NESG. Od Severního mysu k Černomoří proti bolševismu. *Venkov*, 23. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1-2, též NESG. Vůdce k německému národu. *Polední list*, 23. 6. 1941, roč. 15, č. 170, s. 1-2, též ČTK. Zbraní proti bolševické zradě. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 1-2.

který odkazuje k německému „osvobození“⁴⁹⁸ Ukrajiny a sovětskému vybití vězňů.

„Uprostřed močálovitých luk leží káznice, dubenský dům hrůzy. Pět set dvacet osm mužů, žen a dětí zde bylo zavražděno jen proto, že milovali svoji zem. Brány káznice, silné jako zeď, jsou vyrazeny a v dlouhé řadě jsou vynášeny hrubé rakve. Jen málo uvězněných ušlo příšernému osudu, jen málo jich leží na bílých lůžkách německého lazaretu. (...) O nejtěžších hodinách svého života vypravuje Valentyna Lepieszskiewiczová Rowne: (...) Žila jsem osm měsíců za zamřížovanými okny a dveřmi pobitými železem. Nebyl to však již vůbec život, bylo to čekání na smrt. (...) Brzy jsem usnula na své špinavé zíněnce. Bylo tak asi kolem půlnoci, když mne probudily hlasité výstřely. Slyšela jsem volání o pomoc a strašlivé sténání. (...) Výstřely se blížily a blížily a také výkřiky lidí ve smrtelné úzkosti. (...) Spatřuji deset agentů GPU ve dveřích. ‚Vy se cítíte jistě silni, protože přicházejí Němci!‘ zařvou nám do tváře. Pak se zableskne. Tisknu se ke zdi, čekám na smrt, přece však ještě žiji. (...) Modlím se nahlas a děkuji Bohu, že mne zachránil.“⁴⁹⁹

Mýtus spásy a spasitele je v tomto případě vystavěn na principu kontrastu. Vedle obrazů *hrubé rakve*, která konotuje *smrt, zánik a beznaděj*, a *špinavé zíněny*, která konotuje *bídu, porobu a utrpení*, tu autor klade obraz *bílého lůžka německého lazaretu*. Lůžko lazaretu konotuje *uzdravení, naději a záchranu*. Jeho bílá barva je už sama o sobě symbolem *čistoty, pořádku, světla a nevinnosti*, v textu je však tato symbolika ještě zesílena kontrastními symboly temnoty (*káznice, zamřížovaná okna a dveře pobité železem, půlnoc*). Bílé lůžko německého lazaretu se tak mění v mytickou Noemovu archu, která Ukrajince zachrání před zkázou.

Naději, kterou tato představa vyvolává, ještě zesiluje křesťanský mýtus vzkříšení, respektive vítězství nad smrtí, který v sobě nese popis Němci osvobozené věznice: *Brány káznice, silné jako zeď, jsou vyrazeny*. V mytické rovině lze v této promluvě spatřovat *vítězství nad temnotou hrobu*, které přímo pojmenovává vzpomínka přeživší vězenkyně: *Nebyl to však již vůbec život, bylo to čekání na smrt*.

---

⁴⁹⁸ Už samotná propagandistická interpretace německého postupu Ukrajinou jakožto osvobozovací akce konotuje spásu. Stejný charakter má i slovo zázrak v titulku citovaného článku.

⁴⁹⁹ NESG. Zázrakem zachránění z rukou rudých. *Večerní České slovo*, 10. 7. 1939, roč. 23, č. 159, s. 2.

V závěru textu dochází k přímé transcendenci Němců, za jejichž zosobnění můžeme považovat Hitlera, ve spasitele: *Spatřuji deset agentů GPU ve dveřích. ,Vy se cítíte jistě silni, protože přicházejí Němci!‘ zařvou nám do tváře. Pak se zableskne. Tisknu se ke zdi, čekám na smrt, přece však ještě žiji. (...) Modlím se nahlas a děkuji Bohu, že mne zachránil. Za nositele záchrany, spásy jsou ve druhé větě jasně označeni Němci (*Přicházejí Němci!*), poslední věta však klade rovnítko mezi Němce a Boha Spasitele: *Modlím se nahlas a děkuji Bohu, že mne zachránil.**

Vedlejší linku výše popsaného mesianistického mýtu tvoří mytický koncept nepřátel, který budeme hlouběji analyzovat v podkapitole 12.4. I tento mytický koncept pracuje s křesťanskou symbolikou. Například promluva *Pět set dvacet osm mužů, žen a dětí zde bylo zavražděno jen proto, že milovali svoji zem.* v mytické rovině odkazuje k biblickému vraždění nevinňátek.

Dalším příkladem mytického konceptu vůdce-spasitele je článek uveřejněný 9. července 1941 v Poledním listu pod titulkem *Peklo bolševických vražd.* Už samotný titulek zřetelně odkazuje ke křesťanské symbolice *zatracení* a *utrpení*. V jednom z prvních odstavců se pak zřetelně vyjevuje mytická postava spasitele:

*„Ukrajinské i polské obyvatelstvo vítá německé vojáky beze sporu jako své osvoboditele. Ve městě je vidět nápisy ,Heil Hitler!‘ nebo ,Zdravíme svého Hitlera!‘. Všude je vidět hákové kříže a vlajky s hákovým křížem. Lvov je sotva dva roky sovětský. Bolševické období bude však zaznamenáno jako nejtemnější v dějinách lidstva.“*⁵⁰⁰

Mýtus vůdce-spasitele je zde konstruován na stejném principu jako v předchozím článku, tedy na principu kontrastu. Za povšimnutí zde však stojí slovní spojení *svého Hitlera*, které mělo symbolizovat vysokou míru akceptace a sebeidentifikace ukrajinského národa s „novým božstvem“.

---

⁵⁰⁰ NESG. *Peklo bolševických vražd. Polední list*, 9. 7. 1941, roč. 15., č. 185, s. 1.

12.2 Mýtus vyvoleného národa

Mýtus vyvoleného národa úzce souvisí s mýtem vůdce-spasitele. Stejně jako novozákonní mesiáš vzešel z prostého lidu, vzešel i Adolf Hitler z německého národa. Právě „lidový“ původ vůdce se stal jedním ze stěžejních propagandistických prvků⁵⁰¹ při budování Hitlerova kultu osobnosti. Byl to lid, z něhož nacisté odvozovali legitimitu nově nastoleného represivního režimu.⁵⁰²

Ian Kershaw ve své knize *Hitlerův mýtus* upozorňuje na skutečnost, že stranický tisk NSDAP o Hitlerově nástupu k moci od počátku referoval jako o nástupu „lidového kancléře“ nebo též „kancléře národa“, čímž „naznačoval nová pseudodemokratická pouta mezi lidem a mužem z lidu, který byl nyní jejich vůdcem“.⁵⁰³

Právě propagandou důsledně zdůrazňované pouto mezi Hitlerem a jeho národem bylo tím, co živilo mýtus vůdce-spasitele. Hitler se díky tomuto sepejetí s lidem a národem stal z pohledu mas nikoli diktátorem, ale „vykonavatelem vůle národa“⁵⁰⁴. Tím byl odstraněn protiklad mezi vládcem a ovládanými a společenský souhlas s nově nastoleným režimem mohl být interpretován jako následování, plné důvěry, které znamenalo faktické delegování moci lidu na vůdce a jeho transformaci v absolutní autoritu.⁵⁰⁵

Výrazem tohoto následování a této důvěry se stalo, symbolicky den před zákazem nenacistických stran⁵⁰⁶, zavedení povinného používání německého pozdravu „Heil⁵⁰⁷ Hitler“ pro všechny německé státní zaměstnance. K tomuto

---

⁵⁰¹ Nacistická propaganda se velmi soustředila na vykreslení Hitlerových „lidských kvalit“. Hitler byl zobrazován jako skromný a prostý člověk, který z lásky ke svému lidu pracuje v zájmu jeho budoucnosti. Propagandistické filmy ho také často zachycovaly mezi prostým německým lidem, za války pak jako spolubojovníka německých vojáků. Ne náhodou Hitler při svých návštěvách fronty oblékal šedivou vojenskou uniformu. (In KERSHAW, I., *Hitlerův mýtus*, s. 65-68.)

⁵⁰² Lidu se také přizpůsobovala veškerá propaganda. „Každá propaganda musí být lidová a její duchovní úroveň se musí přizpůsobit úrovni chápání těch nejomezenějších mezi těmi, na něž se obrací. ... Umění propagandy spočívá právě v tom, že chápe citový svět představ velké masy a nachází psychologicky správnou formou cestu k získání pozornosti a poté srdcí této masy,“ poznamenává Hitler v knize *Mein Kampf*. (In HITLER, A., *Můj boj*, s. 130.)

⁵⁰³ KERSHAW, I., *Hitlerův mýtus*, s. 49.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 73.

⁵⁰⁵ Tamtéž.

⁵⁰⁶ K zákazu nenacistických stran došlo 13. 7. 1933.

⁵⁰⁷ Význam německého výrazu Heil stojí za povšimnutí. Je-li toto slovo ve spojení s vykřičníkem, pak znamená provolání *slávy* nebo *zdaru*. Jako samostatně stojící substantivum *das Heil* však znamená

nařízení byl připojen dodatek, který pozdrav „Heil Hitler“ doprovázený zdvižením pravice nařizoval i nečlenům strany při zpěvu německé hymny a písni Horsta Wessela, pochodové skladby SA a hymny NSDAP. „Důvěra národa“ byla zároveň předem zajištěna výhrůžnou a represivní formulací, že „*kdo nechce upadnout do podezření, že se vědomě chová negativním způsobem, bude používat Hitlerův pozdrav*“.⁵⁰⁸

Stylizoval-li se Hitler ve své agresivní a rozpínavé zahraniční politice i v agresivní proti vnitřnímu nepříteli do role vykonavatele vůle lidu, pak bylo nutné obhájit i oprávněnost této vůle. K tomu nacistům sloužil mýtus vyvoleného národa, který navázal na nacionalistické představy počátku 19. století a který nacisté dále rozvíjeli pomocí pseudovědeckých rasových teorií.

Podle těchto teorií byli Němci „*vrcholným ztělesněním árijské rasy*“⁵⁰⁹, která byla ze své podstaty předurčena k vládnutí podřadným rasám: Slovanům, románským národům nebo Židům. Vyvolená árijská rasa měla podle nacistů nárok na získání přiměřeného životního prostoru (*Lebensraum*) i na vládu nad celou Evropou. Toto učení se stalo konkrétní praxí nejen přesídlováním, rasovými čistkami, systematickou germanizací, stavbou koncentračních táborů a později také plánovitým vyhlazováním tzv. podlidí (*Untermensch*), ale i zakládáním zvláštních ústavů, v nichž se měly rodit čistě árijské děti (program *Lebensborn*).⁵¹⁰

Árijci se jakožto vyvolená rasa automaticky stali nositeli univerzálních hodnot jako je dobro, právo, spravedlnost nebo pravda. Árijci byli v pojetí rasového učení rovněž nositeli evropské kultury a měli nastolit nový evropský řád.

Podlehnutí tomuto mýtu bylo pro německou společnost o to snazší, že jí ho nacisté nabídli v době, kdy německý národ trpěl ponížením versailleskými mírovými podmínkami. Mýtus jedinečného, vyvoleného národa měl tedy výrazně kompenzační funkci a pomohl Němcům získat zpět ztracené sebevědomí.

---

blaho, spásu, záchranu, zdar nebo také *dobro*. Jako adjektivum znamená *neporušený, zdravý, vyléčený, zhojený* nebo *vyhojený*. Pozdrav „Heil Hitler“ tak kromě provolání slávy nese i vedlejší významy, které odkazují k mytickému komplexu vůdce spasitele.

⁵⁰⁸ KERSHAW, I., *Hitlerův mýtus*, s. 57.

⁵⁰⁹ KŘEN, J., *Dvě století střední Evropy*, s. 476.

⁵¹⁰ Tamtéž, s. 476-477.

Ve sledovaných protektorátních denících sloužil mýtus vyvoleného národa zejména k obhajobě války. Výrazně se to projevuje například v úvodníku s titulkem *Válka o nový evropský řád*, který 4. července 1941 otiskl Venkov na straně 1.

„*Tato válka je bojem o nový světový řád uspořádaný podle přirozených zájmů a životních sil jednotlivých národů*,“⁵¹¹ píše v úvodníku autor, který se signuje zkratkou cp.

Promluva silně potlačuje kořistnický rozměr konfliktu a válku interpretuje jako spravedlivý boj. Tuto spravedlnost konotuje zejména slovo *řád*, k němuž se váží hodnoty jako *bezpečí*, *pořádek*, *právo* nebo *spravedlnost*, které jsou v lidské společnosti tradičně vnímány pozitivně a automaticky tak boji propůjčují legitimitu. Druhá část věty *podle přirozených zájmů a životních sil jednotlivých národů* tuto legitimitu ještě zesiluje a zároveň slovem *přirozených* naturalizuje řád, který má být nastolen. Za povšimnutí stojí slovo *světový*, které prozrazuje skutečné ambice válečného agresora. Celá promluva odkazuje k nacistické rasové teorii a přirozené nadvládě árijské rasy, klíč k dešifrování mýtu tedy v tomto případě leží v kontextu, do kterého je promluva zasazena: *Německý národ bojuje za svoji přirozenou nadvládu*.

Ještě jasněji se tento mýtus objevuje v článku „*Historické poslání Německa*“, který 13. července 1941 otiskl Venkov na straně 2.

„*Boj Německa je revolučním bojem nové Evropy a Německo provádí jakožto srdce Evropy historické poslání. Evropa nemůže dále žít ani podle britského vzoru, neboť by to znamenalo zchátrání a zmrzačení, ani podle vzoru bolševického, což by mělo za následek zánik skutečné kultury a mravnosti*.“⁵¹²

Jádrem této promluvy je část *Německo provádí jakožto srdce Evropy historické poslání*. Důležitost Německa, respektive německého národa je zde vyjádřena symbolikou *srdce*. Stejně jako je *srdce* životně důležitým orgánem, díky jehož činnosti funguje lidské tělo, je v této promluvě německý národ činitelem, který je klíčový pro fungování Evropy. Se slovem *srdce* se navíc pojí asociace *dobra* a *lásky*, které německému boji stejně jako v našem předchozím příkladě dodávají potřebnou

⁵¹¹ cp. *Válka o nový světový řád*. *Venkov*, 4. 7. 1941, roč. 36, č. 155, s. 1.

⁵¹² ČTK. *Historické poslání Německa*. *Venkov*, 13. 7. 1941, roč. 36, č. 163, s. 2.

legitimitu. Tutéž úlohu má i slovní spojení *historické poslání*, které zároveň odvrací pozornost od kořistnického charakteru války a dodává boji německého národa jakési *posvěcení shora*.

Druhá část promluvy pak přináší konkrétní náplň slovnímu spojení *historické poslání*: *Evropa nemůže dále žít ani podle britského vzoru (...) ani podle vzoru bolševického*. Historickým posláním německého národa je tedy nastolení nového řádu, který v první větě prvního souvětí reprezentuje slovní spojení *nové Evropy*⁵¹³. Obhajobou této *nové Evropy* je akcentace hrozeb nepřátelských světů *zchátrání a zmrzačení a zánik skutečné kultury a mravnosti*. Německý národ, který se proti těmto hrozbám vymezuje bojem, se tak stává *nositelem a garantem skutečné kultury, mravnosti a rozkvětu*. Stěžejní charakter má slovní spojení *nemůže dále žít*, které německému boji dodává zdání *nevyhnutelnosti a nutnosti* a zároveň konotuje *spásu*.

Mýtus vyvoleného národa a jeho přirozené nadvlády nese i článek s titulkem „*Židovský stát. „Sovětská unie“*“, který 13. července 1941 otiskl Polední list na straně 7.

„*Německý voják přináší opětně lidská práva, jež byla Moskvou potlačena v krvi*“,⁵¹⁴ stojí v něm.

Slova *opětně* a *potlačena* odkazují k přirozenému řádu, v němž fungovala lidská práva. Spojení slov *byla Moskvou potlačena* tento přirozený řád konkretizuje jako dobu před tím, než se vlády ujala Moskva. *Německý voják* konotuje *boj*, respektive *boj německého národa*. Slovní spojení *opětově přináší* symbolizuje obnovu. Boj německého národa se tak v mytické rovině stává *bojem za obnovu řádu* a německý národ se stává *nositelem tohoto řádu*.

---

⁵¹³ Slovní spojení „nová Evropa“ rozebírá filolog Victor Klemperer. Upozorňuje na to, že toto slovní spojení vytváří jakousi zfalšovanou ideu Evropy. Nová Evropa v pojetí nacistů znamenala Evropu nordizovanou. Podle nacistické doktríny pocházelo veškeré evropanství i evropské ideje z nordických lidí neboli Severogermánů. V tomto pojetí se německý národ povznesl nad všechny ostatní národy. (In KLEMPERER, V., *Jazyk Třetí říše – LTI: poznámky filologovi*, s. 168.)

⁵¹⁴ ep. Židovský stát „Sovětská unie“. *Polední list*, 13. 7. 1941, roč. 15, č. 189, s. 7.

12.3 Mýtus konečného vítězství a dějinné nevyhnutelnosti

Mýtus konečného vítězství a dějinné nevyhnutelnosti vyplývá z obou výše zmíněných mýtů, tedy z mýtu vůdce-spasitele a mýtu vyvoleného národa. Vůdce se jako mytický spasitel automaticky stal garantem přirozené spravedlnosti, zastáncem morálky i ochráncem vyvoleného německého národa. „*Vůdce je vždy připraven bez ohledu na postavení viníka dělat vše nezbytné pro dobro lidu,*“⁵¹⁵ panovalo dobové přesvědčení zmanipulované nacistickou propagandou.

Po Hitlerově nástupu k moci a prvních signálech ekonomického oživení německý národ, nebo alespoň jeho většina, uvěřil, že díky novému kancléři dojde k obnovení pořádku a klidu v zemi. K posílení tohoto přesvědčení paradoxně vedla i čistka⁵¹⁶ v SA, kterou Hitler provedl na přelomu června a července 1934.⁵¹⁷

Hitler se jako garant práva a spravedlnosti profiloval i v otázkách zahraniční politiky. Stavěl se do role obránce německého národa, který chce vykořenit „*zřejmou nespravedlnost a diskriminaci, jimiž trpěl německý lid od první světové války*“⁵¹⁸, dosáhnout toho však podle svých slov chtěl pouze mírovou cestou. Německá branná moc tedy v podání nacistické propagandy byla obrannou silou, která byla pro většinu německého národa „*ospravedlnitelná a nezbytná, aby postavila národ znovu na stejnou úroveň, jakou měli jeho někdejší nepřátelé z první války, a aby poskytla dostatečně silnou základnu pro diplomatická jednání se západními demokraciemi*“⁵¹⁹.

Tuto rétoriku zdánlivě potvrdily první Hitlerovy „nekrvavé“ úspěchy v zahraniční politice. Jednalo se zejména o vojenské obsazení Porýní v březnu 1936, anšlus Rakouska v březnu 1938 a mnichovskou dohodu v září 1938. Tyto německé úspěchy vystupňovaly obdiv a důvěru k vůdci a německý národ ujistily v přesvědčení, že jsou požadavky německého národa legitimní.⁵²⁰ Nemalou měrou

---

⁵¹⁵ KERSHAW, I., *Hitlerův mýtus*, s. 84.

⁵¹⁶ Čistka v SA je též známa jako noc dlouhých nožů (30. 6. 1934 – 2. 7. 1934). Jednalo se o masakr vedení SA a Hitlerových odpůrců v NSDAP, který vykonaly jednotky SS. Během čistek bylo zavražděno na 1000 lidí, mezi nimi například velitel SA a Hitlerův přítel Ernst Röhm. Tisíce dalších lidí skončily v koncentračních táborech. (In PEČENKA, M. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, s. 336.)

⁵¹⁷ KERSHAW, I., *Hitlerův mýtus*, s. 85-86.

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 111.

⁵¹⁹ Tamtéž.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 112-119.

k tomu přispíval i propagandou živený mýtus vyvoleného národa a přirozené nadřazenosti árijské rasy.

S přibývajícimi úspěchy nacistického Německa na mezinárodním poli rostla i víra Němců v konečné vítězství země a přesvědčení o dějinné nevyhnutelnosti tohoto vítězství. Nacistická propaganda k tomu publiku předkládala rozmanité důkazy německé síly a lidské kvality a konstruovala pomocí nich mýtus konečného vítězství vyvoleného německého národa. Victor Klemperer si všímá například podoby propagandistických plakátů:

„Plakáty nacistů vypadaly skoro pořád stejně. Stále se na nich předváděl tentýž typ brutálního a zarputile vypjatého bojovníka, s praporem, puškou nebo mečem, míval uniformu SA, SS, polní uniformu nebo byl také nahý; charakteristikou této reklamy na sport, válku a oddanost Hitlerovi byl pokaždé výraz fyzické síly a fanatické vůle, svaly, tvrdost a nepochybně i absence jakéhokoli myšlení. (...) ‚Vůdce, rozkaž, jdeme za tebou!‘ nebo ‚S našimi prapory je vítězství!‘ se vštěpovalo jako prosté heslo, jako fráze.“⁵²¹

Mýtus konečného vítězství, které musí nevyhnutelně přijít, se odrážel i v protektorátním tisku.

„Přes nepříznivé dopravní poměry pokračuje pronásledování sovětoruské branné moci nezadržitelně na celé frontě. Ustupující nepřítel má zásahem našeho válečného letectva, jež proniká energicky hluboko do zápolí, nejtěžší ztráty,“⁵²² stojí například v článku *„Rudí pronásledování na celé frontě“*, který 5. července otisklo *Večerní České slovo* na titulní straně.

Jako primární sémiologický řetězec v této promluvě funguje koncept (označující) *Německo překonává překážky a ničí nepřitele*. Jeho smyslem (označovaným) je *vítězství Německa*. V sekundárním sémiologickém systému se význam dále posouvá a konotuje nevyhnutelnost německého vítězství: *Německo na cestě k vítězství překoná každou překážku*.

Nevyhnutelnost německého vítězství a sílu německé armády v promluvě akcentují přívlastky a příslovečná určení, jejichž sled výrazně zvyšuje ilokuční sílu

⁵²¹ KLEMPERER, V., *Jazyk Třetí říše – LTI: poznámky filologovi*, s. 93-94.

⁵²² ČTK. *Rudí pronásledování na celé frontě*. *Večerní České slovo*, 5. 7. 1941, roč. 23, č. 155, s. 1.

celého sdělení. Německo překonává *nepříznivé dopravní poměry*, nepřítele pronásleduje *nezadržitelně na celé frontě*, proniká *energicky* na jeho území a působí při tom *nejtěžší ztráty*.

Za povšimnutí stojí slovní spojení *zásahem našeho válečného letectva*. Užití přívlastku *našeho* namísto přívlastku *německého* má značit vysokou míru identifikace obyvatel protektorátu s okupanty.

Mýtus německého vítězství přímo pojmenovává další článek z Večerního Českého slova. Zpravodajský text s titulkem „*Největší obchvat v dějinách světa*“ deník otiskl 12. července 1941 na titulní straně.

„*Číslice zničených nebo ukořistěných sovětoruských zbraní ještě jednou názorně dokazují, že bolševici nastoupili u německých hranic s obrovskými silami. (...) Včasná obrana proti tomuto gigantickému útoku provedená v bezpříkladně krátké době, podává znovu nezvratný důkaz geniality německého vedení, jakož i morální a hmotné jakosti německé branné moci. To všechno plně potvrzuje Vůdcova slova, že německému vojáku není nic nemožné. (...) Německá branná moc nezná žádných překážek a rozhodne i druhou fázi boje ve svůj prospěch.*“⁵²³

Přesvědčení o neporazitelnosti německé armády zdůrazňuje užití dokonavého slovesného vidu: *rozhodne i druhou fázi boje ve svůj prospěch*. Kromě této víry nese promluva i potvrzení Hitlerových tvrzení o tom, že tažení proti Sovětskému svazu bylo obrannou akcí. Dojem bezprostředního ohrožení Německa navozuje věta *bolševici nastoupili u německých hranic s obrovskými silami*. Sloveso *nastoupili* konotuje *odhodlání a připravenost*, slovní spojení *u německých hranic* značí *geografickou blízkost* a slovní spojení *s obrovskými silami* značí *nejvyšší stupeň ohrožení*. Míru ohrožení značí i slovní spojení *gigantickému útoku*, které je obsaženo v následující větě.

V kontrastu k bolševické hrozbě zde stojí slovní spojení *geniality německého vedení a morální a hmotné jakosti německé branné moci*, které konotují nejen *nepřemožitelnost německé armády*, ale i *vyvolenost německého národa*, z něhož se geniální vedení i branná moc rekrutují. Záštitou víry v konečné vítězství Německa je

---

⁵²³ ČTK. Největší obchvat v dějinách světa. *Večerní české slovo*, 12. 7. 1941, roč. 23, č. 161, s. 1.

pak Hitler, k jehož autoritě odkazuje závěr promluvy: *To všechno plně potvrzuje Vůdcova slova.*

Charakteristickým způsobem konstruování mýtu konečného vítězství a dějinné nevyhnutelnosti byla soustavná kvantifikace, tj. odkazování na čísla.⁵²⁴ Dobře je to patrné například v článku, který 3. července 1941 pod titulkem *5 774 tanků, 160 tisíc ruských zajatců* otiskl Polední list.

„Obraz velikosti bitev (...) je zřejmý z toho, že od 22. června do 1. července bylo již hlášeno 5 774 tanků, 2 330 děl a protiletadlových děl, 4 pancéřované vlaky a nesčetné množství kulometů a pušek ukořistěných nebo zničených. Sovětoruská letecká zbraň ztratila v tomto období 4 725 letadel, z toho 1392 v leteckých bojích, 112 bylo sestřeleno protiletadlovými děly a 3 221 bylo zničeno na zemi. Dosud zjištěný počet zajatců činí přes 160 000.“

Počet zničených zbraní nepřítele či počet nových zajatců uváděly každý den zprávy z bojiště. Čísla se také objevovala v souvislosti s demonstrací „zvěřstev“, kterých se měl dopouštět Sovětský svaz. Konkrétní čísla byla často obsažena i v titulcích zpráv: „60 000 Litevců na Sibiř“⁵²⁵, „20 tisíc rudých přeběhlo“⁵²⁶, „Šedesát rudých leteckých eskader je již vyřazeno“⁵²⁷, „Sedmkrát větší úspěchy než před rokem ve Francii“⁵²⁸, aj.

Důležitým nositelem mýtu konečného vítězství a dějinné nevyhnutelnosti byl také otištěný fotografický materiál. Jednalo se zejména o snímky, které demonstrovaly sílu německé armády a její úspěšný postup do sovětského vnitrozemí. Na řadě z nich byli zachyceni i sovětsí zajatci.

Sílu a úspěšnost německé armády demonstruje například snímek uveřejněný 2. července 1941 v Poledním listě s popiskem „*Německé oddíly po hrdinném boji obsadily Brest a odvádějí ruské zajatce*“. Fotografie zachycuje na první pohled nekonečný proud zajatců jdoucích s rukama nad hlavou. (viz Příloha IV, s. 197)

---

⁵²⁴ VYBÍRAL, Zdeněk. *Psychologie komunikace*. 1. vydání, Praha: Portál, 2005, s. 163-166.

⁵²⁵ NESG. 60 000 Litevců na Sibiř. *Polední list*, 3. 7. 1941, roč. 15, č. 179, s. 1.

⁵²⁶ ČTK. 20 tisíc rudých přeběhlo. *Polední list*, 6. 7. 1941, roč. 15, č. 182, s. 2.

⁵²⁷ NESG. Šedesát rudých leteckých eskader je již vyřazeno. *Večerní České slovo*, 7. 7. 1941, roč. 23, č. 156, s. 1.

⁵²⁸ NESG. Sedmkrát větší úspěchy než před rokem ve Francii. *Venkov*, 2. 7. 1941, roč. 36, č. 153, s. 1.

Jednoznačnou demonstrací síly německé armády je i snímek, který 27. června 1941 uveřejnil Polední list s popiskem „*První nekonečné zástupy vojáků*“. Fotografie zachycuje několik řad německých vojáků na pochodu a symbolizuje nevyčerpatelnost a odhodlání německé armády. (viz Příloha IV, s. 194)

12.4 Mýtus nepřítel a spravedlivé obrany

Postup proti společnému nepříteli byl ústředním tématem snahy Němců vypořádat se s traumatem první světové války a později se logicky stal pilířem německé válečné propagandy. V první fázi byla společenská nenávisť směřována proti těm, kteří údajně těžili z „bídy“ německého národa za první světové války a v letech po ní.⁵²⁹ Dobře to ilustruje následující klauzule stranického programu NSDAP:

*„S ohledem na nesmírné oběti na majetku a krvi, jež od národa požaduje každá válka, je třeba osobní válečné obohacování označit jako zločin na národu. Proto požadujeme úplné zabavení veškerých válečných zisků.“*⁵³⁰

Za toho, kdo profitoval z bídy německého národa, formující se nacistické hnutí označilo plutokratického Žida a židovského bolševika, kteří se stali symboly rozkladu společenského řádu. Všechny pozdější kroky proti Židům proto byly prezentovány jako obranné⁵³¹. Živnou půdou tomuto přesvědčení o spravedlivém postupu proti nepříteli poskytly rasové teorie. Podle nich mohli Židé ohrozit nejvýše stojící árijskou rasu, které nacistické učení přiznávalo právo „*chránit se před útokem méněcennosti i násilím*“⁵³².

Právě rasový základ nenávisti vůči Židům je tím, co odlišuje německý antisemitismus od antisemitismu, který se v minulosti projevoval v mnoha jiných kulturách. Tam byla totiž nenávisť generována náboženským vyznáním a smír byl tedy možný skrze náboženskou konverzi. Nenávisť vůči Židům je však v rámci

---

⁵²⁹ ALY, Götz. *Hitlerův národní stát: Loupení, rasová válka a nacionální socialismus*. Praha: Argo, 2005, s. 26.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ Například předloha zákona o vyvlastnění Židů z roku 1937 úředníci Říšského ministerstva financí nazvali *Zákon o vyrovnání škod, jež německé říši způsobili Židé*. (In: ALY, G., *Hitlerův národní stát: Loupení, rasová válka a nacionální socialismus*, s. 27.)

⁵³² Tamtéž.

nacistického učení dána krví, „což znemožňuje jakýkoli smír a rozdělování na Židy a Nežidy činí věčným a legitimizuje je jako cosi, co se děje z boží vůle“⁵³³.

Antisemitské výpady, pomocí nichž se Hitlerovi v počátcích nacionalistického hnutí dařilo oslovovat nové soukmenovce, brzy ustoupily fanatickému antimarxismu a antibolševismu. Podle historika Iana Kershawa si byl Hitler zřejmě vědom, „že je zapotřebí širšího dorozumivacího prostředku, než byl antisemitismus, aby bylo možno seriózně se ucházet o moc“.⁵³⁴

Pro Hitlerovy veřejné projevy do uchopení moci a během let konsolidace režimu je proto charakteristické potlačování⁵³⁵ zmínek o Židech, dominují naopak útoky proti bolševismu. Bolševismus se například stal stěžejním tématem předvolební kampaně NSDAP v roce 1933, v níž strana představovala Hitlera jako „poslední baštu proti hrozně komunismu“⁵³⁶.

Pro samotného Hitlera však židovská otázka nadále stála v centru zájmu, byla to právě ona, z níž podle něj pramenila další „zla“ včetně bolševismu. O této skutečnosti svědčí i Hitlerova tichá⁵³⁷ tolerance násilností a pogromů, kterých se na židovském obyvatelstvu dopouštěli řadoví členové NSDAP.

Situace se změnila až v září 1935, kdy Hitler při projevu v Reichstagu navrhl přijetí protižidovských zákonů, které Židům odnímalý německé občanství a zakazovaly pohlavní styk mezi nimi a árijskou rasou. Zcela v rozporu s každodenní židovskou zkušeností však tvrdil, že nové zákony otevírají Židům možnost samostatné a nezávislé existence.⁵³⁸

Židovskou otázku s bolševismem Hitler poprvé veřejně položil do vzájemné souvislosti v projevu na zářijovém sjezdu NSDAP v roce 1937, kdy bolševismus nazval židovským výtvozem.⁵³⁹ Po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov v srpnu 1939 však protibolševické invektivy na čas ustaly a vystřídaly je dlouho tlumené výpady

---

⁵³³ KLEMPERER, *Jazyk Třetí říše – LTI: poznámky filologovi*, s. 142.

⁵³⁴ KERSHAW, I., *Hitlerův mýtus*, s. 204.

⁵³⁵ Židovskou otázkou se zabývala pouze výzva stranickým organizacím z března roku 1933 k uskutečnění celonárodního bojkotu židovského obchodu a zboží. (In: KERSHAW, I., *Hitlerův mýtus*, s. 204)

⁵³⁶ Tamtéž, s. 49.

⁵³⁷ Hitlerův postoj lze vysvětlit ohledem na zahraničně politické zájmy.

⁵³⁸ KERSHAW, I., *Hitlerův mýtus*, s. 205.

⁵³⁹ Tamtéž, s. 206.

proti Židům. Útok na Sovětský svaz v roce 1941 pak znamenal návrat ke kampani proti žido-bolševickému nepříteli, před jehož hrozbou se německý národ musí bránit.

Mýtus nebezpečného nepřítele, kterého musí německá říše v zájmu své vlastní existence, porazit, se velmi silně projevoval i ve sledovaných protektorátních listech. Vzhledem k množství článků, vztahujících se k problematice nepřátel, uvádíme pouze několik příkladů.

„Židovsko-bolševičtí držitelé moci se houževnatě pokoušeli, aby našemu a ostatním evropským státům naoktrojovali své panství, a to nejenom duševně, nýbrž hlavně vojensko-mocensky,“⁵⁴⁰ vysvětloval Hitler ve svém prohlášení k německému národu útok na Sovětský svaz.

Jako primární sémiologický řetězec v této promluvě funguje koncept (označující) *Žido-bolševický nepřítel si chtěl podmanit Evropu*. Jeho smyslem (označovaným) je *hrozba Německu*. V sekundárním sémiologickém systému se význam dále posouvá: *Naše (německá, árijská) existence byla v ohrožení* nebo obecněji *Sověti jsou nebezpeční*, z čehož pro německý národ vyplývá nutná obrana.

Podobné mytické poselství nese i úvodník s titulkem „*Rudá dýka v zádech Evropy*“, který 27. června 1941 otiskl Polední list na titulní straně.

„Zpráva ukazuje, jak bolševici podali s úsměvem jednu ruku k přátelství, zatímco druhá už vyplácela špionům a agentům peníze na sabotáže v Říši i v ostatní Evropě.“⁵⁴¹

Promluva v mytické rovině akcentuje *faleš* a *zradu* a konotuje křesťanský mýtus Jidášovy zrady Krista. Sovětský svaz, který měl důvěru vůdce-spasitele (vyvoleného národa), se spojil s nepříteli a tuto *důvěru zradil*. Mýtus Jidášovy zrady konotuje i *podání ruky*⁵⁴² v druhé větě promluvy.

Další uveřejněné články se týkaly charakteristiky sovětského režimu a jeho propojení s Židy. Exemplárním příkladem takové charakteristiky je článek

---

⁵⁴⁰ NESG. Od Severního mysu k Černomoří proti bolševismu. *Venkov*, 24. 6. 1941, roč. 36, č. 146, s. 1, též ČTK. Zbrání proti bolševické zradě. *Večerní České slovo*, 23. 6. 1941, roč. 23, č. 145, s. 1-2, též NESG. Vůdce o nástupu proti Sovětům. *Polední list*, 23. 6. 1941, roč. 15, č. 170, s. 1.

⁵⁴¹ NESG. Rudá dýka v zádech Evropy. *Polední list*, 27. 6. 1941, roč. 15, č. 174, s. 1.

⁵⁴² Jidáš Krista zradil římským vojákům přátelským gestem – polibkem.

uveřejněný 13. července 1941 v Poledním listě pod titulkem „Židovský stát ,Sovětská unie““.

*„Celé Sovětské Rusko bylo bolševismem přeměněno v káznici a jatky. Miliony ruského lidu staly se oběťmi židovsko-bolševického sadismu. Ještě nikde nebylo tolik lidské bídy, ještě nikde se neodehrála tak příšerná lidská tragédie, jako ve stínu sovětské hvězdy Davidovy. Za líbivou fasádou hesel nebylo nic, než vykořisťování, teror, nepředstavitelná bída a zaostalost.“*⁵⁴³

Sovětský režim je zde spojován s atributy kulturního a morálního úpadku: *káznice a jatky, lidská tragédie, vykořisťování, teror, nepředstavitelná bída a zaostalost*. Nositelem tohoto úpadku je pak žido-bolševické spojení: *židovsko-bolševický sadismus, ve stínu sovětské hvězdy Davidovy*. Celá promluva specifikuje hrozbu, kterou sovětský režim představoval pro německý národ, a legitimizuje tak německou „obranu“.

Stejně varovné poselství přináší i článek uveřejněný 7. července 1941 ve Večerním Českém slově pod titulkem „Zázrakem zachráněni z rukou rudých“.

*„Uprostřed močálovitých luk leží káznice, dubenský dům hrůzy. Pět set dvacet osm mužů, žen a dětí zde bylo zavražděno jen proto, že milovali svoji zem.“*⁵⁴⁴

V mytické rovině se odhaluje sdělení *Sověti vraždí nevinné*, které konotuje biblický mýtus o Herodově vraždění neviňátek a tím jaksi v druhém plánu vyjadřuje hrozbu vyvolenému německému národu. Tento mýtus se velmi často objevoval v článcích, které souvisely s německým postupem na Ukrajinu.

Další skupina článků akcentovala celkovou zaostalost Sovětského svazu a legitimizovala tím německé přesvědčení, že má árijská rasa právo toto jednání nejen odsoudit, ale bránit se méněcennosti násilím. Příkladem takového článku je článek z Večerního Českého slova s titulkem „Sověty vyrábějí brak“, který vyšel 7. července 1941 na straně 2.

„Sověty stále oznamují, za kolik milionů rublů vyrobily zboží, ale mlčí o tom, za kolik milionů rublů bylo zničeno strojů a jiných hodnot proto, že v sovětských

⁵⁴³ ep. Židovský stát „Sovětská unie“. *Polední list*, 13. 7. 1941, roč. 15, č. 189, s. 7.

⁵⁴⁴ NESG. Zázrakem zachráněni z rukou rudých. *Večerní České slovo*, 10. 7. 1939, roč. 23, č. 159, s. 2.

*továrnách jsou na místech lidé, kteří nemají o podniku ani zdání. V moskevské továrně byl vedoucím inženýrem Žid Gayer, který prodával dříve po domech kravaty a punčochy.“*⁵⁴⁵

V mytické rovině můžeme identifikovat sdělení *Sovětský svaz je zaostalý*. Vyplyvá z primárního řetězce *Sovětský svaz lže, ovládají ho nekompetentní lidé*. Poslední část promluvy navíc znovu odkazuje k žido-bolševickému propojení, které zde navíc symbolizuje celkový úpadek.

Důležitou roli při konstruování mýtu nepřítele hrál i obrazový materiál. Jednalo se zejména o snímky, které souvisely s ukrajinskou kampaní a zachycovaly počínání ustupujících Sovětů. Drastické snímky zachycovaly vraždy nevinných lidí a recipienta šokovaly svým naturalismem.

Jako výstižný příklad může sloužit snímek uveřejněný 11. července 1941 v Poledním listě. Fotografie zachycuje mrtvolu desetiletého dítěte, které je zhmotněním nevinných obětí Sovětů. Popisek pod fotografií celkový dojem ještě zesiluje: *„Tento desetiletý chlapec byl sovětskými politikomisaři zohaven a ubodán k smrti jen proto, že měl německou maminku. Pro tu maminku se dostalo dítě do politického vězení jako nespolehlivé a sovětskému režimu nebezpečné a před útokem bolševiků bylo spolu s dalšími vězni zavražděno.“*

12.5 Mýtus českého národa

Mýtus českého národa tvořil jakousi vedlejší linii všech výše popsanych mýtů. Vyplyval z nich a podílel se na utváření představ protektorátního obyvatelstva o postavení českých zemí v rámci německé říše a českého národa v rámci expandujícího národa německého.

České země, které patřily k oblastem, v nichž Němci žili a k nimž byli kulturně vázáni, se podle nacistických plánů měly stát spolu s Alsaskem-Lotrinskem, Lucemburskem, částí Belgie, Dánska a Polska integrální součástí germánského impéria. Centrem tohoto impéria mělo být rasově čisté Německo.⁵⁴⁶

---

⁵⁴⁵ NESG. Sověty vyrábějí brak. *Večerní České slovo*, 7. 7. 1941, roč. 23, č. 156, s. 2.

⁵⁴⁶ KŘEN, J., *Dvě století střední Evropy*, s. 477- 478.

Český národ jako národ slovanský, patřil z hlediska rasového učení k národům podřízeným árijské rase. Nacisté byli přesvědčeni, že „v českých zemích, na německém dvoře, nemá Čech co pohledávat.“⁵⁴⁷ Obyvatele protektorátu nacisté rozdělili do dvou skupin: Rasově vhodní občané, zhruba 40-60 procent obyvatel, měli být germanizováni a přesídleni do nitra říše, eventuálně sterilizováni. Ostatní měli být odstraněni, tj. stejně jako Židé přesídleni na východ nebo fyzicky zlikvidováni.⁵⁴⁸

Po okupaci české země přišly o svoji autonomii, přestože duální správní systém měl budít zdání opaku.⁵⁴⁹ České úřady byly fakticky podřízeny orgánům okupačním, nejvyšší autoritou nového státoprávního uspořádání se stal říšský protektor. Tato politika měla pomoci začlenit české země do prostoru říše. Zdání autonomie mělo zároveň na okupovaném území udržet klid, aby nedošlo k narušení jeho hospodářského potenciálu. Pravým posláním protektorátu a jeho obyvatel bylo v prvních letech tvořit hospodářskou základnu pro vedení války.⁵⁵⁰

Toto přesvědčení také tvořilo jádro mýtu českého národa. Dobře to ilustruje článek, který 26. června 1941 otiskl Polední list pod titulkem „*Státoprávní postavení Protektorátu*“. Citovaný text byl součástí projevu státního tajemníka úřadu říšského protektora Karla Hermanna Franka při návštěvě Krakova.

*„Čechy a Morava a národy sídlící v tomto prostoru patřily a patří vždy nejen k německému politickému, nýbrž i k německému národnímu prostoru. Tato jejich poloha jim zakazuje státně-politickou formu s protiněmeckou koncepcí. Každá německá říše musí mít možnost disponovati politicky tímto prostorem a jeho obyvateli.“*⁵⁵¹

Jako primární sémiologický řetězec v této promluvě funguje koncept (označující) *Čechy a Morava jsou odvěkou součástí německé říše*. Jeho smyslem (označovaným) je *vzájemná neoddělitelnost* obou územních celků. V sekundárním sémiologickém systému se význam dále posouvá: *Češi jsou součástí německé říše a musí žít v souladu s ní*.

---

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 487.

⁵⁴⁸ Tamtéž.

⁵⁴⁹ PASÁK, T., *Pod ochranou říše*, s. 12.

⁵⁵⁰ GEBHART, J.; KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. 15 a, s. 184.

⁵⁵¹ ČTK. Státoprávní postavení Protektorátu. *Polední list*, 26. 6. 1941, roč. 15, č. 173, S. 1-2.

Použití slovních spojení *zakazuje státně-politickou formu s protiněmeckou koncepcí* nebo *německá říše musí mít možnost* nebo *patřily a patří vždy* zároveň vyjadřují nevyhnutelnost a neoddiskutovatelnost tohoto mýtu.

Zajímavá je i vazba *disponovati politicky tímto prostorem a jeho obyvateli*. Užití instrumentálu naznačuje pasivitu tohoto prostoru i jeho obyvatel, aktivním činitelem se naopak stává *německá říše*.

Výše zmíněný mýtus je blíže specifikován obsahem dalších článků, které nesou konkrétní představy *o životě v souladu s říší*. Příkladem takového zpravodajského materiálu může být článek uveřejněný 24. června 1941 na titulní straně Poledního listu pod titulkem „*V klidu a kázni pracovat*“. Citovaný text byl součástí projevu protektorátního prezidenta Emila Háchy.

*„Jsme přesvědčeni, že vždy vítězná vojska Velkoněmecké říše, která včera nastoupila svůj pochod, v několika málo dnech ukáží celému světu, co se skrývá za hlučnou fasádou bolševismu. Pro všechny české lidi platí jediný příkaz, jediná národní povinnost – v klidu a naprosté kázni pracovat se zdvojenou silou na úkolu nám svěřeném, na zásobovacím a výzbrojním plánu Velkoněmecké říše.“*⁵⁵²

Život v souladu s říší této promluvě specifikuje mytický koncept *Bojujeme proti bolševismu, pracujeme pro německou říši*. Promluva zároveň zdůrazňuje participaci (*na úkolu nám svěřeném*) na vítězství německé říše a víru v něj (*Jsme přesvědčeni*). Slovní spojení *na úkolu nám svěřeném* znovu akcentuje pasivitu českého národa při utváření vlastního osudu.

Stejné poselství nese i úvodník otištěný 2. července 1941 na třetí straně Večerního Českého slova pod titulkem „*Pro západní kulturu a proti bolševismu*“.

*„Česká mládež se rozhodla pro evropskou kulturu, poněvadž ví, že jen jí dosáhl náš národ svého jména. Stojíme pevně za novou Evropou a připravujeme se na budovatelskou práci v celém jejím prostoru.“*⁵⁵³

---

⁵⁵² NESG. V klidu a kázni pracovat. *Polední list*, 24. 6. 1941, roč. 15, č. 171, s. 1.

⁵⁵³ DEJMEK, Vladimír. Pro západní kulturu a proti bolševismu. *Večerní České slovo*, 2. 7. 1941, roč. 23, č. 153, s. 3.

Těsnota vazby mezi německou říší a Němci a českými zeměmi a Čechy je dobře patrná v článku uveřejněném 5. července 1941 ve Večerním Českém slově na straně 2 pod titulkem „Příprava vpádu do Čech“.

*„Po zajištění vyššího sovětského štábu se našlo množství map, mezi nimi také mapa Prahy, které ukazují, že se Moskva již dlouho zabývala jasnými úmysly napadnouti Velkoněmecko. (...) Za takové ‚požehnání‘ uctivě děkujeme a děkujeme Bohu, že bolševický plán byl zmařen navždycky hned v zárodku.“*⁵⁵⁴

V prvním souvětí je Protektorát Čechy a Morava plně nahrazen *Velkoněmeckem*, v mytické rovině tak zaniká a splývá s expandující Germánií zcela v souladu s nacistickými teoriemi o budoucím evropském uspořádání.

---

⁵⁵⁴ NESG. Příprava vpádu do Čech. *Večerní České slovo*, 5. 7. 1941, roč. 23, č. 155, s. 2.

Závěr

Z historické srovnávací analýzy vyplývá, že sledované deníky postupovaly jak při informování o uzavření paktu Ribbentrop-Molotov, tak o operaci Barbarossa jednotně, a to v souladu s německou propagandou.

Po uzavření paktu o neútočení byl Sovětský svaz popisován jako partner, s jehož pomocí má Německo udržet „mír a pořádek“ v Evropě. Tatáž rétorika se na stránkách protektorátního tisku objevovala i v případě začátku druhé světové války a pozdějšího dělení Polska.

Po operaci Barbarossa se obraz Sovětského svazu v protektorátním tisku radikálně změnil. Sovětský svaz byl prezentován jako nepřítel Německa, respektive Protektorátu Čechy a Morava. Zdůrazňována přitom byla zejména rozpínavá agresivita bolševické ideologie, celková kulturní zaostalost Sovětského svazu a propojení vládnoucí sovětské garnitury s mezinárodním židovstvem a plutokracií. Zároveň byl Sovětský svaz v tisku systematicky démonizován, a to zejména prostřednictvím fotografického materiálu z Ukrajiny. Německou invazi do Sovětského svazu prezentoval protektorátní tisk jako obranný akt vůči rozpínavé sovětské politice, která plánovala invazi do střední Evropy.

V obou sledovaných obdobích se periodika řídila Souborným přehledem pokynů pro tiskovou přehlídku a především tiskovými konferencemi Wolfganga Wolframa von Wolmara, pořádaných k „sladění mediálního postupu“, a dodržovala zcela jednotnou linii.

O tom, jak nepropustně a striktně byl kontrolní systém nastaven, svědčí například vysoká míra přebírání zpráv a fotografického materiálu z oficiálních zdrojů, tedy zejména z ČTK, respektive DNB, podobnost titulků v jednotlivých periodikách i téměř shodné řazení zpráv.

Ze zkoumání obou událostí a jejich obrazu na stránkách protektorátního tisku však vyplynulo, že jim protektorátní listy nevěnovaly stejný prostor a energii. V období sovětsko-německého přátelství byl Sovětskému svazu v protektorátních listech věnován výrazně menší prostor než v období sovětsko-německého nepřátelství. Objevil se také velký rozdíl v polaritě hodnotící škály – zatímco Sovětský svaz jako přítel byl prezentován spíše neutrálně, Sovětský svaz jako

nepřítel byl prezentován extrémně negativně. K tomu přispívalo i nerovnoměrné rozvržení fotografického materiálu a úvodníků v obou obdobích. V době sovětsko-německého partnerství se úvodníky s tematikou Sovětského svazu prakticky neobjevovaly, stejné to bylo i v případě fotografického materiálu. Po zahájení operace Barbarossa byla situace přesně opačná.

Summary

The historical comparative analysis shows that regarding either conclusion of the Molotov-Ribbentrop Pact or the Operation Barbarossa, the monitored newspapers acted uniformly and in accordance with German propaganda.

After approval of the Molotov-Ribbentrop Pact, the Soviet Union was defined as a partner, which helps Germany to maintain "peace and order" in Europe. This rhetoric was used by Protectorate newspapers also in case of referring about the beginning of Second World War and the subsequent partitioning of Poland.

The image of the Soviet Union in Protectorate press was radically changed after the Operation Barbarossa. The Soviet Union was presented as an enemy of Germany and therefore also as an enemy of Protectorate of Bohemia and Moravia. The emphasis was placed on the expansive aggression of Communist ideology, the overall cultural backwardness of the Soviet Union and on the interconnections of Soviet ruling class with international Jewry and the plutocracy. At the same time, the Soviet Union was systematically demonized, especially by photos from Ukraine. German invasion of the Soviet Union was presented by Protectorate press as a defensive measure against Soviet expansionist policy.

In both monitored periods the newspapers were conducted by General press guidelines, especially by the press conferences led by Wolfgang Wolfram von Wolmar. These conferences were organized in terms of "unification of media proceeding" and fully followed by press.

The impermeability and severity of control system is illustrated for example by high level of news and photo coverage adoption from official sources, namely from ČTK or DNB, by headlines similarity in all newspapers, and also by sorting of the news.

On the other hand, the examination of both events coverage revealed that the monitored newspapers had not paid to the Molotov-Ribbentrop Pact and the Operation Barbarossa the same space and energy. During the Soviet-German friendship was the Soviet Union devoted considerably less space than in the Soviet-German hostilities. There was also detected a large difference in polarity of the rating scale - while the "friendly" Soviet Union was presented rather neutral, the hostile

Soviet Union was presented in an extremely negative way. This fact was supported by unequal allocation of photographic material and editorials in both monitored periods. During the Soviet-German partnership, the editorials and photos dedicated to the Soviet Union didn't take place on the pages of monitored newspapers. After the start of the Operation Barbarossa, the situation was exactly the opposite.

Použitá literatura

ALY, Götz. *Hitlerův národní stát: Loupení, rasová válka a nacionální socialismus*. Praha: Argo, 2005. 356 s. ISBN 978-80-7203-918-0.

BARTHES, Roland. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004. 170 s. ISBN 80-86569-73-X.

BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: Lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945*. Praha: Prostor, 2004. 666 s. ISBN 80-7260-109-1.

BETHELL, Nicholas. *Útok na SSSR*. Praha: Svojtka & Co., 2000. 216 s. ISBN 80-7237-279-3.

BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha: Paseka, 1992. 216 s. ISBN 80-85192-28-4.

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. 2. vydání, Praha: Prostor, 2000. 657 s. ISBN 80-7260-028-1.

BROD, Toman. *Československo a Sovětský svaz 1939-1945: Moskva – obětí a pouto*. Praha: LISTOPAD, 1992. 458 s. ISBN 80-900751-1-8.

BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin*. Plzeň: Mustang, 1995. 1029 s. ISBN 80-85831-51-1

COURTOIS, Stéphane a kol. *Černá kniha komunismu: Zločiny, teror, represe*. Díl 1., Litomyšl: Paseka, 1999. 407 s. ISBN 80-7185-194-9.

ČERNÝ, Jiří; HOLEŠ, Jan. *Sémiotika*. Praha: Portál, 2004. 363 s. ISBN 80-7178-832-5.

ČAPEK, Vratislav: *Světové dějiny II.* Praha: Fortuna, 1993. 173 s. ISBN 80-7168-091-5.

DOUBRAVOVÁ, Jarmila. *Sémiotika v teorii a praxi.* Praha: Portál, 2002. 159 s. ISBN 80-7178-566-0.

DURMAN, Karel. *Popely ještě žhavé.* Praha: Karolinum, 2004. 604 s. ISBN 978-80-246-1536-3.

ECO, Umberto. *Teorie sémiotiky.* Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 2004. 407 s. ISBN 80-85429-99-3.

GEBHART, Jan. *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století.* In: *Historie a vojenství*, roč. 2000, č. 1.

GEBHART, Jan; KÖPPLOVÁ, Barbara a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava.* Praha: Karolinum, 2010. 146 s. ISBN 978-80-246-1632-2.

GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu.* Praha: Themis, 1996. 287 s. ISBN 80-85821-35-4.

GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 15 a,* Praha: Paseka, 2006. 623 s. ISBN 80-7185-582-0.

GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 15 b,* Praha: Paseka, 2007. 743 s. ISBN 80-7185-264-3.

GELLATELY, Robert. *Lenin, Stalin and Hitler: The Age of Social Catastrophe,* London: Random House Group, 2008. 696 s. ISBN 978-07-126-0357-7.

HITLER, Adolf. *Můj boj.* Praha: Otakar II., 2000. 507 s. ISBN 80-86355-26-8.

CHURAŇ, Milan. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Díl 1., 2. vydání, Praha: Libri, 1998. 467 s. ISBN 80-859-83-44-3.

CHURAŇ, Milan. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Díl 2., 2. vydání, Praha: Libri, 1998. 482 s. ISBN 80-859-83-64-8.

JEŠUTOVÁ, Eva a kol. *Od mikrofonu k posluchačům*. Praha: Český rozhlas, 2003. 667 s. ISBN 80-86762-00-9.

JIRÁK, Jan a kol. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003. 207 s. ISBN 80-7178-697-7.

JOWETT, Garth S.; O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion*. 4. vydání, Thousand Oaks: Sage, 2006. 287 s.

JUTIKKALA, Eino; PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 408 s. ISBN 80-7106-406-8.

KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus*. Praha: Iris, 1992. 285 s. ISBN 80-901268-2-0.

KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše – LTI: poznámky filologovi*. Jinočany: H&H, 2003. 299 s. ISBN 80-7319-019-2.

KONČELÍK, Jakub; KÖPPLOVÁ, Barbara; KRYŠPÍNOVÁ, Jitka. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*. Praha: Karolinum, 2003. 503 s. ISBN 80-246-0591-0.

KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. 310 s. ISBN 978-80-7367-698-8.

KÖPPLOVÁ, Barbara a kol. *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Praha: Univerzita Karlova, 2007. 159 s. ISBN 80-86732-96-1.

KÖPPLOVÁ, Barbara a kol. *Dějiny českých médií v datech: rozhlas, televize, mediální právo*. Praha: Karolinum, 2003. 461 s. ISBN 80-246-0632-1.

KÖPPLOVÁ, Barbara a kol. *Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků: Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky*. Praha: Státní ústřední archiv, 2002. 99 s.

KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005. 1109 s. ISBN 80-7203-612-2.

KUBÍČEK, Jaromír; ŠIMEČEK, Zdeněk. *Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2001. 475 s. ISBN 80-7051-133-8.

KUKLÍK, Jan. *Kontrapropaganda v ilegálním tisku v letech 1939-1941*. In: *Historie a vojenství*, roč. 2000, č. 1.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999. 447 s. ISBN 80-7178-200-9.

MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2002. 347 s. ISBN 80-246-0302-0.

MÜLLER, Helmut a kol. *Dějiny Německa*. Praha: Lidové noviny, 1995. 589 s. ISBN 80-7106-125-5.

OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum, 2001. 155 s. ISBN 80-246-0248-2.

PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh, 1999. 486 s. ISBN 80-7252-017-2.

PASÁK, Tomáš. *JUDr. Emil Hácha (1938 – 1945)*, Praha: Horizont, 1997. 286 s. ISBN 80-7012-088-6.

PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. 429 s. ISBN 80-85809-88-5.

PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1990. 441 s.

PAVLÍČEK, Tomáš. *Cenzurní systém, cenzurní zásah a literatura za Druhé republiky*. In: Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby: k 150. výročí úmrtí Karla Havlíčka. Edice – Literární archiv: Sborník památníků národního písemnictví, č. 38. Praha: Památník národního písemnictví, 2006. ISBN 80-85085-75-5y.

PEČENKA, Marek a kol. *Encyklopedie moderní historie*. 3. vydání, Praha: Libri, 2002. 653 s. ISBN 80-85983-95-8.

PIEKALKIEWICZ, Janusz. *Polské tažení*. Praha: Naše vojsko, 2007. 328 s. ISBN 80-206-0759-5.

POLÁČEK, Václav. *Kniha a národ 1939-1945*. Praha: Paseka, 2004. 377 s. ISBN 80-7185-635-5.

REIFOVÁ, Irena a kol. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.

REICHEL, Peter. *Svůdný klam Třetí říše*. Praha: Argo, 2004. 384 s. ISBN 80-7203-604-1.

RICHTER, Karel. *Válka začala v Polsku*. Praha: Epoque, 2004. 411 s. ISBN 80-86328-43-0.

ROBERTS, Geoffrey. *Stalinovy války*. Praha: BB/art, 2006. 539 s. ISBN 978-80-7381-375-8.

SANTAMARIA, Yves. *1939, německo-sovětský pakt*. Praha: HZ Editio, 2001. 123 s. ISBN 80-86009-37-8.

SHAW, Antony. *Druhá světová válka den po dni*. Praha: Naše vojsko, 2004. 192 s. ISBN 80-206-0732-3.

SCHULZ, Winfried a kol. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. 2. vydání, Praha: Karolinum, 2004. 149 s. ISBN 80-246-0827-8.

UHLÍŘ, Jan Boris. *Praha ve stínu hákového kříže*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005. 199 s. ISBN 80-7360-210-5.

Universum: všeobecná encyklopedie. Díl 3. F-H, Praha: Odeon, 2000. 676 s. ISBN 80-207-1063-9.

Universum: všeobecná encyklopedie. Díl 6. Mb-Op, Praha: Odeon, 2001. 656 s. ISBN 80-207-1068-X.

Universum: všeobecná encyklopedie. Díl 8. R-So, Praha: Odeon, 2001. 656 s. ISBN 80-207-1070-3.

Universum: všeobecná encyklopedie. Díl 9. Sp-T, Praha: Odeon, 2001. 646 s. ISBN 80-207-1071-X.

VESELÝ, Luboš. *Válka o válku: Interpretace válečných dějin jako politická zbraň*. *Dějiny a současnost: kulturně historická revue* [online]. 2009, č. 11,

[cit. 2010-11-26]. Dostupný z WWW: <<http://dejiny.nln.cz/archiv/2009/11/valka-o-valku->>.

VYBÍRAL, Zdeněk. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005. 319 s. ISBN 80-7178-998-4.

WINCHESTER, Charles. *Východní fronta: Hitlerova válka v Rusku 1941-1945*. Brno: Computer Press, 2005. 159 s. ISBN 80-251-0802-3.

ZAJÍČEK, Karel a kol. *Československo a Norimberský proces: hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu*. Praha: Ministerstvo vnitra, 1946.

ZALOGA, Steven. *Polsko 1939*. Praha: Grada, 2007. 96 s. ISBN 978-80-247-1897-2.

Prameny

Polední list 15. 8. 1939, roč. 13, č. 226 – 27. 9. 1939, roč. 13, č. 268

Polední list 16. 6. 1941, roč. 15, č. 163 - 14. 7. 1941, roč. 15, č. 191

Večerní České slovo 22. 8. 1939, roč. 21, č. 185 – 27. 9. 1939, roč. 21, č. 217

Večerní České slovo 16. 6. 1941, roč. 23, č. 139 - 14. 7. 1941, roč. 23, č. 163

Venkov 16. 8. 1939, roč. 34, č. 190 – 27. 9. 1939, roč. 34, č. 226

Venkov, 31. 5. 1941, roč. 36, č. 126 - 13. 7. 1941, roč. 36, č. 163

NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 108, Porady šéfredaktorů

NA, fond Archiv Syndikátu novinářů, k. 109, Tiskové pokyny ÚTDS a TO PMR redakcím

NA, fond Úřad říšského protektora 114, k. 301, Zprávy SD

Seznam zkratek

AP – Associated Press

ASYN – Archiv Syndikátu novinářů

CENRALPRESS, CEPS – Central European Press Service

č. - číslo

ČTK – Česká tisková kancelář

DNB - Deutsches Nachrichten Büro

gestapo – Geheime Staatspolizei

f. - fond

GPU – Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije

k. – karton

Komiterna – Komunistická internacionála

Komsomol – Komunistický svaz mládeže

NA – Národní archiv

NESG. – nesignováno

NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennich děl

NS – Národní souručenství

NSDAP - Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

PK, P. K. – Propaganda-Kompagnie

PMR – Předsednictvo ministerské rady

PZD – Prager Zeitungsdienst

r. - rok

roč. - ročník

SD - Sicherheitsdienst

SS - Schutzstaffeln

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

s. – strana

sv. – svazek

UK – Univerzita Karlova

ÚTDS – Ústředí tiskové dozorčí služby

Jmenný rejstřík

Bareš, Arnošt 14

Bauer, František 23

Beneš, Edvard 41, 72, 88

Beran, Rudolf 10–11

Bismarck, Otto von 36–37, 102

Bonaparte, Napoleon 113

Crha, Václav 22

Dimitrov, Georgi 33

Eliáš, Alois 11, 22

Frank, Karl Hermann 11, 46, 85, 132

Göring, Hermann 9, 49

Gottwald, Klement 41

Gregory, Karl Alex von 15–16, 20, 22, 75

Hácha, Emil 9 – 10, 78

Hitler, Adolf 7–10, 12, 24–31, 33–34, 36, 42–45, 47–50, 52, 58, 64, 70, 75–80, 83, 86, 96–97, 102, 104, 113–116, 118–120, 123–125, 128–129

Hofman, František 14, 17

Churchill, Winston 80–81

Chvalkovský, František 9

Keitel, Wilhelm 9, 183

Kožíšek, Antonín Jaromil 22

Krychtálek, Vladimír 21, 23, 36

Křemen, Jaroslav 22

Lažnovský, Karel 21–22

Lubbe, Marius van der 33

Meissner, Otto 9

Melč, Ctibor 14, 17, 64

Molotov, Vjsačislav Michailovič 26, 41–44, 69

Neurath, Konstantin von 11, 15, 71

Parma, Eduard 14

Ribbentrop, Joachim von 8–9, 27–8, 41–43, 45

Ryba, Vladimír 22

Schmoranz, Zdeněk 14

Stalin, Josif Visarionovič 26–28, 31, 37, 42, 44, 57, 60, 65–66, 69, 74, 78, 80, 81, 84, 97, 104

Tannenberger, Václav 73, 82, 87, 88

Tiso, Jozef 8

Vajtauer, Emanuel 21, 73, 84, 86–87, 90

Werner, Karel 22, 36, 73, 87, 88

Wessel, Horst 120

Wolmar, Wolfgang Wolfram von 15, 18, 20, 34–35, 73–75, 81, 83, 85, 89, 91, 95, 98, 100–101